A. I. GHERȚEN
POVESTIRI

EDITURA „CARTEA RUSĂ” ȘI EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ - 1954

A. I. GHERȚEN

COȚOFANA HOAȚĂ

NUVELĂ
(DEDICATĂ LUI MIHAIL SEMIONOVICI ȘCEPKIN)

Căminul tău împodobit, se știe,
Deschis îl ții concetățenilor:
Vin Terpischore – acolo-n ospeție
Și Thalia. Erato[1]-n urma lor.
Stăpânul casei, larg și bun la suflet,
Priviri curtenitoare le închină.
„Ukrainski Vestnik”[2] 1816

— N-ați observat, – zise un tânăr cu părul tuns scurt ca o perie, continuând convorbirea începută despre teatru,– n-ați observat că dacă noi avem rar, dar totuși avem actori buni, în schimb nu avem aproape deloc actrițe bune și numai amintirile mai pomenesc numele Semionovei[3]? Care să fie pricina acestei situații?

— Cauza nu trebuie căutată prea departe; dumneavoastră n-o înțelegeți, – ripostă un altul, cu părul ceva mai lung și tuns drept, – numai pentru că priviți toate prin ochelarii apusului. Femeia slavă nu se va obișnui niciodată să pășească pe scenă, să se arate mulțimii și să trezească în spectatori simțămintele pe care ea le păstrează doar pentru stăpânul ei; locul ei este în cămin și nicidecum în văzul lumii. Înainte de căsătorie, ea este o fiică, o fiică smerită și ascultătoare; căsătorită, este o soție supusă. Dacă această situație firească a femeii în familie ne lipsește de actrițe bune, în schimb păstrează de minune puritatea moravurilor.

---

[1] *Terpsihore, Erato şi Thalia* – muze – protectoarele dansului, poeziei de dragoste şi comediei, în mitologia antică greacă.

[2] *„Ukrainski Vestnik”* – revistă care apărea la Harkov; Gherten dă un citat dintr-o poezie anonimă închinată „contelui S. M. Kamenski” şi publicată în această revistă în 1816.

[3] *E. S. Semionova (1786-1849)* – mare actriţă rusă de tragedie, fiica unei ţărănci iobage.

— Atunci de ce la nemți, – observă un al treilea, care nu era tuns de loc, – viața de familie, care presupun că s-a păstrat tot așa de bine ca și la noi, n-a împiedicat totuși apariția unor actrițe bune? Și apoi, nu sunt de acord cu dumneavoastră, nici în problema principală: nu știu ce se petrece în căminele slavilor din apus, dar noi, rușii, drept să vă spun, nu mai trăim așa de patriarhal cum ne înfățișați dumneavoastră.

— Dar, dați-mi voie să vă întreb, unde ați observat și ați studiat dumneavoastră familia slavă? În păturile de sus, care duc o viață a lor, cu totul deosebită? În orașele care au părăsit felul de viață al satului, singurul nostru trai cu adevărat național? Sau de-a lungul drumurilor mari, unde mujicul a devenit negustor, unde industria dumneavoastră l-a corupt, dându-i din belșug de toate și trezind într-însul diferite cerințe nefirești? Nu aici s-a păstrat familia; dacă vreți s-o cunoașteți, duceți-vă în cătunele modeste, înșirate de-a lungul drumurilor de țară.

— Ciudat lucru! Va să zică drumurile mari, orașele, tot ceea ce înlesnește și dezvoltă viața celorlalți oameni, sunt dăunătoare pentru slavi, așa cum vă place să-i înfățișați; așadar, după părerea dumneavoastră, pentru a păstra puritatea moravurilor, ar trebui să nu existe drumuri, comunicații, comerț, în sfârșit, îndestulare – prima condiție de dezvoltare a vieții. Firește că și Robinson, trăind singur pe insulă, era un om model – nu juca niciodată cărți, și nu cutreiera cârciumile...

— Toate se pot înfățișa într-o lumină absurdă și desigur că o glumă poate stârni uneori râsul, dar ea nu poate dovedi sau desminți nimic. Există o seamă de lucruri pe care, cu toată agerimea inteligenței apusene, nu le veți putea înțelege niciodată, nu le veți putea înțelege, așa cum un afon nu poate înțelege muzica, ceea ce însă nu-l împiedică deloc să fie pictor sau orice altceva. Dumneavoastră nu veți înțelege niciodată că sărăcia umilă și harnică este mai presus de bogăția mulțumită de sine. Nu veți înțelege patriarhala rânduială a familiei noastre, nici în izba unde tatăl este capul familiei, nici în satul unde căpetenia obștei este părintele ei.

V-ați obișnuit cu definirea strictă a drepturilor, cu delimitarea persoanelor și a rangurilor, cu înfrânarea și neîncrederea reciprocă – care, toate, sunt necesare în apus: acolo totul este bazat pe vrăjmășie, acolo întreaga problemă de cârmuire a statului este, după cum a spus și poetul dumneavoastră, o luptă dibace:

De-o parte aprinsul iureș – de alta se-ndârjesc
Imbolduri curajoase, nou duh cetățenesc.[1]

— Pe calea aceasta nu cred că vom ajunge curând la rezolvarea problemei de ce la noi sunt puține actrițe bune, spuse cel care începuse discuția. Dacă pentru a obține un răspuns deplin, vreți să rezolvați, *chemin faisant*[2] toate problemele istorice și politice, va trebui să consacrăm acestei chestiuni vreo patruzeci de ani din viață și chiar și atunci reușita rămâne îndoielnică. Dumneavoastră, stimatul meu slav, vreți să spuneți, după câte înțeleg, că nu avem actrițe, deoarece la noi femeia nu există ca individualitate, ci doar ca membru al familiei, care o absoarbe cu totul. Aici este mult adevăr. Totuși, dumneavoastră socotiți că adevărata viață de familie se găsește numai în cătunele pierdute în depărtări, nu? Nu uitați, însă, că actrițele nu provin din sătucurile acestea fără căi de acces.

— Aici, vă rog să-mi dați voie să vă răspund eu, – interveni europeanul (așa o să-l numim pe cel cu plete) – în genere, la noi, femeia, nici cea de pe șosea, nici cea de pe drumurile de țară, nu a căpătat acel drept larg de a participa la toate, ca, de pildă, în Franța; întâlnim, desigur, excepții, însă totdeauna se face paradă de aceasta – cea mai bună dovadă că sunt excepții. Femeia care s-ar încumeta să se poarte la fel ca un bărbat instruit, nu s-ar folosi cum trebuie de drepturile ei, ci îndată ar căuta să-și dovedească emanciparea.

— Desigur că o asemenea femeie ar fi un monstru, –

[1] Din poezia lui A. S. Puşkin „Unui înalt dregător” (1830).
[2] În drum, totodată (în limba franceză). (n. trad.)

ripostă slavul, – și din fericire *la femme émancipée*[1] nu trebuie căutată la noi, și în genere nu știu dacă ea trebuie căutată undeva. În ce privește însă drepturile omului, vă rog să țineți seama de faptul că, la noi, femeia s-a bucurat de aceste drepturi din cele mai îndepărtate vremuri și în mai mare măsură decât în Europa; moșia ei nu se contopea cu moșia soțului, ea vota la alegeri și se bucura de dreptul de a avea țărani în stăpânirea ei.

— Desigur că femeile europene nu au toate aceste drepturi de care se bucură cucoanele la noi. Dar, îngăduiți-mi să vă amintesc că aici nu-i defel vorba de drepturile scrise, ci de drepturile nescrise, de opinia publică. Ce-am zice chiar noi, dacă în discuția aceasta foarte calmă și care nu are nimic jignitor în ea, s-ar amesteca una din cucoanele pe care le cunoaștem? Sunt sigur că nici noi și nici ea, nu ne-am mai simți în apele noastre; ne purtăm cu totul altfel când ne aflăm în societatea cucoanelor: în aceasta rezidă lipsa de respect față de femeie.

— Se vede că ați citit-o pe Georges Sand[2]. Bărbatul nu trebuie să-și deschidă sufletul în fața femeii. De ce să ia femeia parte la discuțiile lui? Îmi plac foarte mult adunările de bărbați, în care nu se amestecă doamnele – atmosfera este mai serioasă și fără amabilități.

— Și e și o purtare foarte umană față de femeile lăsate acasă. Cred că dumneavoastră v-ați fi făcut cazac zaporojan, dacă v-ați fi născut mai devreme.

— Gândirea dumneavoastră este atât de pătrunsă de spiritul străinătății, încât nici n-ați găsit decât un cuvânt străin pentru a o exprima. Parcă puțină treabă are femeia în cercul modest al vieții casnice? Nu mai vorbesc despre îndatoririle de mamă, care sunt atât de sfinte și atât de anevoioase.

— Oh, cercul acela modest! Împăratul August, care împărtășea teoriile dumneavoastră slavofile, își ținea fiica

[1] Femeia emancipată (în limba franceză). (N. trad.)

[2] *Georges Sand (1804-1876)* – pseudonimul cunoscutei scriitoare franceze Aurore Dudevant, care în operele ei apăra ideea emancipării şi egalităţii în drepturi a femeilor.

acasă și spunea zâmbind celor care întrebau de dânsa: „Șade acasă și toarce lână”. Totuși, știți prea bine că despre moravurile ei nu se poate spune că s-au păstrat pure[1]. Eu, unul, socot că, dacă femeia este înlăturată pe jumătate de la interesele, îndeletnicirile și distracțiile noastre, atunci ea nu se poate dezvolta spiritual decât tot pe jumătate și – n-aveți decât să mă ocărâți chiar și pe limba cehă – este și pe jumătate mai puțin morală: o moralitate riguroasă nu poate exista fără conștiință.

— Acum este rândul meu să vă contrazic, zise cel care începuse discuția. Fiecare a văzut cu propriii lui ochi că, în paturile noastre cultivate, femeile sunt incomparabil mai presus de soții lor; și apoi mai încearcă să prinzi viața în formule generale! Lucrul este foarte explicabil. La noi, bărbatul nu-i pur și simplu bărbat, ci e militar sau funcționar și, de la vârsta de douăzeci de ani, el nu-și mai aparține, fiind ocupat cu diferitele-i îndeletniciri: militarul – cu instrucția, funcționarul – cu procesele verbale, cu lucrările de birou; în acest timp, soțiile lor, dacă nu sunt preocupate numai de mărături și dulcețuri, citesc romane franțuzești.

— Le felicit. N-am ce zice, – interveni slavul, – grozavă cultură mai e și aceea pe care ți-o faci citindu-l pe Balzac, Sue și Dumas![2] Pălăvrăgeli de oameni bătrâni, care încep să facă morală pentru că li s-au irosit puterile!

— Poate că aș fi de acord cu dumneavoastră, deși eu n-am spus că cucoanele citesc numaidecât romanele despre care vorbiți; dar, uimitor lucru, până și cele mai ușoare romane franțuzești contribuie la dezvoltarea spiritului femeii, mai mult decât contribuie la dezvoltarea soților importantele lor slujbe – și asta, în parte, datorită faptului că așa l-a făcut soarta pe francez: orice ar face, el tot te învață ceva. Chiar dacă va

[1] Împăratul roman August (63 î.e.n. – 14 e.n.) a introdus în perioada dictaturii sale o serie de legi, printre altele menite să întărească familia; fiica lui, Iulia, a primit o educaţie severă, sub supravegherea tatălui ei; dar mai târziu a fost vestită pentru purtarea ei imorală.

[2] Gherţen îl ridiculizează pe „slav”, care citează la un loc scriitori atât de diferiţi ca marele scriitor realist francez Balzac (1799-1850) şi scriitorii mic-burghezi Eugène Sue (1804-1857) şi Dumas (1803-1870).

scrie un roman prost, cu pasiuni nefirești, cu vicii virtuoase și cu virtuți vicioase – în treacăt sau mai bine zis cu dinadinsul – tot va atinge în romanul lui probleme care îți vor tăia răsuflarea, care vor face să te cuprindă groaza, și pentru a o izgoni, vei începe să gândești. Să presupunem că nu vei rezolva problemele, dar însăși stimularea gândirii este în felul ei o instruire. Tocmai pentru că văd acest raport între cultura femeilor și cea a bărbaților la noi, mă mir că nu avem actrițe.

— Ce vreți – ripostă cu vehemență slavul, – noi nu avem actrițe, pentru că această îndeletnicire nu se potrivește cu modestia neprihănită a femeii slave: ei îi place să tacă.

— Ziceți așa, domnule! adăugă europeanul. Ați spus mai mult decât ați vrut. Acum sunt lămurit pentru ce nu avem actrițe și în schimb avem multe dansatoare. Dar să lăsăm gluma deoparte! Eu cred că nu avem actrițe, pentru că li se cere să interpreteze pasiuni pe care ele nici nu le-au bănuit vreodată, și nicidecum din pricina lipsei de talent. Fiecare sentiment pe care-l redă artistul trebuie să-i fie cât de cât cunoscut, pentru a-l putea exprima cu adevărat și nu caricatural. Nu-i mare lucru să interpretezi pe chinezul din *„Opium et champagne”*[1], dar am oare putința de a-l juca bine pe brahmanul indian, cuprins de o adâncă disperare pentru că din greșeală a atins un paria[2], sau să interpretezi rolul unui boier din secolul al XVII-lea care, într-un acces de „mestnicentvo”[3] aristocratic, dintr-un *point d'honneur*[4], se tăvălește sub masă și trebuie să-l tragi de acolo apucându-l de picioare? Dacă într-adevăr femeia n-ar exista la noi ca individualitate, ci ar fi absorbită numai de îndatoririle familiale, atunci problema actriței nici nu s-ar mai pune. În viața patriarhală, ca și oriunde, pot exista pasiuni, dar nu din acelea care se pot întâlni într-o dramă; supunerea oarbă,

[1] „Opium şi şampanie“ (vodevil franţuzesc). (N. trad.)

[2] Pătura cea mai asuprită din populaţia Indiei şi cea mai lipsită de drepturi; după obiceiurile ţării, membrii castelor superioare trebuiau să evite chiar o întâlnire cu un paria.

[3] Regulă care exista în Rusia feudală şi potrivit căreia funcţiile de stat şi de la curte erau ocupate după gradul de noblețe al neamului.

[4] O chestiune de onoare (în limba franceză). (N. trad.)

viclenia ascunsă și fățărnicia se potrivesc tot atât de puțin într-o dramă reală, ca și asasinatul mârșav ori senzualitatea. O familie incultă este prea puțin dezvoltată, ea nu-i decât o familie oarecare, iar în dramă este nevoie de individualități. Din fericire o asemenea familie nu mai există decât în istorisiri și în visele slave. Dar chiar dacă am trecut de stadiul patriarhal, totuși n-am ajuns încă la acea multilateralitate care te ajută să înțelegi cele trăite și suferite de alții. Vă întreb pe dumneavoastră cum va juca o actriță rusă pe „Fecioara din Orléans”? Asta nu-i deloc în genul ei; sau: cum va întruchipa actorul rus acele personaje shakespeariene, impunătoare și sumbre, mândre și originale, care-i înconjoară pe Johni, pe Richarzi sau pe Henrici – personaje tipic engleze? Ele sunt tot atât de stranii pentru actorul rus, ca și un om care ar mirosi cu ochii și ar cânta din urechi. Pe Falstaff l-ar înfățișa mai curând, pentru că în Falstaff sunt trăsături pe care le putem vedea în fiece casă, în fiece oraș de provincie...

— Dar există totuși și pasiuni general omenești?

— Da și nu. Othello era gelos ca un african; a sugrumat-o pe nevinovata Desdemona și apoi s-a înjunghiat zicându-și „câine”. Dar eu am avut un prieten, vecin de moșie, care era foarte gelos; odată, a surprins o scrisoare adresată nevestei sale și apoi încă una care nu lăsa niciun fel de dubiu; cuprins de furie, a folosit mijlocul de corecție lăsat din moși-strămoși; totodată le-a dat o lecție și tuturor slujnicelor și pe lacheu l-a trimis la armată – iar el s-a împăcat cu soția. Gelozia este o patimă, dar este ea oare aceeași la maurul turbat și la moralizatorul meu prieten? Într-o măsură oarecare, poți ajunge la înțelegerea unei situații și a unei pasiuni străine de tine, dar asta-i prea puțin pentru un joc cu adevărat artistic. Vă rog să mă credeți că, după cum un poet își imprimă în toate pecetea personalității sale, și cu cât își este mai credincios lui însuși, cu cât este mai sincer, cu atât mai adânc îi este lirismul, cu atât mai puternic ne sguduie inimile – la fel se petrece și cu actorul: ceea ce nu simte, nu poate reda, sau dacă totuși redă, apoi redă în mod studiat și rece; nu uitați că el totuși nu face decât să se substituie personajului creat de

poet.

— Ce propovăduiți, mă rog, cu atâta căldură? întrebă un actor cunoscut, intrând în cameră.

— Ați picat cum nu se poate mai bine, ca să rezolvați problema care ne preocupă; vă alegem în unanimitate judecător infailibil.

— Mă simt onorat. Despre ce este vorba?

— În primul rând, spuneți-ne dacă ați văzut vreo actriță rusă care să satisfacă în totul cerințele dumneavoastră față de artă?

— Care să nu fi fost mai prejos de Mars sau Rachel.

— Măcar ca Allan și Plessy.

— Am văzut, – răspunse artistul, – am văzut o mare actriță rusă; numai că eu o judec în afara oricărei comparații; toate actrițele citate de dumneavoastră sunt bune, sunt actrițe mari, fiecare în felul ei, dar nu știu ce legătură poate fi între arta lor și a actriței pe care am văzut-o. Știu că am cunoscut o mare actriță și că era rusoaică.

— La Moscova sau la Petersburg?

— Iată o problemă pentru slavul nostru! interveni unul din cei care vorbiseră. Dumneavoastră ce credeți? Se știe doar că teatrul a cunoscut o mai mare înflorire la Petersburg decât la Moscova! Ei, unde ați văzut această actriță?

— Cu siguranță că la Moscova, ripostă cu hotărâre slavul.

— Liniștiți-vă. Nici într-un loc, nici într-altul, ci într-un mic oraș de gubernie.

— Probabil că spuneți acest lucru pentru a fi original; vreți să ne uimiți!

— Se prea poate. Dumneavoastră m-ați recunoscut ca judecător infailibil – deci n-aveți încotro, trebuie să mă credeți. Dar cum să vă dovedesc că, în urmă cu douăzeci de ani, am văzut o mare actriță, că am plâns atunci la „Coțofana hoață”[1] și că toate acestea s-au întâmplat într-un orășel neînsemnat?

— Foarte ușor. Povestiți-ne unele amănunte despre actriță,

[1] Melodrama istorică a lui Caigniez şi d’Aubigny (1815) a fost prezentată pentru prima dată la Petersburg în octombrie 1816.

că doar n-a căzut de-a dreptul din cer tocmai în „Coțofana hoață” și n-a zburat împreună cu această pasăre nerușinată.

— Fie, numai că aceste amintiri nu-mi sunt plăcute și mă apasă și acum. Dar, mă rog, vă voi povesti ceea ce îmi amintesc. Dați-mi o țigară de foi.

— Iată un *casadores cubrey*[1], zise europeanul, scoțând din punga-i de piele o țigară de foi lungă și elegantă, a cărei înfățișare arăta limpede că aparține celei mai înalte aristocrații a frunzei de tutun.

— Cunoașteți slăbiciunea omenească: orice și-ar aminti omul, el va începe întotdeauna cu o amintire personală; tot așa și eu, păcătosul, vă cer îngăduința de a începe cu mine.

— Vă îngăduim din toata inima, din toată inima.

— Nu știu dacă amănuntele despre actriță vor fi interesante, dar cele despre dumneavoastră vor fi cu siguranță:

Parlez-nous de vous, notre grand-père,
Parlez-nous de vous![2]

fredonă europeanul.

Toți tăcură și se traseră mai aproape, cum se întâmplă de obicei când oamenii se pregătesc să asculte. Redau aici, în măsura în care îmi este cu putință, povestirea actorului; desigur că, transcrisă, ea pierde mult atât pentru că este greu să redai vorbirea cuiva în toată vioiciunea ei, cât și pentru că n-am însemnat totul, temându-mă să nu încarc prea mult lucrarea.

Iată povestirea lui:

— Cred că știți că mi-am început cariera de actor într-un modest teatru de provincie. Treburile teatrului nostru nu prea mergeau strălucit, iar eu abia mă însurasem, așa că trebuia să mă gândesc la viitor. În timpul acela, se răspândiseră tot

[1] O marcă de ţigări de foi. (N. trad.)

[2] Vorbeşte-ne despre dumneata, bunicule, vorbeşte-ne despre dumneata. (în limba franceză). (N. trad.)

felul de povești fantastice despre teatrul prințului Skalinski, dintr-un îndepărtat oraș de gubernie. Curiozitatea de a vedea un teatru bine orânduit, speranțele, poate chiar și ambiția, mă ademeneau să plec acolo. N-aveam de ce să stau pe gânduri; propusei unuia din camarazi, care până atunci nici nu se gândea la așa ceva, să mergem împreună la N. – și peste o săptămână eram acolo. Prințul era foarte bogat și își cheltuia toți banii pentru teatru. Vă dați seama prin urmare că teatrul nu arăta rău deloc. Prințul avea firea largă și mărinimoasă a rusului: iubitor pasionat de artă, om cu foarte mult gust, îndrăgind fastul și, pe lângă acestea, așa cum se întâmplă de obicei în asemenea cazuri, nedeprins să se înfrâneze, și risipitor peste măsură. Să nu-i facem vreo vină din faptul că era risipitor: asta ne e în sânge; eu, actor neînstărit, sau el, aristocrat bogat, la fel ca și salahorul cel sărac, care bea tot ce câștigă la cârciumă – cu toții ne călăuzim după aceleași principii economice; deosebirea stă doar în cifre.

— Noi nu suntem calculați ca nemții, remarcă bucuros slavul.

— Aici nu putem să nu fim de acord, adăugă europeanul. Oare vreunul din noi a fost vreodată oprit de gândul că are prea puțini bani, atunci când, de pildă, și-a dorit un vin ales? În numele nostru, vorbește Pușkin:

Dădeam și ultima lețcaie.
Îți amintești, amicul meu...?[1]

Dimpotrivă: cu cât avem mai puțini bani, cu atât cheltuim mai mult. Desigur că nu l-ați uitat pe unul din prietenii noștri care, refuzând un pahar cu șampanie inferioară, a făcut observația că nu suntem așa de bogați ca să bem vin prost.

— Domnilor, stânjenim povestirea. Deci – mai departe?

— Nu face nimic. Prințul auzise despre mine. Când m-am prezentat în fața lui, era în biroul său și împărțea bilete, chibzuind adânc dacă cel care a trimis după bilete este sau

[1] Din capitolul 4 al poemului „Evgheni Oneghin” de A. S. Puşkin (strofa XLV).

nu demn de un loc și de care loc anume. „Sunt foarte bucuros, foarte bucuros, că în sfârșit v-ați gândit să vizitați teatrul nostru; veți fi oaspetele nostru drag”, așa îmi spuse el, pe lângă alte nenumărate amabilități; nu-mi rămânea decât să-i mulțumesc și să mă înclin. Prințul vorbea despre teatru ca un om care cunoștea la perfecție și scena, și secretele punerii în scenă. Cred că am rămas mulțumiți unul de celălalt. În aceeași seară, m-am dus la teatru; nu-mi mai amintesc ce se juca. Dar vă asigur că rar mi s-a întâmplat să văd atâta fast: ce decoruri, ce costume, ce îmbinare a tuturor amănuntelor! Într-un cuvânt, tot exteriorul era excelent, chiar și pregătirea actorilor, dar pe mine m-au lăsat rece: în maniera în care oamenii de curte ai prințului interpretau rolurile de lorzi și principese era ceva forțat, nefiresc. Apoi mi-am făcut debutul, și am fost primit de public cum nu se poate mai bine; prințul m-a copleșit cu bunăvoința lui. Pregătindu-mă pentru un al doilea rol, m-am dus la teatru. Se juca „Coțofana hoață”; doream să văd trupa prințului jucând o dramă.

Când am intrat, spectacolul începuse; îmi părea rău că întârziasem și, distrat, neînțelegând ce se petrece pe scenă, mă uitam împrejur, în sală; priveam la orânduirea spectatorilor după ranguri, la ciudata adunare de chipuri care nu semănau deloc unele cu altele, dar care aveau totuși o expresie comună, la boieroaicele de provincie, pestrițe ca pasările americane, și chiar la prinț, care ședea grozav de mândru și îngrijorat în loja sa. Deodată, un glas slab de femeie îmi atrase atenția; glasul exprima o suferință nespus de cumplită, adâncă... Mi-am ațintit privirea pe scenă. Slujnica otcupcicului recunoscuse în bătrânul vagabond pe tatăl său, un dezertor din armată... Aproape că nu luam seama la cuvintele ei, ci-i ascultam doar vocea. „Doamne! – mă gândeam eu – de unde asemenea inflexiuni în acest piept tânăr? Asemenea sunete nu se născocesc, nu se dobândesc prin solfegii, ci se nasc din suferință, în urma unor încercări cumplite”. Ea își conduce tatăl până la gardul de nuiele, rămâne îngândurată în fața lui – și asta în mod deosebit de

simplu; – sunt puține speranțe să-l salveze; și când bătrânul pleacă, în locul cuvintelor prevăzute în rol, ea izbucnește într-un strigăt nearticulat, strigătul unei ființe slabe, lipsite de apărare, asupra căreia s-a abătut o durere grea și nemeritată. Și acum, după douăzeci de ani, încă mai aud acest strigăt sfâșietor...

Povestitorul se opri.

— Da, domnilor, – zise el, după o scurtă tăcere, – era o mare actriță rusă!

— Cunoașteți desigur subiectul piesei „Coțofana hoață”, măcar după opera lui Rossini[1]. Zguduitoare piesă, care nu ți-ar lăsa în suflet decât disperare, dacă nu ar avea un desnodământ de melodramă. Aneta este învinuită de furt; s-ar părea că bănuiala este îndreptățită; cum să nu fie bănuită tocmai ea? E săracă și-i slujnică. Și chiar dacă în cele din urmă învinuirea se va dovedi nedreaptă, nu-i nicio nenorocire; i se va spune: „Du-te, drăguță, acasă, vezi, ai avut noroc că ești nevinovată!” Dar în ce măsură toate acestea pot zdrobi, pot jigni și distruge o ființă gingașă – iată ceea ce nu vă pot povesti; pentru aceasta trebuia să fie văzut jocul Anetei; trebuia s-o vedeți cum stătea la interogatoriu, speriată, jignită, tremurând toată; glasul și înfățișarea ei erau un protest puternic, care îți sfâșia inima, dezvăluind absurditatea multor lucruri din lume; în același timp, protestul era domolit de un fel de feminitate caldă, duioasă, care-și revărsa gingășa ei grație prin toate gesturile și cuvintele fetei. Eram surprins și uluit; nu mă așteptam la așa ceva. Între timp, spectacolul se desfășura, acuzarea mergea înainte, *bailli*[2]-ul urmărea pedepsirea acestei fete frumoase de necucerit; magistrații în robe negre mișunau pe scenă, vorbeau cu multă înțelepciune, chibzuiau cu atâta bun simț, pentru ca, în cele din urmă s-o condamne pe nevinovata Aneta și garda s-o ducă la închisoare... Da, da, îl văd ca acum pe bailiv poruncind: „Gardă, duceți-o la închisoarea districtului!”... și pe ea,

[1] Opera compozitorului italian G. Rossini (1792-1868), „Coţofana hoaţă” (1817); a fost cântată la Petersburg pentru prima dată în ianuarie 1821.

[2] Bailli, bailiv – judecător (în limba franceză.) (N. trad.)

sărăcuța, pornind cu ei. Dar se mai oprește odată. „Richard – zise ea – sunt nevinovată; oare nici tu nu crezi în nevinovăția mea?” Și aici, în suspinele femeii prigonite, răsună un strigăt de revoltă, strigătul acelei mândrii neînfricate, care se ivește pe marginea umilinței, după ce s-au năruit toate speranțele, revoltă care crește odată cu conștiința demnității proprii și a situației desnădăjduite, fără de scăpare. Vă amintiți vechea anecdotă cu neamțul care a strigat de la galerie oamenilor comandorului ucis, care îl căutau pe Don Juan: „A fugit la dreapta, pe ulicioara aceea!” Era cât pe-aci să fac acelaș lucru, atunci când soldații au luat-o pe Aneta. Apoi scena cu bailivul în închisoare. Destrăbălatul bătrân vede nevinovăția fetei și îi propune să-și răscumpere libertatea, vânzându-și cinstea. Nefericita victimă se cutremură, cuvintele îi devin teribile și profunda ironie întipărită pe chipul ei dublează puterea jignitoare a vorbelor. În cursul acestei scene, aruncai întâmplător o privire prințului; era nespus de zguduit, se frământa pe loc, scotea lorneta, o punea din nou. „Cum să nu fie uluit un asemenea cunoscător, în fața unui astfel de joc! Desigur că a știut să aprecieze cum se cuvine o asemenea actriță”, îmi zisei eu. Aneta înainta încetișor, cu capul plecat, cu mâinile legate, înconjurată de o mulțime de soldați, în sunetele stridente ale tobei și surlelor. Avea o înfățișare îngândurată și plină de nedumerire. Într-adevăr, închipuiți-vă absurditatea situației: această copilă firavă, blajină, icoana luminoasă a nevinovăției, și soldații aceia francezi cu săbii, baionete și darabane; iar dușmanul? Dușmanul este această copilă din mijlocul lor, pe care ei o vor nimici... Dar ea se oprește în fața bisericii, se aruncă tăcută în genunchi, ridică spre cer o privire îngândurată; în această privire nu e nici dojana lui Prometeu, nici trufia unui Titan, nimic din toate acestea, ci doar o simplă întrebare: „Pentru ce toate acestea? Este adevărat oare tot ce se întâmplă?” Au luat-o pe Aneta. Plângeam ca un copil. Cunoașteți legenda „Coțofenei hoațe”; realitatea are nervii mai tari decât dramaturgii și ea merge până la capăt: Aneta a fost executată. În piesă însă se descoperă că nu ea este hoața, ci o coțofană; și iată că Aneta

e dusă înapoi în triumf; dar ea a înțeles mai bine decât autorul tâlcul întâmplării; pieptul ei chinuit n-a mai găsit niciun strigăt de bucurie; palidă și istovită, Aneta privește entuziasmul din jurul ei cu o nedumerire mută, ea pare a nu mai ști ce-i bucuria, ce-s speranțele. Suferințele adânci, experiența amară, au tăiat din rădăcină floarea încă înmiresmată, care acum tânjește și se ofilește; ea nu mai poate fi salvată; ce milă îmi era de această fată!...

— Of doamne, – continuă el, ștergându-și obrazul cu batista, – am dat atâta frâu liber imaginației și amintirilor, încât mi se pare că am luat-o razna și m-au podidit lacrimile; nici nu pot vorbi altfel despre lucrurile astea, care mă emoționează de fiecare dată... Ei, după aceea s-a lăsat cortina. Ce n-aș fi dat să se ridice iarăși, să mai privesc o dată această frumusețe care se stinge, această suferință plină de grație! Dar ea n-a mai fost chemată la rampă. Nu puteam să n-o văd pe Aneta; trebuia să mă duc să-i strâng mâna în tăcere, să-i exprim printr-o privire tot ce un artist îi poate împărtăși altuia, să-i mulțumesc pentru clipele acelea sfinte, pentru adânca emoție care curățește sufletul de orice zgură. Toate acestea îmi erau necesare ca aerul. Mă repezii spre culise... La parter, fui oprit de un amator de teatru, care ieșind din rândul său, îmi strigă: „Aneta a fost destul de bine, ce părere aveți? Chiar foarte bine, manierele însă îi sunt puțin cam vulgare, nu-i așa?” Nu i-am răspuns niciun cuvânt: nu l-aș fi putut convinge și nu voiam să pierd timpul. „Încotro?” mă întrebă un om de serviciu, care stătea la intrarea în culise. „Vreau s-o văd pe Aneta, înțelegi, actrița ceea care a jucat adineaori pe slujnica”. „Nu se poate, fără o permisiune din partea prințului”. „Dă-mi voie, amice, că și eu sunt artist; am jucat acum două zile”. „Nu mi s-a dat ordin să vă las”. „Te rog”, spusei eu, băgând cu tâlc două degete în buzunarul jiletcii. „Ușor vă vine dumneavoastră – răspunse lacheul – ce credeți că o să-mi pun pielea în saramură pentru dumneavoastră?” N-am mai insistat și m-am îndreptat spre casă, dar aproape că mă cuprinsese desnădejdea; mă simțeam nenorocit, și nu spun vorbe goale... Oare niciunuia

dintre dumneavoastră nu i s-a întâmplat să se lase furat, fără să-și dea seama și fără niciun scop anumit, de vraja unei femei, care să-i fie cu totul străină; nu vi s-a întâmplat să vă uitați îndelung la ea, s-o ascultați mult timp, să-i întâlniți privirea, să vă obișnuiți cu zâmbetul ei, și această simpatie efemeră să vă intre atât de adânc în viață, încât să vă mirați mai târziu de puterea ei, când această femeie dispare; atunci te simți parcă părăsit și stingher; un fel de amărăciune îți năpădește sufletul; toată seara îți este stricată; grăbești spre casă și ești supărat că în antreu a picurat lumânarea și că țigara de foi nu trage bine – toate acestea pentru că într-o oră și jumătate ai avut parte de un roman – un roman cu intrigă și deznodământ. Dacă ați trecut prin toate acestea, veți înțelege ce se petrecea în sufletul meu de tânăr actor; dorul de Aneta m-a adus într-o stare febrilă. Bolnav, mă trântii pe pat; aiuram, adormeam, mă trezeam, iar chipul nefericitei slujnice îmi sta mereu înaintea ochilor. O vedeam condamnată la moarte, șezând atât de simplu, uimitor de simplu; în jurul ei era doar sumedenia aceia de zmintiți, cărora li se spunea judecători, – și mă cuprindea amărăciunea; niciunul dintre ei nu era în stare să înțeleagă că o ființă cu un asemenea chip și cu un asemenea glas nu putea fi vinovată. Dar când gărzile înarmate o duceau cu mâinile legate la execuția solemnă, crezând că fac o mare ispravă! Sau când, purtând-o în strigătele de bucurie ale tuturor, i se explica, i se repeta că totul a trecut și că-i liberă – și ea era obosită, nu mai avea putere să se bucure, părând că-i întreabă: „Dar ce a fost? Cum, n-a fost nimic?” Într-un cuvânt, toată noaptea mi-au umblat prin cap o mie de variații pe tema „Coțofenei hoațe”.

A doua zi dimineața pe la orele unsprezece, m-am îndreptat spre casa prințului, cu totul hotărât sau să-mi dau viața, sau să obțin o audiență la Aneta. Când am urcat scările intrării principale – singura intrare deschisă spre toate acareturile prințului – îmi ieși în cale ușierul, cu un toiag cu măciulie, începu interogatoriul: la cine, pentru ce? I-am spus. Ușierul îmi declară că, fără o autorizație scrisă de la prinț nu voi fi lăsat înăuntru. „Ei, e gelos mecena” – mă gândii eu. „Dar cum

se pot obține aceste autorizații?” „Poftiți la cancelarie, acolo administratorul poate anunța pe luminăția sa”. Ușierul sună; apăru un lacheu care mă conduse la cancelarie. Plin de îngâmfare administratorul ședea tolănit în fața biroului și, cu toate că era devreme, el apucase nu numai să-și potolească foamea, dar chiar și setea. Îi arătai rugămintea mea; probabil că domnul cel gras nu s-ar fi mișcat prea mult pentru mine, dar știa că prințul voia să mă angajeze în trupa lui și rezervându-și dreptul să mă refuze și să-mi facă neplăceri mai târziu, găsi de cuviință că acum trebuia să-mi satisfacă rugămintea, așa că se duse personal la prinț, pentru a purta tratative într-o chestiune atât de importantă. După un minut, se întoarse cu vestea că prințul va semna biletul și îl va trimite la cancelarie. Cum n-aveam unde merge, mă așezai într-un colț. În cancelarie domnea o activitate febrilă. Pictorul decorator, un franțuz, venea în fugă să se certe în gura mare cu administratorul și spunea într-o rusească stricată niște cuvinte fără nicio noimă pentru un rus; era ciufulit, purta un surtuc soios și privea tot atât de fudul ca și administratorul. Iar de înjurat, înjura ca și prințul în persoană. Apoi administratorul dădu ordin să fie chemat un oarecare Matiușka; fu adus un tânăr cu mâinile legate, desculț, îmbrăcat într-un caftan cenușiu, dintr-un postav foarte gros. „Cară-te la tine – îi zise pe un ton grobian administratorul – și dacă mai îndrăznești altă dată să faci așa ceva, n-o să te blagoslovesc numai cu atât; ați și uitat de Senka!”. Omul cel desculț se înclină, aruncă o privire posomorâtă tuturor și ieși. *„Sacré!”*[1] mormăi pictorul decorator și ieși, punându-și pălăria în cap încă din mijlocul camerei. „Mi-e foarte cunoscut chipul tânărului” – zisei eu lacheului, care se întâmplase să fie în preajma mea. „Păi ați jucat cu el, acum două zile”. „Se poate oare? E actorul care l-a jucat pe lord?”. „Chiar el”. „Pentru ce l-au legat așa?” – întrebai eu, coborând glasul. Lacheul aruncă o privire piezișă administratorului și, văzând că acesta țăcăne la abac, prin urmare că-i cu totul cufundat în lucru, îmi răspunse în șoaptă: „Au pus mâna pe un bilețel de-al lui către

[1] Afurisitul (în limba franceză). (N. trad.)

o actriță; prințului nu-i prea plac de-alde astea, adică nu-i place să le facă alții și nu el; de aceea a poruncit ca actorul să fie aruncat pentru o lună la carceră". „Va să zică, a fost adus pe scenă de la carceră?" „Da; li se trimit acolo rolurile ca să le învețe... și apoi sunt aduși legați". „Ordinea este mai scumpă decât orice", răspunsei eu și dorința mea înfocată de a intra în trupa prințului începu să se cam răcească.

Ușa cancelariei se deschise cu zgomot și toți săriră în picioare: intra prințul. Lacheul îmi aruncă o privire, pe care o înțelesei imediat: rugămintea să fiu discret. Prințul veni de-a dreptul la mine și, întinzându-mi biletul, îmi mărturisi câtă plăcere îi face faptul că o actriță din trupa lui a trezit admirația mea, apoi vorbi în termeni foarte măgulitori despre dânsa, spunând că-i pare foarte rău că sănătatea ei este atât de șubredă și se scuză că n-am fost lăsat să trec fără bilet... „N-ai ce-i face. În munca noastră, ordinea înseamnă jumătate din succes; dacă lași cât de puțin hățurile din mână – e jale, artiștii sunt oameni fără astâmpăr. Știți poate cum spun francezii: e mai ușor să conduci o armată întreagă, decât o trupă de actori. Nu vă supărați pentru asta – adăugă el, râzând – vă obișnuiți să jucați atâția țari și dregători, încât și dincolo de culise păstrați din obiceiurile lor". „Prințule – îi zisei eu – dacă francezii spun așa, este pentru că ei nu cunosc organizarea trupei luminăției voastre și mai ales conducerea ei". „O, dar dumneavoastră știți să măguliți!", observă prințul, amenințându-mă ușor cu degetul și zâmbindu-mi binevoitor, se îndreptă grav spre birou. Iar eu mă dusei la Aneta.

Până să ajung la aripa casei unde locuia ea, am fost oprit de vreo trei ori, când de câte un lacheu în livrea, când de un rândaș bărbos; biletul învinse însă toate piedicile și, cu inima bătând să-mi spargă pieptul, ciocănii sfios la ușa indicată. Apăru o fetiță de vreo treisprezece ani, căreia îi spusei numele meu. „Poftiți – zise ea – vă așteptam". Mă duse într-o cameră destul de îngrijită și ieși pe o altă ușă; peste o clipă, ușa se deschise și o femeie, îmbrăcată toată în alb, veni cu pași grăbiți spre mine. Era Aneta. Îmi întinse amândouă mâinile și îmi zise:

— Prin ce am meritat această cinste?... Vă mulțumesc..., spuse ea cu același glas, care cu o seară mai înainte mă zdruncinase atât de tare, și înainte ca să-i pot răspunde ceva, izbucni în plâns. Vă rog să mă iertați, – șopti ea printre lacrimi, cu vocea înecată în plâns, – iertați-mă, pentru numele lui dumnezeu... o să-mi treacă îndată... m-am bucurat așa de mult... sunt o femeie slabă, iertați-mă.

— Liniștiți-vă! Ce-i cu dumneavoastră? Liniștiți-vă, – îi spuneam eu și lacrimile îmi picurau pe jiletcă, – dacă aș știut că vizita mea...

— Pentru dumnezeu, nu vorbiți cu păcat, pentru dumnezeu, și îmi întinse din nou mâna scăldată în lacrimi, iar cu cealaltă își acoperi ochii. Dumneavoastră nu puteți înțelege cât bine mi-ați făcut cu această vizită. E o faptă bună... fiți dar îngăduitor, așteptați o clipă... am să beau puțină apă și o să-mi treacă, și îmi zâmbi atât de blajin și atât de trist... De mult doream să stau de vorbă cu un artist, cu un om căruia să-i pot spune totul, dar nu mai așteptam un asemenea om, și iată că deodată ați apărut dumneavoastră! Vă sunt foarte recunoscătoare. Să mergem în camera cealaltă, aici putem fi auziți; să nu credeți că mi-ar fi teamă, zău, nu. Dar această iscodire este umilitoare, mârșavă... și ceea ce vreau să vă spun nu-i pentru urechile lor.

Intrarăm în dormitor; ea bău dintr-un pahar cu apă și se așeză pe un scaun, invitându-mă să iau loc în fotoliu. Unde erau toate laudele pe care le pregătisem; unde erau observațiile fine cu care voiam să mă mândresc? O priveam printre lacrimi, o priveam și inima mi se strângea de neliniște. Chipul ei, minunat, dar istovit, era aidoma unei povestiri îngrozitoare: în fiecare cută a feței se putea citi spovedania care îi răsunase cu o zi înainte în glas. Nu era nevoie să adaugi mult la aceste trăsături și la acest chip: doar câteva nume proprii, câteva întâmplări și date, restul era exprimat foarte clar. Ochii ei imenși și negri străluceau nu de o voluptate orientală, ci de prea mult plâns și desnădejde; văpaia lor părea că-i mistuie întreaga ființă. Fața-i slabă și atât de istovită era nefiresc de îmbujorată din pricina

lacrimilor, ca la ofticoși; își dădu părul după ureche și își aplecă fruntea în mâna sprijinită de masă. De ce nu erau acolo Canova sau Thorwaldsen: iată o statuie a suferinței, a suferinței lăuntrice, adânci! „Ce făptură nobilă și înzestrată – mă gândeam eu – care se stinge cu atâta mândrie, exprimând atât de cumplit și totodată atât de grațios nenorocirea!...” În unele clipe, artistul biruia omul din mine, o admiram ca pe o operă de artă.

Între timp, ea își revenise și vorbea:

— Nu-i așa că e o întâlnire caraghioasă? Și acesta nu-i sfârșitul; vreau să vă povestesc despre mine; trebuie să vă spun tot ce am pe suflet; poate că am să mor, fără să mai văd vreun coleg-artist... Poate că veți râde – nu, am spus o neghiobie – nu veți râde, căci sunteți prea om pentru așa ceva, ci mai curând mă veți socoti că nu-s în toate mințile. Într-adevăr, cum ar putea fi considerată o femeie care se destăinuie unui om pe care nu-l cunoaște; dar eu vă cunosc, v-am văzut pe scenă. Sunteți un adevărat artist.

Îi strângeam mâna, fără a putea rosti niciun cuvânt.

— Povestea mea nu-i lungă, dimpotrivă, e foarte scurtă: nu vă voi obosi; ascultați-o măcar pentru plăcerea pe care v-am pricinuit-o jucând pe Aneta.

— Dar spuneți-mi; pentru dumnezeu, vorbiți; vă sorb cu lăcomie fiecare cuvânt, deși, să vă mărturisesc sincer, aș putea să vă spun eu singur povestea vieții ce ați trăit-o, fără să fi auzit de la dumneavoastră sau de la altcineva niciun cuvințel... o cunosc.

— Tocmai de aceea am să v-o povestesc. Nu sunt de mult în trupa aceasta. Înainte am fost într-un alt teatru de provincie, mult mai mic, mult mai rău orânduit, dar acolo mă simțeam bine, poate unde eram tânără, fără griji, nespus de proastă; trăiam fără să mă gândesc la viață. Mă dedicam artei cu atâta pasiune, încât nu dădeam nicio atenție celor din afară; mă lăsam din ce în ce mai cuprinsă de gândul pe care îl cunoașteți îndeaproape – gândul că în mine există chemarea pentru arta scenică; propria mea conștiință îmi spunea că sunt o actriță. Îmi studiam arta fără întrerupere, educam în

mine acele slabe posibilități pe care le descoperisem și vedeam cu bucurie cum piedicile dispar una după alta. Moșierul nostru era un om bun, simplu și cinstit: mă respecta, îmi prețulia talentul, mi-a înlesnit să învăț limba franceză, m-a dus cu el în Italia și la Paris, unde l-am văzut pe Talma și pe mademoiselle Mars. Am stat o jumătate de an la Paris și – ce să-i faci! – cum eram încă foarte tânără, dacă nu ca ani, măcar ca experiență, m-am întors la micul teatru de provincie, socotind că aveam de îndeplinit o datorie față de cel care m-a crescut. Încă un an măcar!... Cine știe ce s-ar fi putut întâmpla ... El însă muri subit. Am așteptat șase săptămâni, toți actorii fiind cuprinși de o spaimă rău prevestitoare. A trecut și timpul acesta; s-a deschis testamentul, dar declarațiile prin care eram desrobiți, ia-le de unde nu-s! Se pierduseră, sau nici nu existaseră; poate că, din neglijență, moșierul nici nu apucase să le scrie, iar nouă ne spusese așa, doar ca o mângâiere că ele sunt gata scrise. Vestea ne-a buimăcit; în timp ce ne jeluiam și ne gândeam ce-i de făcut, am fost vânduți la mezat și prințul a cumpărat întreaga trupă. El ne întâmpină cu bucurie, ne instală bine, după cum vedeți și dumneavoastră, ne oferi chiar salarii mari, fără însă, în treacăt fie zis, să se sinchisească de exactitatea plății. Dar nu mai era fostul director, blajin și îngăduitor; de la început, el ne făcu să simțim uriașa deosebire dintre el și noi, măscăricii tocmiți pentru propria-i desfătare. Prințul era deprins cu slugărnicia; întindea mâna celor care doreau să i-o sărute; majordomul și turma lui de favoriți căutau să-i imite felul de a fi. Inima ne era grea, foarte grea, dar mai erau și clipe de fericire: eu eram cruțată pentru talentul meu și mai știam încă să mă dedic artei într-atât încât să uit de ceea ce mă înconjoară; mă consola – lucru care acum mă face să râd și de care mi-e rușine – minunata amenajare a teatrului. Toate s-au dus și nici măcar nu-mi vine să cred că au fost aievea.

Am început să-mi dau seama că prințul este deosebit de atent față de mine; am înțeles această atenție și m-am pus în gardă. Prințul nu era obișnuit ca cineva din trupă să-l refuze.

Eu mă făceam că nu înțeleg nimic; el socoti necesar să-și exprime din ce în ce mai clar intențiile; în sfârșit, trimise la mine pe administrator, făgăduindu-mi declarația de dezrobire, cu condiția să fac un contract pe zece ani cu teatrul său, fără să mai vorbim de celelalte promisiuni și condiții. Îl gonii pe administrator și persecuțiile încetară pentru câtva timp. Odată, seara târziu, după ce mă întorsesem de la spectacol, citeam singură, cu glas tare, tragedia germană „Intrigă și amor”[1], tradusă de curând. Probabil că o cunoașteți. În această tragedie sunt atâtea lucruri apropiate sufletului, atâta revoltă și dojană, o necruțătoare dare în vileag a mârșăviilor vieții omenești; când o citești, îți amintești de ceva al tău, apropiat, trăit. Toate personajele piesei îți lasă o impresie apăsătoare – și mareșalul curții, și lady, și bătrânul camerist ai cărui copii au plecat de bună voie în America... și dragii lui Ferdinand și Luiza. Știți, aș fi jucat-o pe Luiza, mai ales scena cu Wurm, în care el o silește să scrie scrisoarea, dacă s-ar putea aș juca-o în fața dumneavoastră, dar prințului nu-i plac asemenea piese. Așadar, citeam „Intrigă și amor” și eram cu totul sub vraja piesei, pasionată și însuflețită de ea: deodată cineva zise: „Minunat, minunat!” – și puse mâna pe umărul meu dezgolit. Sării cu groază înlături, spre perete. Era prințul...

— Ce poruncește luminăția voastră? întrebai eu, cu glasul tremurând de furie și indignare. Sunt o femeie slabă, ați văzut adineaori acest lucru, dar vă asigur că pot fi și o femeie tare.

(— Am observat și asta, răspunsei eu, făcând aluzie la unele expresii din povestirea ei).

— Nu poruncesc nimic, – răspunse prințul, căutând să ia o înfățișare cuceritoare, – se poate oare porunci unor asemenea ochi? Ei sunt cei care trebuie să poruncească.

Îl priveam țintă în ochi. El se simțea cam stingherit și aștepta un răspuns. Dar își reveni foarte curând și se apropie de mine, spunând: *„Ne faites donc pas la prude*[2], lasă

[1] Dramă de Fr. Schiller (1783) publicată pentru prima dată în Rusia în 1806.

[2] N-o face pe mironosița (în limba franceză). (N. trad.)

nazurile; hai, privește-mă, dar nu așa; altele ar fi fericite...” și mă luă de mână; eu mi-o trăsei.

— Prințule, îi zisei eu, știu că mă puteți surghiuni la țară, dar există drepturi pe care le are până și cel mai neputincios animal, drepturi care nu i se pot răpi, cel puțin atâta vreme cât este în viață. Duceți-vă la altele, fericiți-le, dacă ați apucat să educați în ele asemenea concepții.

— *Mais elle est charmante!*[1] replică prințul. Cât de bine îi stă această mânie! Dar de ajuns ți-ai jucat rolul!

— Prințule, îi zisei cu asprime, ce doriți în camera mea, la ora aceasta?

— Atunci hai în camera mea, răspunse prințul, eu nu-mi primesc oaspeții atât de nepoliticos. Sunt mult mai mărinimos decât tine, și-mi făcu niște ochi dulci, de om pofticios și sentimental. În clipa aceea, bătrânul era peste măsură de respingător; buzele îi tremurau, pe față i se întipărise o expresie... o expresie scârboasă.

— Dați-mi mâna, luminăția voastră, apropiați-vă.

Îmi întinse mâna, fără să bănuiască nimic; îl dusei în fața oglinzii mele, îi arătai fața lui și îl întrebai:

— Și credeți că mă voi duce la acest bătrân caraghios, la acest crai cu chelie? și izbucnii în hohote de râs.

Prințul păli de furie. În prima clipă, smulgându-și mâna din mâna mea, o ridică și probabil că m-ar fi lovit peste obraz, dacă ar fi fost mai stăpân pe el. Dar se mărgini la niște înjurături mitocănești și ieși din cameră, strigând:

— Am să te învăț eu minte, te fac eu să nu-ți mai dai aere de astea! Cui îndrăznești să-i vorbești așa? Zici, chipurile, că ești artistă! Nu, ești doar o roabă de la curtea mea și nu o actriță...

Trântii ușa în urma lui și aruncai jos cuțitul pe care îl apucasem fără niciun gând, atunci când fusesem întreruptă din lectură, și apoi, pentru orice eventualitate, îl ascunsesem în mânecă.

Vă dați seama ce am simțit și cum am petrecut noaptea aceea. Nu vreau să vă mai povestesc o serie de neplăceri

[1] Dar e fermecătoare! (în limba franceză). (N. trad.)

mărunte și jignitoare, care mi-au fost hărăzite din ziua aceea. Mi s-au luat rolurile cele mai bune, am fost chinuită și pusă să joc mereu în roluri cu totul nepotrivite cu talentul meu; toți șefii noștri au început să se poarte urât cu mine, să-mi spună „tu”; nu mi se mai dădeau costume bune; nu vreau să le povestesc, pentru că toate acestea ar fi spre lauda prințului: el ar fi putut proceda altfel cu mine, dar a fost delicat; mi-a făcut cinstea unor astfel de prigoniri, deși mă putea pedepsi mai rău – și, drept să spun, nu cred că m-ar fi înfrânt atât de curând numai cu asemenea fleacuri... Mai rău decât toate acestea m-au lovit ultimele cuvinte pe care le spusese prințul. Ele mi s-au întipărit în minte și în inimă; nu știu cum să vă spun – aceste cuvinte mi-au otrăvit sângele din vine. Nu puteam scăpa de ele, nu le puteam uita... De atunci am mereu fierbințeală, nu-mi găsesc odihnă nici în somn, spre seară capul îmi arde, iar dimineața parcă mă scutură frigurile. Vă rog să mă credeți că de atunci, în fiecare săptămână e nevoie să mi se strâmteze costumele – și mă bucur de asta, dar totodată, o recunosc în fața dumneavoastră, că mi-e groază și mă doare. N-ar fi putut oare să fie altfel?... Se vede că nu... De atunci, bolnavă, cuprinsă mereu de friguri, apar pe scenă și sunt primită cu aplauze puternice, fără a mi se înțelege jocul. De atunci joc un singur rol, dar spectatorii nu-și dau seama. Talentul mi se stinge, devin unilaterală; am roluri pe care le joc în silă și care nu mai sunt pe măsura puterilor mele. Astfel, totul s-a sfârșit, și talentul, și viața... Adio artă, adio pasiune pentru scenă! Voi mai trăi vreo doi ani, cu cuvintele prințului în urechi: ele ar trebui săpate pe mormântul meu.

Ea tăcu. Nu găsii să-i spun nimic drept mângâiere. După câteva clipe de tăcere, continuă:

— Acum vreo două luni, s-a dat un spectacol de beneficiu; cer un costum și nu mi se dă. „În cazul acesta – spusei eu regizorului – am să-mi cumpăr ce-mi trebuie din banii mei și am să mi-l lucrez eu”. Îmi pun pălăria și vreau să merg pe la prăvălii.

— E interzis să te lăsăm să pleci fără voie; unde-ți este

autorizația?

Eram enervată și mă dusei la cancelarie; prințul era acolo; mă apropii de el și îi cer îngăduința să merg după târguieli.

— Ciudate ore îți dau ibovnicii pentru întâlnire – tocmai dimineața! – remarcă prințul spre hazul de nedescris al administratorului și lacheilor.

Sângele mi se urcă în obraz; purtarea mea era fără pată; jignirea mă scoase din sărite.

— Așadar, dumneavoastră ne închideți pentru a ne păzi cinstea? Ei bine, prințule, iată mâna mea, cuvântul meu de onoare că înainte de un an vă voi dovedi că măsurile luate de dumneavoastră nu slujesc la nimic!

Cu aceste cuvinte ieșii, înainte ca el să aibă timp să spună vreo vorbă.

Aici se opri, emoționată și sfârșită. O rugai să se liniștească, să mai bea apă; îi țineam mâna rece și umedă în mâna mea... își lăsase capul în jos; părea că îi vine greu să continue. Dar deodată și-l ridică, mândru și maiestuos, și privindu-mă senină, zise:

— M-am ținut de cuvânt!... Romanul meu nu mi-a lăsat acele amintiri duioase și calde de fericire, de îmbătare, ca altora: totul în acest roman a fost febril, nebunesc; în el nu era dragoste, ci o desnădejde fără de scăpare... nu vi-l voi povesti, pentru că, de fapt, nici nu am ce povesti.

— Prințul știe? întrebai eu.

— Probabil că știe. Toate le știe... de altfel aș fi disperată dacă n-ar ști. Nu mi-e teamă de el; voi muri în această odaie, dar n-am să merg la el să-l rog. Și acest cuvânt mi-l voi ține. Mă înspăimântă un singur lucru: că voi muri fără să mai văd un om... acum înțelegeți ce a însemnat pentru mine vizita dumneavoastră...

— Dar nu s-ar putea cumva... vă rog, poate v-aș putea fi de vreun ajutor.

— Nu! Vedeți cu câtă severitate suntem păziți.

„Biată actriță! – gândii eu – ce om necugetat, ce criminal te-a adus în această arenă, fără să se gândească la soarta ta? De ce te-au deșteptat din neștire? Numai ca să-ți dea o veste

groaznică, sguduitoare? Sufletul tău ar fi dormit mai departe în neștire, și marele talent, pe care nu l-ai fi bănuit nici tu, nu te-ar fi chinuit; poate că uneori s-ar fi ridicat din fundul sufletului tău o tristețe nedeslușită, dar totul ar fi rămas mai departe așa”.

— E timpul să ne despărțim, zise ea cu amărăciune.

— Rămâneți cu bine. Vă mulțumesc. Cât de mult aș fi vrut...

Zâmbi.

— Amintiți-vă uneori că și în mine...

— A pierit o mare actriță rusă!...

Am ieșit, și lacrimile îmi curgeau șiroaie pe obraz.

— Am să-ți spun o mare bucurie! – îmi zise tovarășul meu, când mă întorsei acasă, – adineaori a fost aici administratorul prințului, s-a mirat că n-ai venit încă acasă și m-a rugat să-ți spun că prințul dorește să rămâi în următoarele condiții. Și cu un aer triumfător îmi întinse o hârtie.

Condițiile erau strașnice.

— Dar tu știi o noutate? – îi răspunsei eu, – venind spre casă, am trecut pe la surugiul rostru și am tocmit aceeași troică ce ne-a adus aici. Tu poți să rămâi, dacă dorești, dar eu plec peste o oră.

— Ce-i cu tine, ți-ai pierdut mințile?

— Nu știu, dar aici nu mai rămân: clima e nesănătoasă pentru un artist. Gândește-te, și hai mai bine să ne întoarcem la vechiul nostru teatru, cu decorurile lui în care deosebești cu greu aleea umbroasă de râul ce curge printre arbori, în care marea e liniștită, iar pereții foșnesc. Hai să plecăm!

— Aș fi gata, zău, să mă întorc, – răspunse tovarășul meu, unul din muritorii cei mai nepăsători, – dar acolo o să murim de foame.

— Iar aici – de prea mult belșug. Foamea se poate potoli cu o bucată de pâine și, slavă domnului, cu sănătatea noastră, putem câștiga o bucată de pâine; pe când boala venită din prea mult belșug n-o poți vindeca așa ușor.

Tovarășul meu căzu pe gânduri. Nu voiam să-l influențez. Deodată, izbucni în hohote de râs:

— Ha-ha-ha! Merg, frățioare, merg! Știi ce mi-a trăznit prin

minte: ce mirat o să fie Vasili Petrovici, când ne-o vedea întorcându-ne după două săptămâni! Ce mirat!

Această idee a surprizei îl împacă definitiv pe prietenul meu cu neașteptata călătorie, totuși mă întrebă:

— Dar ce răspuns o să-i dăm administratorului?

— Nu trebuie să ne batem capul cu asta; dacă plecăm astăzi, n-o să fim nevoiți să-i dăm mâine răspunsul. O să i se spună: au plecat ieri înapoi. Iată și pentru prinț o surpriză, ca și pentru Vasili Petrovici.

— Zău că nu-i rău! Nu-i rău, deoarece condițiile sunt avantajoase; n-are decât să afle dumnealor că nu orice pe lume se poate cumpăra. Îmi fac îndată bagajul! – și el începu să lege și să strângă puținele noastre catrafuse, fluierând o melodie din „Califul din Bagdad”[1].

Asta-i tot. Pentru completare, voi adăuga că peste două ceasuri ne hurducam în chibitcă. Eram copleșit; o mânie plină de venin îmi năpădise sufletul; încercai să privesc șoseaua, să mă uit în lături, să fumez țigări de foi – nimic nu-mi ajuta. Și ca un făcut, cerul era cenușiu, vântul rece, depărtarea se pierdea dincolo de aburii mlaștinilor, toate priveliștile care la venire mă încântaseră, erau mohorâte; oare pentru că le vedeam în ordine inversă? Sau din altă pricină? Fapt este că nu mă mai bucurau. Până și luxoasele case boierești, cu parcuri și sere, care se lăfăiau atât de mândru între izbele înegrite și pe jumătate dărâmate, mi se păreau posomorâte.

— Ce s-a întâmplat mai târziu cu Aneta? Ați mai văzut-o?

— Nu; după două luni, a murit la naștere.

Artistul își ștergea lacrimile care-i curgeau pe obraji. Tinerii tăceau; cu toții alcătuiau un minunat grup funerar întru amintirea Anetei.

— Toate bune, – zise slavul ridicându-se, – dar de ce nu s-o fi cununat ea în taină?...

26 ianuarie 1846.

NOTĂ: Nuvela lui A. I. Gherțen „Coțofana hoață” a fost

[1] Probabil că este vorba de opera compozitorului francez Boieldieu.

scrisă în ianuarie 1846 pentru un mare almanah literar pe care intenționa să-l publice Bielinski. După primirea nuvelei, Bielinski îi scria lui Gherțen, la 19 februarie 1846: «Nuvela ta „Coțofana hoață" are un caracter anecdotic, dar este istorisită cu măiestrie și produce o adâncă impresie. Dialogul este o minune, extrem de inteligent. Mă tem de un singur lucru: va fi interzisă în întregime. Voi face demersuri, deși nu prea am mare speranță».

Din mai multe pricini, almanahul nu a mai apărut și nuvela lui Gherțen a fost publicată peste doi ani, în numărul din februarie 1848 al revistei „Sovremennik"[1], într-o formă alterată de cenzură. Cu toate modificările cenzurii, „Coțofana hoață" s-a bucurat de un mare succes după cum afirmă Bielinski.

În ediția de față, denaturările făcute de cenzură în textul publicat în „Sovremennik" au fost înlăturate, în măsura în care acest lucru a fost îngăduit de manuscrisul „Coțofenei hoațe" care s-a păstrat.

Nuvela „Coțofana hoață" arată nesecatele forțe creatoare și talentul poporului rus, năzuința lui spre dezrobirea materială și spirituală, conștiința demnității personale și a independenței, proprii omului rus. Pentru Gherțen, problema vieții intelectualității iobage este indisolubil legată de soarta întregii țărănimi iobage; asemenea „Călătoriei de la Petersburg la Moscova" de A. N. Radișcev și lui „Dmitri Kalinin", a lui V. G. Bielinski, „Coțofana hoață" a fost consacrată în primul rând problemei *demascării iobăgiei în genere.* Această apreciere o făcea și A. M. Gorki, atunci când, la cursul său de istoria literaturii ruse, spunea: «Gherțen a fost primul care, în cel de al cincilea deceniu al secolului al XIX-lea, s-a ridicat cu curaj în povestirea sa „Coțofana hoață" împotriva iobăgiei». În „povestea zguduitoare a actriței iobage, prigonită și chinuită până la moarte de boier", Gorki a văzut, pe bună dreptate, tragedia generală a poporului rus, în condițiile orânduirii autocrate iobăgiste.

La baza nuvelei „Coțofana hoață" se află un episod povestit

[1] „Contemporanul" (N. trad.)

lui Gherțen de marele actor rus M. S. Șcepkin (în nuvelă – „cunoscutul actor”). Acest episod s-a petrecut într-adevăr în trupa proprietarului unui teatru de iobagi din Orel, contele S. M. Kamenski – un desfrânat și despotic stăpânitor de iobagi, care se ascundea sub masca unui „luminat” mecena.

Moravurile iobăgiste care domneau în teatrul lui Kamenski au fost descrise mai târziu și în nuvela eminentului scriitor rus N. S. Leskov „Artistul peruchier” (1883).

Prințul se răfuiește fără cruțare cu o actriță care îi zguduie pe spectatori cu jocul ei, numai pentru faptul că ea, o roabă, o iobagă, a îndrăznit să protesteze împotriva batjocoririi demnității ei de femeie, împotriva batjocoririi celor mai elementare drepturi umane. Astfel se dezvăluie în nuvelă adevărata semnificație a motto-ului despre „stăpânul casei, larg și bun la suflet”.

În vestită scrisoare adresată lui Gogol, Bielinski atrăgea atenția asupra necesității de a „trezi în popor sentimentul demnității umane”. „Coțofana hoață” a fost una din acele opere ale literaturii ruse din secolul al XIX-lea care corespundeau cu adevărat misiunii de a cultiva în spirit revoluționar poporul.

Mulți ani mai târziu, în articolul închinat amintirii lui Șcepkin, Gherțen scria despre acesta și despre un alt mare actor, Mocialov, ca despre „acele semne ale forțelor și posibilităților ascunse ale naturii ruse, care fac de neclintit credința noastră în viitorul Rusiei”. Un asemenea „semn”, care întărea legăturile democratului Gherțen cu masele populare ale Rusiei, a fost tragicul portret al actriței iobage. În protestul ei, Gherțen nu vede încă o forță activă, care să aibă înrâurire pe plan istoric, iar spovedania plină de amărăciune a actriței trezește în povestitor doar cugetări pătrunse de mâhnire: „biată actriță!... ce om necugetat, ce criminal, te-a adus în această arenă fără să se gândească la soarta ta? De ce te-au deșteptat din neștire? Numai ca să-ți dea o veste groaznică, zguduitoare?...” etc. Totuși chipul eroinei din nuvelă nu lasă o impresie de slăbiciune; ea are un caracter mândru și curajos, un suflet răzvrătit, plin de revoltă.

Una din principalele verigi în conținutul de idei al nuvelei este începutul ei. Convorbirea despre teatru și despre posibilitatea apariției în Rusia a unei mari actrițe este, de fapt, expresia opiniilor lui Gherțen asupra condițiilor dezvoltării culturii și artei ruse, a luptei lui împotriva opiniilor slavofililor și a liberalilor-occidentaliști burghezi. Slavofilii idealizau înapoierea politică și economică a Rusiei feudale, în special obștea țărănească semi-feudală, acel „fel de viață al satului, singurul nostru trai cu adevărat național”, despre care vorbește „slavul” în nuvela lui Gherțen. Cerând reîntoarcerea la vremurile patriarhale, dinaintea lui Petru I, ei aveau o atitudine dușmănoasă față de dezvoltarea progresistă a artei ruse, precum și a întregii culturi ruse. Idealurile slavofililor în ceea ce privește specificul național rus erau legate de vremurile din trecut ale Moscovei și nu întâmplător „slavul” susține cu atâta hotărâre că o mare actriță rusă nu putea apărea decât la Moscova. În genere, el este convins că profesia unei actrițe „nu se potrivește cu modestia neprihănită a femeii slave”; locul ei este „în cămin și nicidecum în văzul lumii”. Concepțiile sale idilice și în esență profund reacționare asupra specificului național al vieții poporului rus, „slavul” le opune „Apusului”, unde, după părerea lui, „totul este bazat pe vrăjmășie”. Dându-se drept adevărații apărători ai tradițiilor poporului și ai spiritului național, slavofilii își ascundeau concepțiile lor denaturate asupra adevăratelor trăsături naționale ale poporului rus, printr-o falsă imitare a poporului simplu; ei căutau să dea chiar și înfățișării lor exterioare un stil al Rusiei vechi: astfel, în nuvela lui Gherțen, „slavul” are părul, „ceva mai lung și tuns drept”.

Deasemenea și „europeanul” cosmopolit crede că pe scena rusă nu pot apărea actrițe „care să nu fi fost mai prejos de Mars sau Rachel”, dar el vede cauza acestui lucru în limitarea națională a culturii ruse: chiar dacă am trecut de stadiul patriarhal, totuși n-am ajuns încă la acea multilateralitate care te ajută să înțelegi cele trăite și suferite de alții”.

Gherțen, ale cărui idei în discuție sunt exprimate de

„tânărul cu părul tuns scurt ca o perie”, discută în contradictoriu și cu unul și cu celălalt, care amândoi neagă de fapt în aceeași măsură bogățiile spirituale, năzuința spre independență și conștiința demnității care stau ascunse în poporul rus. Gherțen respinge atât conformismul patriarhal predicat de slavofili, cât și disprețul boieresc al liberalului occidentalist față de arta națională rusă.

Condițiile grele de viață ale poporului rus, sub jugul iobăgiei, nu-i dau putința de a-și dezvolta din plin talentul – aceasta este concluzia la care îl duce pe cititor povestirea „unui cunoscut actor”, răspunsul lui Gherțen la întrebarea pusă la începutul nuvelei: „oare toate acestea nu au o cauză?”

„Coțofana hoață” este o nuvelă de mare însemnătate socială, o mărturie a studierii atente a realității ruse, întreprinse de către un scriitor revoluționar, este o operă remarcabilă a realismului critic în literatura clasică rusă.

DATORIA ÎNAINTE DE TOATE

NUVELĂ

„M-aș socoti un nevrednic dacă nu mi-aș îndeplini și în acest an datoria sfântă de a prezenta înălțimii voastre cele mai respectuoase felicitări cu prilejul prea măreței sărbători”.

I
Dincolo de poartă

Fiul lui Mihailo Stepanovici Stolâghin avea vreo paisprezece ani... dar nu putem începe povestirea cu el, căci pentru a-l înțelege pe fiu, se cuvine să-l cunoaștem pe tatăl său; se cuvine să aflăm câte ceva despre onorabila și vajnica familie a Stolâghinilor. Aș dori chiar ca cititorii mei să cunoască temeinic această familie, dar nu știu cum să purced mai potrivit.

Mă bătea gândul să încep cu legendele istorice ale vestitului lor neam. Am vrut să pomenesc în treacăt cum, în două săptămâni, Trifon Stolâghin a apucat să dea de trei ori jurământ, o dată lui Vladislav, o dată hoțului de la Tușino, o dată nu mai țin minte cui[1] – și i-a trădat pe toți; am vrut să descriu avuțiile lor nenumărate, satele lor în care bisericile erau bogat împodobite cu darurile cucernice și smerite ale moșierilor, probabil nu tot atât de smeriți în îndeletnicirile lor lumești, lucru dovedit de izbele pe jumătate dărăpănate și aplecate într-o rână, cu acoperișurile stricate și proptite în pari; dar temându-mă să nu vă obosesc luarea aminte, m-am hotărât să încep mai simplu, nu mai departe de porțile marii case din Moscova a lui Mihail Stepanovici Stolâghin, așezată pe Iauza. Împrejmuirea casei este din piatră, porțile din lemn gros, de o parte o portiță adevărată, de cealaltă una falsă, pentru simetrie; în fața porții vezi o bancă, pe care șade un batrân zdrențăros, pesemne un cerșetor.

De fapt, bătrânul nu este un cerșetor, ci rândașul lui Mihailo Stepanovici.

Au trecut cincizeci și doi de ani de când chipeșul flăcău, bălaiul Efimka, a ieșit pentru prima dată pe această poartă cu mătura în mână și cu lacrimi amare în ochi. Unchiul lui Mihailo Stepanovici, vizitându-și moșiile, îl adusese din Simbirsk, nu pentru că ar fi avut nevoie cu tot dinadinsul de el, ci așa, pentru că îi plăcuse chipul blajin al lui Efimka, și se hotărâse să-l căpătuiască. Și după cum vedeți, l-a căpătuit strașnic. Efimka a măturat curtea și fațada ca băiețandru, le-a măturat când îi mijea mustața, le-a măturat când barba i-a acoperit fața, le-a măturat când a început să încărunțească, le-a măturat când a încărunțit de-a binelea și le mătură și acum, când barba i s-a spălăcit, când picioarele îl cam lasă și ochii

[1] Gherţen se referă la aşa-numitele „vremuri tulburi” – perioada războiului ţărănesc şi a intervenţiei polono-suedeze în Rusia, la începutul secolului al XVII-lea; Vladislav a fost rege al Poloniei (1595-1648); hoţul de la Tuşino sau falsul Dmitri al II-lea, impostorul, omul intervenţioniştilor polonezi, pe care îl prezentau ca pretendent la tronul Rusiei; a căpătat această poreclă de la satul Tuşino (lângă Moscova), unde trupele lui îşi aveau poziţiile.

nu mai văd bine. Un singur lucru și l-a păstrat din tinerețe – numele de Efimka; de altfel, mai năstrușnic decât acest nume patriarhal era faptul că el într-adevăr n-a ajuns niciodată Efim. Pe măsură ce se deprindea cu viața lui stingheră, pe măsură ce pătimașa grijă a curții și a străzii de la față creștea și ajungea până acolo încât el se scula de două-trei ori pe noapte și cerceta curtea cu grija stăruitoare a unui câine – cu toate că poarta era încuiată și doi câini adevărați erau lăsați liberi din lanț – i se irosiră și vioiciunea și îndrăzneala, cercul noțiunilor lui devenea tot mai strâmt, gândurile mai tulburi, mai șterse. Odată, cu vreo douăzeci de ani înainte de a începe povestirea noastră, i-a intrat în cap o neghiobie – să se însoare cu fiica vizitiului; ea n-ar fi avut nimic împotrivă, dar boierul a zis că e o nesăbuită, că omul și-a pierdut mințile, și la ce bun să se însoare – și cu asta s-a terminat povestea. Efimka a tânjit cât a tânjit, nu a suflat nicio vorbă și a început cam să tragă la măsea. La bătrânețe a ajuns un animal blajin, liniștit, suferind de friguri și de dureri de șale, înveselindu-se cu rachiul și tutunul de prizat, cu care îl miluia băcanul vecin, pentru că-i mătura trotuarul din fața prăvăliei. Alte patimi răscolitoare nu avea, dacă nu socotim patimă supunerea oarbă față de toți care aveau chef să-i dea porunci și frica fără margini față de Mihailo Stepanovici.

Nu s-ar putea spune că raporturile dintre Efimka și Mihailo Stepanovici ar fi fost deosebit de strânse sau însemnate; ele se mărgineau la mustrări aspre, însoțite de înspăimântătoare amenințări, stăpânul găsindu-i pricină când pavajul se strica, ori stâlpii de pe trotuar putrezeau, sau când de acești stâlpi se izbeau căruțele și săniile; Efimka își lua asupră-și vina și își amintea oftând, de vremurile fericite când străzile nu se pavau și trotuarele nu se reparau, din simplul motiv că nu existau.

De alt soi de legături, mai plăcute și mai solemne, mereu aceleași de-a lungul vremii, nu avea parte decât odată pe an: în duminica paștilor, curtea venea la boier să-l felicite, sărutându-se cu dânsul. Iar Mihailo Stepanovici, de obicei posac și repezit, trecea de la mânie la mărinimie și își

procopsea slugile cu câte o vorbă bună, spre a scăpa de alte daruri. „Îți mai amintești – îi zicea în fiecare an Mihailo Stepanovici lui Efimka, ștergându-și buzele după sărutările cerute de datină – îți amintești cum mă duceai cu săniuța și îmi făceai un munte de zăpadă?” Bătrânului îi sălta inima de bucurie la aceste cuvinte și se grăbea să răspundă: „Cum să nu tătucule, binefăcătorul nostru, cum să nu țin minte; asta se întâmpla încă pe când trăia unchiul înălțimii voastre, pe vremea lui Lev Stepanovici; îmi amintesc de parcă a fost ieri”. „Ei, nu prea a fost ieri – adăuga Mihailo Stepanovici, zâmbind – ci acum vreo cincizeci de ani. Bagă de seamă, Efimka, sărbătoarea ca sărbătoarea, dar strada s-o măturи și vezi că acum umblă mulți bețivani, așa că tu, cum se întunecă, să și încui poarta. Ia spune, nu se fură pietrișul?” „Îl păzesc ca ochii din cap, tătucule, ba și noaptea ies o dată, de două ori să mă uit” – răspundea rândașul, – și stăpânul îi făcea semn că poate să plece cu oul roșu căpătat de la boier în schimbul celui adus de el.

La această discuție din an în paște se mărgineau legăturile personale ale acestor doi oameni de aceeași vârstă și care trăiau de vreo cincizeci de ani sub același acoperiș. Efimka era foarte mulțumit de aristocraticele-i amintiri și, de obicei, în seara primei zile de paști, puțin cam băut, povestea în odaia murdară și îmbâcsită a vizitiilor cum s-au întâmplat odinioară lucrurile, adăugând: „Când te gândești ce ținere de minte are Mihailo Stepanovici; n-a uitat – și ăsta-i adevărul adevărat – că uneori se întâmpla să mă înhame la săniuță și eu îl trăgeam, iar el mă îndemna cu biciușca – zău – și câți ani au trecut de atunci, când te gândești” – și dând din cap, își scotea obielele și adormea pe cuptor, punându-și sub el sumanul (căci în jumătate de veac, nu apucase să-și agonisească un așternut) cugetând de bună seamă la deșertăciunea vieții omenești și la trăinicia unor situații sociale, ca de pildă aceea a rândașilor.

Așadar, Efimka ședea la poartă. Un timp el îndepărtă cu mătura apa murdară din rigolă, mai mult de plăcere decât pentru folos, apoi priză niște tutun, mai șezu puțin, se uită

prinprejur și ațipi. Pesemne că ar fi dormit destul de mult în tovărășia câinelui de curte, de obârșie plebeiană, negru, cu pete albe, cu păr lung și aspru și cu una din urechi spintecată – ale cărei capete le ciulea ca să se apere de muște – dacă nu i-ar fi trezit pe amândoi o femeie între două vârste.

Înfofolită cu grijă, purtând pe cap o pălărioară cu voaletă, femeia se ivise mai demult pe stradă; mersese încet pe trotuarul de peste drum și privise cu o atenție plină de neliniște ceea ce se întâmpla în curtea lui Stolâghin. În curte era liniște, un copil de casă spărgea nuci în tindă, vizitiul curăța hamurile lângă șopron și trăgea dintr-un ciubuc mititel, dar și acestea erau deajuns ca să-i trezească spaima. Ea trecuse mai departe și peste un sfert de ceas apăru pe celălalt trotuar, unde dormea Efim. Câinele prinse să mârâie, dar deodată se repezi la femeie, arătându-și bucuria cum se pricepea mai bine; ea se sperie de gudurăturile lui și se feri cât se poate de repede. Privind încă o dată ce se petrece în curte, își luă inima în dinți și se apropie de Efim, strigându-l.

— Ai, mormăi Efim, ce doriți?

El nu era așa de iscusit ca prietenul său cu urechea spintecată și nu băgase de seamă de îndată cu cine vorbește.

— Efimuṣka, continuă necunoscuta, cheam-o aici pe Kirillovna.

— Pe Nastasia Kirillovna, dar la ce aveți nevoie de ea? întrebă rândașul, alegându-și cu greu cuvintele.

— Nu mă recunoști?

— Ah! Maică precistă, prea sfântă născătoare! răspunse bătrânul și sări de pe bancă. Ochii-s de vină, cuconiță... ia te uită pe cine n-am recunoscut, iartă-mă, cuconiță, mi-au slăbit mințile la bătrânețe și nu mai sunt bun de nimic.

— Ascultă, Efim, n-am timp; dacă se poate cheam-o pe Nastasia.

— Vă ascult, cuconiță, cum să nu vă ascult. De ce să nu se poată? Orice se poate. Da-aș da acum o fugă pentru mata, dar vezi, măiculița mea dragă, – și bătrânul își scărpina părul spălăcit, – numai că, adică, mă tem ca Tit Trofimovici să nu miroasă ceva.

Femeia îl privea cu milă și tăcea. Bătrânul continuă: — Mă tem, vai, tare mă tem, mămucă, oasele mi s-au șubrezit și am îmbătrânit rău de tot, iară vizitiul nostru Nempadist – să te ferească dumnezeu de el! – are o mână așa de grea și apoi, dacă își pune mintea cu tine, nu-i mare lucru să-ți dai sufletul în grajd, fără lumânare la căpătâi.

Bătrânul nu-și isprăvise vorba, când pe poartă ieși în grabă o bătrânică uscățivă, cu ochii stinși, cu obrazul plin de sbârcituri și cu plărul cărunt.

— Ah, mămucă, nu te potrivi la ce-ți cântă cucuveaua asta bătrână! Poftește la mine, îți arăt eu drumul – te-am văzut de la fereastră, mămucă, te-am recunoscut și mi s-a zbătut inima. Ah, vine stăpâna noastră, mi-am zis eu, și am alergat într-un suflet spre odăile lui Anatol Mihailovici; în drum, am dat peste Vaniuṣka feciorașul – afurisit mai e, iscoadă păcătoasă, nu alta; — Ce, l-am întrebat, doarme boierul? — Mai doarme – zice. Lua-l-ar... zău, nu pot să zic în fața domniei voastre.

Toate acestea le rostea repede, însoțindu-le de schimonoselile feței ei grăitoare, încât Maria Valerianovna nici nu apucă să deschidă gura și doar spre sfârșit o întrerupse cu întrebarea:

— Nastasiuṣka, dar el cum îi? E sănătos?

— Destul de sănătos, măicuță, numai că e cam slăbuț. Da' de ce viață are parte! Căpcăunul nostru l-a luat doar ca să aibă pe cine-și vărsa răutatea; om fără pic de omenie – care îți mănâncă zilele, ca rugina fierul. Dară Natol Mihailovici – s-o știi și mata – are o fire leit ca a maică-si, nu-i ca noi slugile, care după ce iese pe ușă îl ocărâm de mama focului, doamne iartă-mă, și ne răcorim. El pune totul la inimă.

Maria Valerianovna își șterse în grabă o lacrimă și șopti: „Hai să mergem, Nastasiuṣka”.

Nastasia îi porunci lui Efimka cu toată strășnicia că, dacă Tit îl va trimite pe fecioraș să-l întrebe cu cine a vorbit ea la poartă și cu cine a intrat în casă, să-i spună că a intrat, chipurile, cu Olga Petrovna, croitoreasa care locuiește la Porțile Pokrovski. Apoi o conduse pe Maria Valerianovna prin

curte, la intrarea de serviciu; urcară scara întunecoasă, care nu părea să fi fost măturată de când se construise casa. Scara ducea spre cămăruța dată Nastasiei; această cămăruță fusese ținta dorințelor ei, țelul străduințelor ei timp de cincisprezece ani. Nimeni în casă nu avea cameră separată, în afară de Tit. Mihailo Stepanovici îi îngăduise în sfârșit s-o ocupe, cu condiția să n-o socotească a ei, să nu șadă niciodată în această cămăruță, ci așa, provizoriu, să-și pună acolo lucrușoarele. În această cămăruță se găsea o măsuță de lemn, pe care anii lăsaseră urme și pe care se afla un samovar acoperit cu un ștergar, laolaltă cu un ceainic și cu două cești întoarse cu gura în jos. Pe perete, erau agățate două desene în creion negru, unul înfățișând o femeie chinuită, care te privea holbându-și înfricoșător ochii, iar în loc de bucle avea niște șerpi, ceea ce ne face să credem că imaginea căuta s-o arate pe Meduza. Celălalt tablou înfățișa un jandarm cu cască, care probabil că ieșea din apă, judecând după umăru-i gol; fața avea niște trăsături desgustător de regulate, nasul, asemenea unei coloane ionice răsturnată cu volutele[1] în jos, iar capul îi era prea aplecat într-o parte; se înțelege că acest jandarm era Alexandru Macedon.

În fața acestor tablouri, desenate de o mână de copil, Maria Valerianovna se opri și nu se mai putu stăpâni. Își acoperi ochii cu batista, iar Nastasia plângea și ea din toate puterile, spunând: „El, puișorul meu, mi le-a dăruit de ziua mea”.

— Dacă intră cineva aici, Nastasiușka, ce ne facem?

— Nu te teme, cucoană, pârâtorul nostru nu-i acasă. A venit starostele și mi se pare că au sosit și niște căruțe cu lemne, așa că-i la cârciumă să le ia în primire; e un om tare rău, hapsân din cale afară, fără pic de cuget; bea câte patru pahare de ceai cu votcă franțuzească, așa cum se cuvine, și apoi mai cere o sticlă de vin alb, pește, icre; cum de-i încap atâtea în burtă, că merge pe șaptezeci de ani! Dar să vezi, măicuță, ce neobrăzat este, îl mai aduce și pe feciorul-său ca să-l ospăteze și pe el! Ei, da’ nu scapă el, odată și odată o să-l ia soldat și pe fecioru-său, pe potlogaru’ ăla. Atâta vreme cât

[1] Ornament sculptural al unei coloane.

trăiește dulăul bătrân, totul e cocoloșit, dar când și-o da ortul popii, scoatem noi lucrurile la lumină – și hârtia de cinci ruble care i-a pierit vizitiului, și...

Lunga cuvântare *in Titum*[1] rămase neterminată; un băiețaș de vreo treisprezece ani, svelt, drăguț și palid de emoția ce-l răscolea, se repezi, fără să spună nicio vorbă, de gâtul Mariei Valerianovna și își ascunse capul la pieptul ei; ea îi mângâia părul, râdea, plângea și îl săruta. „A dat dumnezeu, a dat dumnezeu – zicea ea – lasă-mă să mă uit la tine...” și îl privea îndelung, cu acea încântare devotată și sfântă, cu care poate privi numai dragostea de mamă. Se simțea fericită; băiețelul era atât de frumușel și trăsăturile lui aveau ceva din curățenia nevinovăției și a sincerității. Se uita la el ca la o icoană.

— Dragul mamii, cât ești de slăbuț! îi zise ea. Barem ești sănătos?

— Sunt sănătos, mămico, răspunse băiețelul, mi-e teamă numai că o să afle tata și o să mă întrebe.

— Se poate maică? se amestecă în vorbă dădaca. Un băiat așa deștept și să nu știe ce să-i răspundă? Drept să-ți spun, numai tătucul matale își închipuie că nimeni pe lume nu-l poate duce, dar toată curtea îl trage pe sfoară.

Băiețașul nu răspunse, însă tresări, asemeni oricărui om nervos, când aude cuțitul scârțâind în farfurie.

II
Unchiul Lev Stepanovici

S-ar părea că am început bine povestirea mea, dar iarăși sunt nevoit să mă întorc înapoi, cu mult înapoi, căci altfel ar rămâne neînțeleasă scena care se petrecea în cămăruța Nastasiei.

S-o luăm de acolo de unde încep amintirile lui Efimka: va să zică el îl plimba cu săniuța pe tânărul cocon pe când era încă în viață „unchiul”. Merită să începem cu unchiul Lev Stepanovici, numai pentru faptul că, în ciuda patriarhalei sale

[1] Împotriva lui Titus (în limba latină). (N. trad.)

sălbăticii, a fost primul reprezentant *îmblânzit* al Stolâghinilor. Aceasta o datora dragostei oarbe a părinților față de fratele său mai mic. Părinții nu s-ar fi hotărât niciodată să-l trimeată pe Stepuṣka la armată, dându-l pe mâini străine; pe Levuṣka, însă, părinții nu-l cruțau și, îndată ce s-a terminat cu educația sa, adică după ce a învățat să citească rusește și să scrie contrar tuturor regulilor de ortografie, el a fost trimis la Petersburg. După ce a stat vreo zece ani într-o unitate de gardă, a trecut într-un serviciu civil, a fost consilier, iar mai târziu, a ajuns președintele unui colegiu și în mare intimitate cu unul din oamenii zilei. Protectorul său, care se pricepuse să se mențină cu iscusință multă vreme la putere, în clasica epocă a căderilor și a izbânzilor, a înălțărilor și a răsturnărilor, de după Petru I și până la Ekaterina a II-a, în cele din urmă și-a frânt gâtul și a tulit-o la moșiile sale din Malorusia. Ciracul și protejatul său, Lev Stepanovici, a dovedit mare înțelepciune, despărțindu-și la timp soarta de aceea a protectorului său și apucând cu aceeași mare înțelepciune să se însoare cu nepoata unui alt om al zilei, care nu știa cum să se descotorosească de ea, și în sfârșit – lucrul cel mai înțelept din toate laolaltă – Lev Stepanovici, devenind cavaler al ordinului Sfânta Ana, și-a dat demisia și, stimat de toți ca un om cinstit, bun, impunător, serios și energic, a plecat la Moscova ca să îngrijească de moșia lui.

Nu trebuie să credem că plecarea s-ar fi datorat numai chibzuinței sau diplomației sale; avea toate motivele să se întoarcă într-un mediu mai apropiat de el. Cu toate succesele dobândite în timpul slujbei, el nu se prea simțea la largul său în Petersburg, unde avea simțământul că mereu se află doar în vizită; tânjea fără contenire după tihna vieții slobode și onorabile de moșier; dorea să trăiască după placul său; părinții îi muriseră de mult, averea lui Stepuṣka fusese despărțită de a sa; moșia care îi revenise lui Lev Stepanovici era una din cele mai bogate de lângă Moscova, așezată la vreo sută de verste de oraș, pe șoseaua Mojaiskului. Cum să nu se ducă la crângurile sale de mesteceni și tei, la bătrâna-i casă părintească, unde prea plecații oameni de curte și satul

băgat în sperieți erau gata să-l întâmpine tremurând de teamă, făcându-i temenele până la pământ și sărutându-i mâna?

La Moscova a rămas puțină vreme; în locul casei de lemn de pe malurile Iauzei a pus temeliile unui palat de piatră și a plecat la Lipovka, venind din când în când să supravegheze construcția. Lev Stepanovici s-a apucat cu râvnă de gospodărie; dealtfel, nici când era în slujbă nu lăsase să i se părăginească moșia, ci dimpotrivă, pe lângă cele o mie de suflete moștenite, el cumpărase încă vreo mie cinci sute; dar acum, fără a se pierde în teorii agronomice, el a ajuns deodată un moșier iscusit, cu aceeași îndemânare cu care, într-un an de zile, devenise din căpitan în garda imperială – consilier priceput. Dublându-și veniturile, el a îmbunătățit starea țăranilor. Îi ajuta și cu grâu, le dădea și ovăz pentru semănat, îi procopsea și cu câte o vacă și un cal în locul celor morți; da, dar după aceea, ține-te bine! Când nici nu-ți trecea prin minte, pica boierul cu vătaful și cu vătășeii în bătătură. „Ei tu, Akulka, ia arată-ne oalele pentru lapte!” – dacă nu erau spălate bine, își primea pedeapsa pe loc – „da’ tu, Nefed, ia arată-ne plugul și boroana, ia scoate calul”; – într-un cuvânt, îi mustruluia ca pe niște copii fără minte, și după moartea lui mujicii mai povesteau încă multă vreme, „despre rânduielile boierului cel bătrân”, adăugând: „ce-i drept, nu cruța pe nimeni, dar era om cu cap și se pricepea bine în treburile noastre țărănești, iar pe cel care avea dreptate nu-l atingea; adevărat dascăl, care va să zică.”

Oameni de curte ținea fără număr și măsură; avea flăcăuași pe care îi folosea ziua ca să curețe coliviile privighetorilor, iar noaptea ca să umble prin curte, să nu latre câinii în apropierea casei boierești. Ținea fetișcane a căror singură îndatorire era să șteargă iarna gheața de pe geamuri, iar vara să care cărbuni și să îngrijească de tingirile pentru dulceață. Nu s-ar putea spune că un număr atât de mare de slugi îl ducea la cheltuieli deosebit de însemnate; totul, începând chiar cu oamenii, era al casei, secara și hrișca, mazărea și varza și nu numai cele de-ale mâncării... dacă

pierea o vacă, i se tăbăcea pielea, cizmarul îi făcea botfori croitorului, în timp ce croitorul îi croia cizmarului o haină de postav de casă, negru, presărat cu puncte albe, și pantalonii largi din pânză nealbită, pe care erau puse s-o țească toate femeile în stare să lucreze. Apoi Lev Stepanovici avea un dar de netăgăduit în a educa oamenii de la curte, dar care a dispărut cu totul în vremurile noastre; de la vârsta cea mai fragedă, el îi băga așa de tare în sperieți, încât până și ciracul și spionul său, valetul Tit Trofimov – spaima tuturor oamenilor de la curtea boierească și care nu întotdeauna ținea seama de poruncile stăpânei – recunoștea în clipele de sinceritate și de expansiune, că n-a intrat o dată în dormitorul boierului fără un anumit simțământ de teamă, mai ales dimineața, când nu știa în ce ape se scaldă Lev Stepanovici. Nici nu-i de mirare. Foloasele și cinstea de a fi ocrotitul boierului îl costau foarte scump pe Tit, mai cu seamă pentru că el se nimerea adesea sub ochii săi. Lev Stepanovici era un om cu fire autoritară, care nu înțelegea să se stăpânească; dimineața, când venea la ceai cu ochii roșii, chiar Marfa Petrovna nu îndrăznea multă vreme să înceapă vorba. În asemenea clipe, când Lev Stepanovici își arăta strășnicia caracterului, o pățea rău Tit – uneori îl batea și apoi îl trimetea la stăpână, zicându-i: „du-te și arată-i mutra ta, spune-i că așa se învață proștii, așa se fac oameni din animale”. În viața de plictis și mereu aceeași a Marfei Petrovna, asemenea întâmplări constituiau o distracție; ea găsea chiar un fel de bucurie în umilirea mândrului și îngâmfatului Tit.

Într-adevăr, în viața ei erau puține desfătări, mai ales lumești. Dumnezeu nu le dăduse copii. A încercat ea și farmece, și descântece, a băut tot felul de drăcovenii, a mers pe jos până la lavra Troițe-Serghieva, a trimis-o pe sora lui Tit la lavra Kievo- Pecerskaia, de unde aceasta i-a adus un inel de la racla muceniței Varvara, dar copiii tot nu veneau. Nu s-ar putea spune că Lev Stepanovici ar fi fost tare nefericit din această pricină, totuși îl supăra ca o neorânduială și, în clipele de necaz, îi aducea imputări soției, într-un chip destul de năstrușnic, spunându-i: „Mie, dumnezeu mi-a hărăzit o

nevastă mai proastă chiar decât o libarcă; libarca nu-i decât o spurcăciune și tot plodește.” Așa își vădea el conștiința mândră că nu are nicio vină în această privință – și într-adevăr greu l-ai fi putut învinui de așa ceva pe Lev Stepanovici, fără a săvârși o nedreptate strigătoare la cer, mai ales dacă te gândeai la uimitoarea asemănare dintre el și copiii bucătarului. Pe Lev Stepanovici îl supăra mai rău decât orice că munca sa în gospodărie și în rânduiala moșiei nu avea niciun țel. „Eu – zicea el – muncesc zi și noapte și arătura am mărit-o de două ori, am pus rânduială în toate, pădurea e păzită, bani nu cheltuiesc, dar când mă întreb pentru ce toate acestea, nici eu nu știu; parcă aș fi vătaful odraslei fratelui meu; nepotul acesta o să ia totul și n-o să-mi zică nici măcar mulțumesc; îl știu eu, seamănă cu maică-sa, muierea aia șireată; și în vinele lui curge destul sânge de slugă. Asta mi-i menirea, desigur; pentru asta m-a făcut dumnezeu moșier, ca să gospodăresc și să dau socoteală pe lumea cealaltă; totuși, ar fi fost mai bine dacă aveam un moștenitor adevărat!” Și Lev Stepanovici, șezând în fotoliul vârtos, din piele neagră și bătut în ținte de aramă, dădea trist din cap, iar Marfa Petrovna plângea amarnic; în urma unor asemenea discuții și în lipsa unor satisfacții lumești, recurgea la mângâierile spirituale.

Chiar lângă conacul boieresc se ridicase, pe cheltuiala lui Lev Stepanovici, o biserică din piatră cu trei altare. Ferestrele dormitorului dădeau înspre clopotniță; la primul dangăt de clopot, Marfa Petrovna se îmbrăca în grabă și ajungea la lăcașul domnului înaintea tuturor. Lev Stepanovici se ducea mai târziu, și numai la sărbători mari și duminicile; Marfa Petrovna, însă, venea la toate slujbele, la înmormântări, botezuri și nunți. Lev Stepanovici se așeza în față, ținea isonul cântăreților din strană și cu o privire ageră urmărea respectarea rânduielilor – trăgând chiar el de urechi pe flăcăiașii zburdalnici; și, trecând peste staroste, arăta când se cuvenea să faci cruce și când să bați mătănii. Era un iubitor și un cunoscător al tipicurilor bisericești; îl chemase acasă pe tânărul diacon și timp de trei luni l-a învățat în fiece zi cum să

tămâieze și să dea răspunsuri, cum să-și încrucișeze orarul când era în amvon; într-adevăr, diaconul dădea răspunsurile și își înfășura orarul cu atâta îndemânare, încât, negustorii de la Mojaisk veneau să-l admire și găseau că ierodiaconul mânăstirii Sf. Sava este cu mult mai prejos decât cel de la Lipovka.

Mănăstirea aceasta era le vreo treizeci de verste de conacul lui Lev Stepanovici. El trimetea mereu prinosuri, nu atât de bogate, cât regulate – vreo zece care din fânul de anul trecut și puțintel ars, ovăz care nu era bun pentru semănat, lemne ude și înnegrite. La rândul ei, Marfa Petrovna făcea daruri, care și ele erau mai prețioase prin osârdia donatoarei decât în vreo altă privință; ea trimetea mânăstirii apă de trandafiri și mentă, formol, zmeură uscată (călugării neștiind ce să facă cu ea, o puneau să fermenteze pentru vin spumos), câteva borcane cu ciuperci în oțet, așezate cu iscusință, așa încât din oricare parte te uitai, vedeai numai ciuperci albe, iar oricum luai cu lingura, scoteai totdeauna sau o pitarcă sau o mânătârcă. Călugării vizitau uneori casa evlavioasă a moșierului cu frica lui dumnezeu și găseau totdeauna primirea ospitalieră a Mariei Petrovna, care îi iubea și se cam temea de ei.

Alți oaspeți aproape că nu veneau la Stolâghini. În afară de ei doi, în casă mai locuia unchiul Marfei Petrovna cu soția lui. Venind de la Petersburg, Lev Stepanovici poftise la el pe unul din unchii soției sale, nu pe cel mai de vază, ci pe un unchi bătrân, care fusese rănit la cap în timpul campaniei împotriva turcilor, iar în urma acestei răni își pierduse memoria, judecata și văzul. Neștiind cum să scape de el, unchiul de vază îi făcuse o aluzie lui Lev Stepanovici, care, deși demisionase din slujbă, nu îndrăznea totuși să contrazică o asemenea personalitate. Bătrânul orb era însurat cu o moldoveancă, în casa căreia fusese îngrijit ca rănit; ea nu era în prima tinerețe și cu toate că avea un nas mare, roman, și cogeamitea ochi, ca de vultur, se deosebea printr-o fire foarte smerită. Stolâghin o punea la treabă, cerându-i să ia în primire caierele de lână, pânzeturile, nucile sau să aibă grijă

de curățirea fructelor, de uscarea ierburilor și de fiertul ciupercilor; Marfa Petrovna era sigură că, dând azil rudelor, îi vor fi iertate toate păcatele și poate că i se va împlini și rugăciunea de a fi blagoslovită cu copii. Relațiile care domneau între gazde și oaspeți erau simple, patriarhale. Marfa Petrovna îi zicea bătrânului „unchiule”; pe nevastă-sa însă nu numai că n-o numea mătușă, dar îi spunea „tu”, ba cu unele prilejuri îi îngăduia să-i sărute mâna. Lev Stepanovici le spunea amândorura „tu” și se purta cu ei așa cum se cuvenea să te porți cu niște oameni care atârnă întru totul de tine – cu un dispreț rece și arătându-și pe față și în mod jignitor propria superioritate. El îi trata ca pe o mobilă sau ca pe un lucru nu prea necesar, dar cu care se deprinsese.

Orbul își petrecea deobicei diminețile în camera-i din aripa clădirii, unde fuma frunză de vișini uscată, amestecată cu cotoare de tutun. La ora unu, slujnica ce îngrijea de dânsul îi punea un surtuc albastru, lung, și o cravată albă și îl ducea în sufragerie. Aici, stând într-un colț, aștepta apariția solemnă a lui Lev Stepanovici. Era vai de bătrân dacă întârzia; o păția nu numai el, dar și Tanka, îngrijitoarea lui, și moldoveanca. Bătrânului i se lega un șervet de gât și era așezat la masă, unde aștepta, smerit până când Lev Stepanovici îi turna un păhărel cu rachiu, pe care îl mai subția cu apă. La masă, bătrânul nu îndrăznea, să ceară sau să refuze ceva, nu i se îngăduia nici măcar să bea mai mult de două pahare de cvas (stăpânii beau cvas spumos, dar pentru unchi și mătușă se aducea din cvasul pe care-l beau oamenii de curte și care îți strepezea gura, ca piatra acră). Când se serveau zămoșii, Lev Stepanovici își tăia partea cea mai bună, iar cojile le punea în farfuria unchiului. Marfa Petrovna făcea acelaș lucru cu moldoveanca – deși aceasta avea vederea bună – adăugând că este curată neghiobie și aproape un păcat să crezi că dumnezeu a făcut în așa fel zămoșii încât numai miezul poate fi mâncat.

În rarele clipe când Lev Stepanovici era vesel, bătrânul orb era ținta tuturor glumelor și amabilităților lui. „A, bine ai venit – striga el – bine ai venit, părinte Xenofonti! Ei, Vasilici (așa îi

zicea el unchiului), nu vezi oare că părintele Xenofonti vine să te binecuvânteze?" „Nu văd, domnul meu, nu văd" – răspundea orbul. „Uite colo, în partea dreaptă" – și îl făcea pe Tit să-l binecuvânteze pe bătrân, care căuta să-i sărute mâna. Lev Stepanovici râdea cu lacrimi, fără să-și dea seama că lucrul cel mai hazos în această comedie era faptul că bătrânul fără minte, având acea ascuțime a auzului, proprie orbilor, știa prea bine că părintele Xenofonti nici nu venise și se lăsa păcălit numai pentru a face plăcere protectorului său. Dar culmea desfătării era pentru Stolâghin să-i pună bătrânului în farfurie câte ceva de dulce în zilele de post și când acesta, cu conștiința împăcată, mânca, să-l întrebe: „Ce-i cu tine? Tocmai la bătrânețe te-ai apucat să treci în Moldova la credința turcească, de mănânci de dulce în zi de post?" Pe bătrân îl apucau spasmele, plângea, își clătea gura, ba i se și făcea și rău, iar toate acestea îi păreau lui Stolâghin nespus de hazlii.

Uneori, Lev Stepanovici trezea în bătrân ceva asemănător cu sentimentul demnității umane, iar acesta cu glasul tremurând, îi amintea lui Lev Stepanovici că-i păcat să jignești un biet orb, care este totuși nobil și *premier maior*[1] *ca grad*. „Înălțimea voastră – răspundea Stolâghin, căruia i se urca sângele în obraz din pricina unei împotriviri atât de nesăbuite – mai bine v-ați duce la regiment; ei, dacă nu v-am fost pe plac, catadicsiți de a mă ierta; acum e prea târziu să mă dezvăț, căci nu-mi mai îngăduie vârsta; și apoi eu nu vă țin legat de mâini și de picioare, n-aveți decât să vă duceți în Moldova, la moșia soției". „Lev Stepanovici – intervenea sfioasă, Marfa Petrovna – nu uita că oricum, dânsul mi-e unchi, și dumitale rudă prin alianță". „Zău!? Nu mai spune? riposta Stolâghin și mai înfuriat. Ia te uită ce noutate! Știi bine că dacă nu ți-era unchi, nu numai că n-ar fi stat cu mine la masă, dar nici sub masă". Maioreasa, speriată, îl trăgea pe bărbatu-său de mânecă, începea să plângă, rugându-se să fie iertat orbul fără minte, care nu știe să prețuiască mărinimia. Pe obrajii bătrânului se rostogoleau lacrimi nespus de jalnice,

[1] Vechi grad în armata țaristă, corespunzător gradului de locotenent-colonel. (n. trad.)

și în clipele acelea el semăna cu un copil neajutorat, jignit de o gloată de oameni beți și necioplți.

După masă, boierul se ducea să se odihnească. Tit era obligat să stea la ușă și, când Lev Stepanovici bătea din palme, trebuia să-i servească o carafă cu cvas spumos. Uneori, tot după mesele, Tit alerga în camera slujnicelor și poruncea uneia sau alteia, să facă ceai de mușețel și să-l ducă boierului, căruia „cică nu-i este bine la stomac” și jupâneasa alerga cu un fel de teamă la Agafia Ivanovna. Bombănind printre dinți, Agafia Ivanovna turna iarba tare mirositoare în ceainic. Marfa Petrovna nu-și vizita niciodată soțul în timpul acceselor lui gastrice; ea se mulțumea să-și arate grija, cercetând cine anume a dus ceaiul de mușețel, pentru ca, atunci când se va ivi prilejul, să-și amintească de acest serviciu și de preferința arătată.

După ce se trezea și își bea cvasul spumos sau ceaiul de romaniță, Lev Stepanovici dădea o raită pe câmp și pe la lucrări, iar pe la șase apărea în camera în care se lua ceaiul, unde într-un jilț mare, lipit de perete, aștepta maiorul orb, tricotând un ciorap, singura îndeletnicire la care îl mai ajuta mintea. Uneori, bătrânul adormea și bineînțeles că Lev Stepanovici nu putea îndura acest lucru și-i striga imediat jupânesei: „Tanka, de ce stai cu gura căscată?”, și Tanka îl zgâlțâia pe bătrân, care, trezindu-se îi asigura că nici nu s-a gândit să doarmă și că și noaptea doarme prost din pricina durerilor de șale. După ceai, Stolâghin scotea un pachet cu cărți, destul de soios și juca popa prostul cu soția și cu moldoveanca. Dacă era cu chef, atunci în timpul jocului povestea pentru a mia oară crâmpeie din amintirile sale din lumea mare; cum îl iubea răposatul conte, cum avea încredere într-însul, și se sfătuia cu el; cu toate acestea, prietenia era prietenie, iar slujba, slujbă. „Se întâmpla să-mi tragă câte o săpuneală de-mi venea să-mi iau lumea în cap; asvârlea toate hârtiile pe jos și se apuca să țipe. Uneori, simțeai că are dreptate și nu ziceai nici pâs; trebuia să-l lași să-și verse năduful. El nu putea suferi să-i răspundă cineva; pe atunci mă băga în sperieți, dar acum îmi amintesc de el cu

recunoștință”.

Mai mult decât orice îi plăcea să stăruie cu multe amănunte, asupra împrejurării în care contele l-a trimis odată cu o hârtie la principele Grigori Grigorievici... „M-am sculat dis-de-dimineață, pe la cinci. Tit era pe atunci un băiețandru, încă nu se buhăise ca acum – că ți-e silă să-l privești – numai că și atunci era foarte leneș și neghiob. Ies eu în tindă, îl trezesc cu greu și-l trimit repede după bărbier. Acesta a venit, m-a pieptănat... pe atunci se purta uite așa – trei bucle, una deasupra alteia. Mi-am îmbrăcat uniforma și am pornit la principe. Intru în cameră, îi spun lacheului că, uite, am fost trimis la luminăția sa din partea contelui în cutare chestiune. Lacheul se uită la mine, vede că am venit cu doi lachei și zice: „Ați binevoit să poftiți cam devreme; principele nu se scoală înainte de zece, iar la zece, cică, am să-l anunț pe valet”. „Se poate oare – îi zic eu – să aștept aici undeva?” „Cum să nu, camere avem berechet, poftiți în salon”. Am intrat acolo; servitorii măturau pe jos și ștergeau praful. Eu m-am așezat într-un colț și am așteptat. Așa, cam peste două ceasuri, ieși secretarul ori valetul și veni drept la mine: „Dumneavoastră sunteți din partea contelui?” „Eu, tătucă, eu”. „Poftiți după mine la luminăția sa, în camera unde se îmbracă”. Intru, principele binevoiește să șadă în *pudermantel*[1] și un frizer în jachetă franțuzească, împodobită cu fireturi, îl piaptănă, iar altul ține pe o tavă de argint pomada, pudra și piepteniі. Principele, luând hârtia, îmi grăi cu glas tare și blajin: „Mulțumește-i contelui, voi supune chiar astăzi această chestiune. Contele mi-a vorbit de dumneata, mi te-a lăudat că ești un funcționar destoinic și sârguitor. Caută ca și în viitor să fii vrednic de asemenea prețuire”. „Luminăția voastră, sunt gata – zisei eu – să-mi dau și viața pentru a-mi îndeplini datoria”. „Bine, bine – spuse principele și binevoi să ia de pe masă o tabacheră de aur. Țarina ți-o dăruiește drept încurajare”. Cum a binevoit să rostească cuvintele acestea – au început să-mi curgă lacrimile șiroaie. Am vrut să-i sărut mâna, dar el și-a tras-o. Atunci l-am sărutat pe umăr;

[1] Pelerină care se îmbrăca în timpul toaletei de dimineață (n. red. ruse)

principele s-a uitat la mine și i-a arătat cu degetul ceva frizerului – și amândoi au izbucnit în râs. Nu înțelegeam pricina râsului. Dar lucrul era simplu: sărutând pe luminăția sa pe umăr, m-am umplut tot cu pudră. Principele a povestit întâmplarea la masa majestății sale, zău așa". Și toată fața lui Lev Stepanovici lucea de-o bucurie făloasă.

Dar de cele mai multe ori, în locul povestirilor și amintirilor din lumea mare, Lev Stepanovici, posac și „pâclișit", cum zicea moldoveanca, o necăjea pe ea și pe soția sa în timpul jocului, cu tot felul de farafastâcuri: dând cărțile, le arunca înadins pe jos, o sâcâia pe moldoveancă, cauta cusur la toate și se înfuria din te miri ce, și așa își omora seara până la vremea cinei. Pe la ora zece, Lev Stepanovici se ducea în dormitor, făcând următoarea observație: „Ei, slavă domnului, a trecut și ziua de azi!" – de parcă ar fi așteptat ceva sau ar fi vrut să i se apropie veleatul.

În fața dormitorului era o odăiță cu icoane; peretele dinspre răsărit alcătuia un iconostas cu icoane mari și de preț, așezate în cadre de lemn roșu. În fața icoanelor ardeau întruna două candele. În fiecare seară, Lev Stepanovici se ruga aici în fața icoanelor, bătând mătănii până la pământ sau cel puțin atingând pământul cu mâna. Apoi îl lăsa slobod pe Tit. Folosind singurul răgaz ce-l avea, Tit se ducea în sat, la pescarul Isaia sau la dogarul Nikifor, mai des însă la staroste, care cumpăra basamac pe socoteala obștii pentru oamenii de la curte. Tit lua cu dânsul pe câte unul din lachei, mai cu seamă pe Mitka-bărbierul care îi zicea minunat din ghitară.

Multă vreme a trăit astfel aprigul boier Lev Stepanovici, îngrijindu-și și îmbunătățindu-și dumnezeu știe pentru ce moșia, sporindu-și veniturile și nefolosindu-se de ele. Conacul său, împreună cu cătunele și satele de pe moșie, alcătuia un fel de lume aparte, separată de rest printr-un hotar păzit cu strășnicie. Nici măcar ziarul „Moscovskie Vedomosti"[1] nu ajungea la Lipovka. Europa era sfâșiată de războaie, se încheiau tratate de pace, cădeau tronuri; la Lipovka toate mergeau după tipic, azi la fel ca și ieri; seara jocul de-a popa

[1] „Buletinul Moscovei". (N. trad.)

prostul, dimineața munca ogoarelor, la prânz aceeași friptură grasă de porc. Tit aștepta tot așa, la ușă, cu cvasul pregătit și nimeni nu numai că nu vorbea, dar nici habar n-avea și nici nu voia să aibă de evenimentele care frământau întreaga lume.

Dar așa cum tot ce-i vremelnic are sfârșit, tot așa s-a pus capăt și acestei stagnări, și încă foarte brusc. Odată, după masa de prânz, la care înfulecase destulă ciorbă de potroace, curcan gras și diferite plăcinte dospite și din aluat franțuzesc, udând totul cu cvas spumos, Lev Stepanovici trecu în salon să termine prânzul cu pepene verde și vișinată. Răcorindu-se cu harbuzul și încălzindu-se cu vișinata, se îndreptă spre birou, ca să se culce, găsindu-se în cea mai bună dispoziție. Dar parcă înadins, în ușa salonului a dat peste Nastka, ce sta de vorbă cu Mitka, cunoscutul nostru muzicant și bărbier, care se afla pe coridor. Lev Stepanovici era foarte gelos în tot ce le privea pe slujnice. I s-a năzărit ceva ciudat pe chipul lui Mitka. Începu să strige cu glas aprig și puse mâna pe bastonul care se afla în colț. Iute din fire ca toți artiștii, Mitka o luă la fugă. Stolâghin după el, cu toată povara curcanului, a potroacelor, a cvasului și a harbuzului; Mitka fugea, iar el după Mitka. Mitka urcă în pod pe scara îngustă, Stolâghin încercă și el, dar se dumeri că soarta nu-l făcuse marinar. La strigătele boierului, se strânse toată curtea. Vânăt de mânie, încurcând cuvintele și literele, boierul porunci ca Mitka, oriunde s-ar găsi, să fie prins și băgat în butuci până ce îi va hotărî el soarta; dând porunca, boierul obosit se retrase în birou gâfâind.

Întâmplarea răspândi groaza și neliniștea peste tot în casă, în odăile slujnicelor, la bucătărie, în grajd și în sfârșit în tot satul. Agafia Ivanovna se duse să dea un acatist la biserică și aprinse o lumânare în camera slujnicelor, în fața icoanei apărătoarei tuturor celor în necaz. Moldoveanca, parcă ieșită din minți ori de câte ori se întâmpla ceva deosebit în casă, bolborosea printre dinți ceva despre „regele David și marea blândețe a lui” și repeta fără încetare „aleluia, aleluia, aleluia!” ca înaintea tunetului.

Tit n-a fost nevoit să-l caute prea mult pe Mitka; acesta ședea desculț la cârciumă, unde își și dăduse cizmele pe rachiu și striga cu glas tare: „Nu mai vreau să-i slujesc căpcăunului; vreau să-i slujesc țarului; mă duc soldat, tot n-am tată, și mamă, o să servesc pentru popor, iar lui nu-i mai sunt slugă și înapoi nu mă mai întorc; iar dacă mă ia cu sila, atunci îmi fac seama, zău că mi-o fac!”

„Mitri, auzi? Mitri, nu striga! – îi zicea Tit, – și nu mai bate câmpii; mâna boierului e lungă și o să te ajungă oriunde; mai bine hai cu mine, că de nu îți legăm mâinile, așa-i porunca boierului”.

În sfârșit, elocința lui Tit îl învinse pe Mitka și cârtind și spunând că mâine chiar o să-și facă seama, se duse după el, adăugând: „Nu, Tit Trofimovici, nu-i nevoie să mă legi; nu sunt nici tâlhar, nici câine, ca să fiu dus de lanț; merg eu și fără frânghie”. Mitka mergea și cânta cu glas tare pe drum: „Ah, coană-cocoană!” cu acele bogate înfloriturii pe care le poți auzi în toate odăile slugilor.

Băgându-și prietenul în butuci, credinciosul Tit alergă la ușă cu cvasul spumos. Pe la ceasurile cinci Marfa Petrovna trimise pe cineva să întrebe dacă s-a trezit boierul; Tit făcu în tăcere un semn cu mâna și duse degetul la buze. La șase, veni chiar Marfa Petrovna la ușă. „Mi se pare că încă n-a binevoit să se trezească” – raportă Tit. Marfa Petrovna deschise încetișor ușa și slobozi un strigăt așa de tare, încât Tit răsturnă ulciorul cu cvasul spumos. Nu-i de mirare că strigase așa. Bătrânul boier zăcea întins lângă pat; un ochi îi era pe jumătate închis, celălalt bine deschis, cu o căutătură fixă, sticloasă și tulbure; gura i se strâmbase și câteva picături de spumă sângerie i se prelingeau pe buze. Liniștea desăvârșită dură câteva clipe, dar deodată, ca din pământ, năvăliră în cameră toți oamenii de la curte. Aprigul Tit nu-i oprea, ci stătea ca o stană de piatră. Marfa Petrovna fu scoasă leșinată și îi puseră la lingurică o răcliță cu moaștele Sfântului Antipie; moldoveanca dădu buzna în cameră, cu un scâncet nefiresc, și, lunecând în băltoaca de cvas, era cât pe-aci să-și rupă piciorul.

Tit, ca unul ce nu se prăpădea cu firea, își reveni cel dintâi

și, cu același glas poruncitor, cu care de vreo douăzeci de ani vestea poruncile boierului, zise: „Ce căscați gura aici? Senka, adă o albie și apă. Iar tu, Lavrion, fugi după preot. Nu aveți cumva, Agafia Ivanovna, un bănuț de aramă? Ar trebui să i-l punem în ochiul drept...” Și totul porni ca pe roate.

Mitka, cel pus la popreală și acum iarăși slobod, se pregătea, fără cea mai mică urmă de pică și ca un zelos știutor de carte ce era, să citească noaptea psaltirea pe întrecute cu pisarul și cu diaconul; îi ceru numai moldovencei să-i dea un tutun mai tare, ca să nu-l tragă la somn.

Oamenii de curte erau speriați. Ei vor cădea acum pe mâna unui om pe care nu-l cunoșteau; se obișnuiseră cu felul de a fi al bătrânului boier. Acum trebuiau să înceapă iar de la capăt serviciul; ce se vor face, cine va rămâne la Lipovka, cine va pleca la Piter, la ce treburi vor fi puși – toate acestea le frământau mințile și îi făceau aproape să-l regrete pe răposat.

După două zile de sforțări nemaipomenite, Tit îi scrisese viitorului stăpân următoarea scrisoare:

Prea milostive Domn,
Tătucă stăpân și singurul nostru apărător,
Mihailo Stepanovici

Din porunca luminăției Sale, mătușa dumneavoastră și stăpâna noastră, Marfa Petrovna, îmi iau îndrăzneala să vă scriu, tătucă Mihailo Stepanovici, aceste rânduri, deoarece, după marea durere, dumneaei singură nu se simte în putere să scrie. Prin voia domnului, o mare nenorocire a dat peste dumneaei prin pierderea părintelui și binefăcătorului dumneaei și al nostru, pentru odihna sufletului căruia se cade să ne rugăm domnului până la sfârșitul zilelor noastre, și unchiului luminăției voastre, carele acum se află în fața lui dumnezeu, luminăția sa Lev Stepanovici, carele a binevoit să-și dea sufletul la 23 ale lunii, la ceasurile șase după amiază. Îngroparea rămășițelor pământești se va face pe ziua de mâine.

Deoarece, după cum știm, suntem ai luminăției voastre,

atunci, tătucă și prea milostive Stăpâne, vă rugăm să ne ocrotiți ca pe niște orfani lipsiți de părinte și să nu lăsați fără milostivirea voastră pe nevrednicii voștri supuși, iar noi ne simțim ca îndatorați cu râvnă pentru sănătatea luminăției voastre până la capătul vieților noastre, ca răposatului unchi, așa și luminăției voastre întocmai, atât întreaga curte cât și alesul Trofim Kuzmin, cu pace.

Rămânând al luminăției voastre prea supus rob Tit – dacă binevoiți să vă amintiți, cel care era valet la răposatul unchi.

Satul Lipovka. Anul 1794, iunie, ziua 25-a”.

III
Drăgăstosul frățior al răposatului unchi

Mihail Stepanovici era fiul fratelui lui Lev Stepanovici – Stepan Stepanovici. În timp ce Lev Stepanovici își consacra viața unei strălucite activități civice, primea semne de înaltă bunăvoință și săruta umărul serenisimului – cariera fratelui său mai mic se desfășura într-un alt domeniu nu atât de răsunător, dar mai pe placul inimii.

Favoritul părinților, răsfățatul și „drăgălașul”, cum îi ziceau oamenii de la curte, a rămas mereu la țară sub aripa ocrotitoare a mamei. La doisprezece ani, bătrâna dădacă îl mai spăla încă, în fiecare sâmbătă, în albie, și îi aducea de prin sat plăcinte, ca s-o lase să-i spele bine capul și să nu strige ca din gură de șarpe, când îi intra săpunul în ochi. Pe la paisprezece ani, semnele unei timpurii maturizări începură să se arate foarte limpede în legăturile dintre Stepușka și odaia slujnicelor. Mămițica, ce ținea la el ca la ochii din cap, nu numai că nu împiedică dezvoltarea acestor destoinicii timpurii, dar chiar privea cu plăcere isprăvile odorului, ba îl și ajuta câte oleacă, ceea ce nu era mare scofală, date fiind mijloacele de care dispunea ea și legăturile ce le avea cu odaia slujnicelor. Sentimentele acestea drăgăstoase, cunoscute la o vârstă atât de fragedă, îl absorbiră curând pe Stepușka; dragostea, după cum zic poeții, îi era singura chemare. Până la capătul vieții, el a rămas credincios

drumului ales, drum de moșier bucolico-erotic.

Stepuṣka nu s-a bucurat prea multă vreme de ocrotirea părinților. Avea șaptesprezece ani când a pierdut-o pe maică-sa, iar peste vreo trei ani îi muri și tatăl. Moartea părinților și cinstita coborâre a leșurilor în lăcașul de veci nu i-au căṣunat lui Stepan Stepanovici atâtea griji și necazuri ca venirea fratelui; îndeobște el nu se deosebea printr-o inimă neînfricată, iar de frate-său se temea cu prisosință. Neștiind ce să facă, el se sfătuia cu supușii săi și nu se putea gândi, fără să se cutremure, la felul cum vor împărți oamenii de la curte, dintre care făceau parte și slujnicele. De aceea luă unele măsuri: dădu ordin ca toate slujnicele să fie încuiate în camera bucătarului, lăsând la vedeală numai pe cele care erau pocite la față, sau aveau obrajii ciuruiți de vărsat, sau priveau saṣiu. Lev Stepanovici înțelese totul și îl trăse pe sfoară pe frate-său, câștigându-l prin neînsemnate hatâruri, lăsându-i aproape tot sexul frumos și plecând înapoi, binecuvântat de el.

După ce și-a petrecut fratele, Stepan Stepanovici s-a apucat și el să-și rânduiască moșia. A cumpărat doi muzicanți și le-a poruncit să învețe pe fetele de la curte să cânte. S-au alcătuit niște coruri strașnice; profesorii cântau unul din torban[1], altul din clarinet. În zilele de sărbătoare, fetele și femeile se adunau, după slujba de dimineață, în bătătura din fața casei, pentru hore și cântece. Stepan Stepanovici, după ce lua masa, ieșea în pridvor, cu halatul desfăcut, înconjurat de slujnice, și se așeza acolo; jupânesele pregăteau ceaiul și goneau muștele cu pene de păun. Mărinimosul moșier dăruia musafirilor roșcove de la Țarigrad, turte, bragă și cercei de un ban; uneori intra chiar el în horă, dar mai adesea spre sfârșit adormea; ceaiul avea asupra lui o foarte puternică înrâurire, deși turna în el coniac, spre a-i slăbi urmările neplăcute.

Lui Stepan Stepanovici, ca tuturor firilor sentimentale, nu-i plăcea să se ocupe cu treburile gospodăriei; vătaful și bucătarul administrau moșia; era greu să ajungi la boier și cine se întâmpla să aibă de-a face cu dânsul, se ferea să

[1] Instrument cu coarde, folosit mai ales în Ucraina. (N. trad)

scape vreo vorbă, căci boierul povestea totul jupâneselor. S-a întâmplat odată ca o țărancă, cu ochi mari și negri, să i se plângă împotriva vătafului. Fără să se obosească să descurce chestiunea și veșnic dus de inima sa drăgăstoasă, Stepan Stepanovici porunci ca vătaful să fie bătut în grajd. Vătaful s-a uns cu rachiu și a primit cu supunere pedeapsa, fără a căuta să se dezvinovățească, deși, de fapt, el avea dreptate; totuși, dorința de răzbunare îl râcâia la inimă. Peste o săptămână-două, vătaful dădu de știre boierului, prin bucătar, că în ciuda poruncii boierești, lelea cu pricina își face de cap și e unghie și carne cu bărbatul ei, care s-a întors de la lucru din oraș. Fapta aceasta vădind cea mai sfruntată nerecunoștință, îl mâhni adânc pe Stepan Stepanovici, și el porunci ca femeia să fie pusă mereu la lucru, fără să se mai țină seama de rând. Slăbită și îmbătrânită, după un an purta cu ea dovezile că porunca fusese îndeplinită întocmai. După acest exemplu, nimeni, în afară de jupânese, n-a mai îndrăznit să se împotrivească vătafului și bucătarului.

Curând vesela viață rustică a lui Stepan Stepanovici se făcu vestită prin împrejurimi; se iviră o seamă de vecini, unii cu scopul de a-l însura cu fiica lor, alții de-a câștiga la cărți, alții, mai modești, făcură cunoștință, pentru că li se părea mai plăcut să bea punchul altuia decât pe al lor. El se lăsa dus de oricine și cu siguranță că ar fi fost însurat și i s-ar fi luat banii la cărți, dacă inima lui drăgăstoasă nu i-ar fi venit într-ajutor. Vizitând pe unul din vecinii săi, văzu în casa acestuia o jupânească – care-i căzu cu tronc la inimă... sosi acasă răscolit și amorezat lulea! Nu mai mânca, iar de băut începu să bea de două ori mai mult. Se gândi el ce se gândi, și văzu că nu-i cu putință să-și potolească o asemenea patimă; i se făcu lehamite de odaia slujnicelor și, dacă își mai îngăduia unele berbantlâcuri, asta era mai mult ca să nu-și strice obiceiul decât din plăcere.

Stepan Stepanovici se ținu de capul vecinului, ca să i-o vândă pe Akulka; vecinul făcu nazuri, apoi primi cu condiția ca Stolâghin să cumpere și pe mama și pe tatăl slujnicei: — Eu – zicea el – sunt creștin și nu vreau să despart ceea ce

dumnezeu a unit. Stepan Stepanovici acceptă și îi plăti trei mii de ruble; după prețurile de atunci, cu banii aceștia se puteau cumpăra cinci Akuline și tot atâtea Duniașe, cu tații și mamele lor.

Această Brunhildă[1] rurală înțelese tocmai după prețul plătit câtă trecere putea avea și, în șase luni, boierul se supuse ca un mielușel. Păli influența bucătarului, slăbi puterea vătafului. Tatăl Akulinei Andreevna fu făcut logofăt, mama – chelărească, dar nici cu părinții ea nu se arăta prea îngăduitoare, ci îi ținea în frică și supunere – ba toate acestea erau prea puțin pentru dânsa, care râvnea să fie fățiș moșiereasă, și de aceea începu să nutrească interese „dinastice”. Și într-adevăr, peste vreo doi ani, Stepan Stepanovici plecă, în greoaia trăsură de patru locuri a răposatului său părinte, la biserică, unde se cunună cu Akulina Andreevna. Căsătoria nu rămase stearpă, cum se întâmplase cu cea a lui Lev Stepanovici. Atunci când tinerii căsătoriți se întoarseră acasă, în tinda casei boierești ei fură întâmpinați mai întâi de părinții noii cucoane, care îi sărutară mâna și o felicitară, iar apoi doica, purtând pe cap un povoinic cusut cu fir, le aduse fiul de zece luni; căsătoria le fusese binecuvântată înainte de vreme. Pruncul acesta era Mihailo Stepanovici, acela pe care Efimka îl plimba cu săniuța, iar el îl mâna cu biciușca.

După cununie, boierul ajunse o nălucă. Akulina Andreevna luă frânele conducerii, ținându-le strâns în mâna-i puternică. Cu iscusit tact politic, ea luă toate măsurile ca să-și întărească despotismul, dar, așa cum se întâmplă întotdeauna, cumpănind toate, scăpă totuși din vedere una din pricinile care ar fi putut-o răsturna și de aici i se trase totul. Cunoscând prea puțin știința medicală, ea nu numai că nu stăvilea, dar chiar dădea imbold patimii lui Stepan Stepanovici pentru lichioruri și rachiuri dulci; ea nu știa că trupul omenesc nu se poate împotrivi la nesfârșit urmărilor alcoolului. După vreo șapte ani de la căsătorie, Stepan Stepanovici, vânăt, umflat de hidropizie, pe jumătate mut din pricina paraliziei, își dădu sufletul în mâinile domnului, cam pe

[1] fecioară războinică, eroină a unei epopei germane.

vremea când Lev Stepanovici își termina casa pe Iauza.

Primind vestea morții fratelui său, Lev Stepanovici încercă, în primele clipe de amărăciune, să conteste căsătoria răposatului, apoi să afirme că fiul acestuia ar fi nelegitim, dar curând văzu că Akulina Andreevna luase toate măsurile încă din timpul vieții soțului ei și că, în orice caz, va trebui să-i dea ei a șaptea parte din avere, iar fiului – moșia, plătind pe deasupra și cheltuielile. Lucrul era dureros pentru Lev Stepanovici, dar el se supuse soartei haine și, ca un adevărat om cu picioarele pe pământ, găsi îndată un alt mod de acțiune. El trimise văduvei o scrisoare, împărtășindu-i durerea de rudă, o pofti la Moscova ca să încheie formele necesare și să-i arate și lui pe moștenitorul fratelui său, și poate că și pe al lui, socotind că are datoria sfântă de a se îngriji de dânsul, deoarece i-a fost hărăzit tutore de dumnezeu și de lege. Cu siguranță că Akulina Andreevna nu l-ar fi dus pe fiul ei, îndemnată doar de scrisoarea unchiului, dar, după moartea lui Stepan Stepanovici, oamenii începură a-i vorbi cam grosolan și uneori chiar s-o contrazică, cu un asemenea aer, încât Akulinei Andreevna i se păru că ar fi mai sigur să se mute la Moscova. Lev Stepanovici plânse când îl văzu pe Mișa, îl binecuvântă cu icoana în mână și luă asupra sa toate daraverile care priveau tutela și administrarea moșiei.

Nu era ușor s-o înduplecі pe Akulina Andreevna, dar ea fu îndepărtată de o întâmplare cu totul neașteptată. Cu a șaptea parte din avere, care îi revenise, ea ademeni pe un locotenent, ofițer de ordonanță al comandantului-șef al Moscovei, și se lăsă subjugată de statura lui, de frumusețea lui sălbatică și bine hrănită, cu totul opusă imaginii idilice a răposatului. Akulina Andreevna nu se putu stăpâni să nu-l ia de bărbat. Rolurile se schimbară. După a patra zi, locotenentul începu s-o bată și, de data aceasta, Akulinei Andreevna îi veni rândul să bea lichioruri îndulcite. Lev Stepanovici îl protegui cu râvnă pe locotenent și obținu pentru el un loc mănos la intendență, undeva pe țărmul Mării Negre. Lev Stepanovici ceru ca nepotul său să rămână la Moscova, pentru a căpăta o educație potrivită cu starea lui.

Maică-sa nu voia să-l lase, dar locotenentul se răsti mai tare și o convinse, arătându-i că postul îl primise prin stăruințele lui Stolâghin și că prietenia lui trebuie păstrată pentru zile negre.

IV
Veri de gradul al doilea

Mișa avea vreo zece ani. Educația lui nu era cine știe ce: creșterea simplă, rurală, din vremurile acelea; ea se mărginea, din punct de vedere fizic, la dezvoltarea unei digestii fără pereche, iar din punct de vedere moral, la înrădăcinarea unei păreri juste asupra chipului în care trebuie să se poarte un moșier de neam vechi cu oamenii de curte și cu țăranii. Această educație era mai mult practică decât teoretică și cărturărească – și de aceea mergea la sigur. Băiatul acesta de zece ani era înconjurat de o droaie de băiețandri zdrențăroși, murdari și desculți, pe care îi prigonea și îi pâra mamei, care îi lua întotdeauna partea.

Unul din tovarășii de joacă cei mai îndrăzneți era fiul preotului din sat, care se deosebea prin părul lui bălai, atât de rar, încât nu-i acoperea cu totul creștetul, și prin darul de a bea la doisprezece ani o ceașcă de ceai plină cu basamac, fără să se îmbete. Uneori, îl înjosea pe Mișa, nu se lăsa prins în jocul de-a baba-oarba, i-o lua înainte la alergare sau mânca singur fructele pe care le culegea. Toate acestea îl făceau pe Mișa să se simtă jignit și Akulina Andreevna nu putea rămâne nepăsătoare față de o asemenea încălcare a bunei-cuviințe; de obicei, îl chema pe băiatul popii la ea și îl dăscălea în felul următor: „Ascultă, cap sec ce ești; ține minte, nătărăule, și dă-ți seama cu cine-ți îngădui să te joci; ce-ți închipui tu, că Mihailo Stepanovici e fiu de pălămar?”

Coana preotească, cum auzea asemenea cuvinte, fără să intre în cercetarea amănunțită a cazului, îl prindea imediat pe fiu-său de perișorii lui rari, neteziți de doamne ajută cu uleiul adus pentru candela maicii domnului de la Tihvinsk, și, prefăcându-se cu destulă dibăcie că-l trage zdravăn de păr, repeta întruna: „Nu ți-e rușine, mârlan spurcat ce ești; neam

prost! Iartă-l, mămucă Akulina Andreevna; știi și dumneata ce minte au copiii noștri; trăiesc în rușine și în părăsire; iar tu, prostule, mulțumește-i cucoanei că binevoiește să te povățuiască” – și îl făcea să-și aplece capul unsuros, ploconindu-se și ea. După aceea, Mișa își cam râdea de prietenul lui, dar băiatul popii zicea zâmbind cu necaz: „Mama se preface, așa de ochii cucoanei, ca să-i fie pe plac; cică dă pilde.”

Lev Stepanovici nu-l ținu multă vreme pe nepot la el. Își atinsese scopul. Îl despărțise de mamă și putea să-i administreze cum poftea moșia. Se gândea să-l dea pe Mișa la pension; dar mătușa de gradul al doilea a lui Lev Stepanovici ceru să i-l dea, ca să-l crească împreună cu fiul ei, care, zicea ea, era singur și se plictisea. Lev Stepanovici nu prea voia, dar se cam temea de principesă și n-avu încotro. Se cam temea de ea, pentru că îi plăcea foarte mult să pălăvrăgească și avea mari legături la Petersburg; cine știe ce i-ar fi putut pricinui ea cu pălăvrăgeala și cu legăturile ei; nici el nu știa, dar îi era frică. Principesa era bogată, ținea casă mare și se ocupa cu vizitele. Fiul ei avea un preceptor francez. Recomandat chiar de Voltaire lui Șuvalov[1], de Șuvalov principesei Dașkova[2], de Dașkova principesei noastre el avea mână liberă să-i facă educația cum poftea.

Preceptorul nu era om prost – ca orice francez, și nici om deștept – de asemenea ca orice francez; în schimb avea toate cususurile caraghioase ale compatrioților săi; mințea, era spiritual și îndrăzneț și, fără a fi rău, era îngâmfat și totodată băiat bun. Privea cu un zâmbet de superioritate tot ce era rus, nu auzise de când s-a născut că există literatură germană și poeți englezi, dar în schimb știa pe dinafară pe Corneille și Racine, toate anecdotele literare de la Boileau[3] până la enciclopediști[4], cunoștea chiar limbile vechi și îi plăcea, atunci

[1] *I. I. Şuvalov* (1727-1797) – dregător din timpul domniei Ecaterinei a II-a.
[2] *E. R. Daşkova* (1743-1810) – preşedinte al Academiei de Ştiinţe din Petersburg şi al Academiei Ruse, între 1783-1796.
[3] *Boileau* (1636-1711) – poet francez, teoretician al clasicismului.
[4] *Enciclopediştii* – grup de savanţi, filozofi şi scriitori, precursori ideologici

când vorbea, să te dea gata cu vreun citat din „Georgice”[1] sau din „Farsala”[2].

Se înțelege de la sine că preceptorul nostru era admiratorul lui Vauvenargues[3] și Helvetius, se pasiona după Jean-Jacques[4], visa egalitatea perfectă și deplina frăție, ceea ce însă nu-l împiedica să pună în fața răsunătorului său nume Dreillac, particula „de”, la care nu avea dreptul[5]. Vorbea cu un zâmbet compătimitor despre catolicism și în genere despre creștinism și propovăduia un fel de religie născocită de el, care consta în adorarea legii gravității. „Fără gravitate – zicea el, încruntându-și fruntea din pricina efortului – ar fi fost numai haos și atomii s-ar fi împrăștiat; gravitatea asigură ordinea *cea mare,* în care se manifestă marele artist”. Dezvoltând aceste adevăruri profunde și clare, el nu uita niciodată să adauge că tocmai de aceea Plato îl numea pe dumnezeu geometru, iar Newton își scotea pălăria când rostea numele domnului. Dincolo de această religie a gravității, care-l mulțumea întru totul, el nu admitea, nici în ruptul capului, vreo judecată pe lumea cealaltă și râdea batjocoritor de oamenii care credeau în iad – deși nu numai că nu avea nimic împotriva nemuririi sufletului, dar zicea că este foarte necesară pentru viață.

Învățătura cu domnul de Dreillac mergea vesel și ușor. El era în stare să vorbească întruna, neținând seama de timp, obiect, vârstă și sex, și de aceea elevii lui mai întâi învățau foarte bine să asculte franțuzește, iar apoi să vorbească. Aproape în aceasta consta toată educația.

La început, abia sosit în casa principesei, pe Mișa îl chinuia dorul și, ștergându-și lacrimile, își amintea de Lipovka. Își

---

ai revoluţiei burgheze din Franţa (secolul al XVIII-lea), uniţi în jurul editării „Enciclopediei” (1751-1780): Diderot, Voltaire, Rousseau, d’Alembert, d’Holbach, Helvetius şi alţii.

[1] Poemul lui Virgiliu (70-19 î.e.n.), scris în anii 37-30 î.e.n.

[2] *„Farsala"* (sau *„Farsalia")* – poem eroic al poetului Lucan din Roma antică (39-67).

[3] *Vauvenargues* (1715-1747) – scriitor moralist francez.

[4] Jean-Jacques Rousseau (1712-1778).

[5] Particula „de” arăta în Franţa originea nobilă.

dădea prea bine seama că nu el avea primul rol. El era doar „frățiorul", era *„cher cousin"*[1], în timp ce prințișorul era totul. Această deosebire, Mișa o simți imediat și în atitudinea principesei și în purtarea oaspeților, și mai ales în purtarea lui „diadka"[2]. Bătrânul executa fără crâcnire ordinele prințișorului, pe când lui Mișa îi spunea adeseori că n-are timp și că n-are decât să trimeată pe cineva mai tânăr să-i facă serviciul cerut. Profund jignit de toate acestea, băiatul cel mândru se bosumfla, se așeza într-un colț și privea pe sub sprâncene. Dreillac o punea pe socoteala sălbăticiei lui, iar alții nu observau nimic din toate acestea.

Văzând insuccesul protestelor sale, Mișa se făcu deodată blând ca un mielușel, prietenos, vesel și curtenitor. Peste câteva luni, era preferatul lui Dreillac. Principesa însăși era uluită de deșteptăciunea băiatului, „chiar s-ar putea spune *c'est un miracle ce qu-en a fait*[3] Dreillac al meu, căci era cu totul *sauvage*[4]; nu-i vorbă, și acum e cam *urâțel,* dar, zău, că-i un băiețaș foarte simpatic". Prin cuvântul *urâțel,* se exprima conștiința mamei că fiu-său nu-i atât de deștept și de înzestrat, ea grăbindu-se să se consoleze cu frumusețea lui. Prințișorului nu-i plăcea să învețe; era distrat și căsca în timpul lecțiilor; bun la inimă, chiar foarte bun, fire deschisă și nobilă, el era cu nepăs în sine și mintea îi era încă tare adormită – și nici nu știu dacă i s-a deșteptat vreodată. Lenea și neatenția prințișorului îi dădură imbold lui Mișa, care se apucă de învățătură cu toată râvna ce o dau invidia și dorința tainică de a întrece pe cineva. Dreillac era gata să plângă, văzând cât de frumos recita Mișa fragmente din „Candide", din „Fecioara din Orléans" sau din „Jacques fatalistul"...[5].

Încetul cu încetul, educația tinerilor ajunse la capăt. Ei scriau răvașe în franțuzește mai dihai decât în rusește. Cu

---

[1] „Vărul cel drag" (în limba franceză). (N. trad.)
[2] Slujitorul care îngrijea băieții în familiile nobile. (N. trad.)
[3] E o minune ce a făcut dintr-însul (în limba franceză), (N. trad.)
[4] Sălbatic (în limba franceză). (N. trad.)
[5] *„Candide"* şi *„Fecioara din Orléans"* – opere ale lui Voltaire (1694-1778); *„Jacques fatalistul"* – roman de Diderot (1713-1784).

toată lenea sa, chiar și prințișorul știa destul de bine mitologia greacă și istoria Franței. În vremea aceea, nu se cerea mai mult; pe atunci, la noi încă nu se născocise literatura proprie, și nimeni nici nu visa reviste rusești, decât poate doar Novikov[1]; istoria rusă, nici ea nu fusese încă descoperită. Se știa doar că stăpânise cândva înțeleptul domnitor Oleg, despre care însăși împărăteasa a binevoit a scrie o piesă[2]; ba se mai știau, mulțumită lui Voltaire[3], unele amănunte neadevărate despre domnia lui Petru I. Principesa avea o colecție mică de cărți rusești – lucrările lui Sumarokov, „Rosiada" de Heraskov, „Piatra credinței" de Stepan Iavorski și vreo patruzeci de volume din „Însemnările societății economice libere", dar tinerii nu deschideau niciodată aceste cărți.

Principesa îi dădu pe copii la regimentul de gardă imperială și ea se instală la Petersburg. Pe atunci, serviciul militar era ușor. Din când în când, trebuia doar să îmbraci uniforma militară și din an în paști să faci de gardă, ceea ce însemna o plăcere, o adevărată variație. Restul timpului, în afară de vizitele în familie și acelea făcute oamenilor cu vază, în afară de slujba de duminecă dimineața la biserica de casă a fratelui principesei și a prânzului plictisitor de la ea – restul timpului era cu totul la cheremul tinerilor. Prințul se bucura de uniforma lui, huzurea de libertate, se deda cu înflăcărare tuturor plăcerilor și desfătărilor; neoprindu-se – de când se născuse – de la nimic și nefiind oprit – tot de când se născuse – de la nimic, el o pățea adesea, era înșelat, se certa, și cu toate acestea era un bun camarad și un flăcău semeț. Stolâghin era mai modest; îl privea pe camaradul său cu o oarecare îngăduință, condamnând în sinea sa tot ce făcea el. Cu atâta dibăcie știa el să se poarte, încât din toate isprăvile,

[1] *N. I. Novikov* (1744-1818) – remarcabil militant rus pe tărâm social, scriitor, publicist, editor al cunoscutelor reviste satirice „Truten" [„Trântorul"], (1769-1770), „Pustomelea" [„Flecarul"] (1770), „Jivopiseţ" [„Pictorul"] (1772-1773), „Koşelek" [„Punga"] (1774).

[2] Este vorba de piesa Ekaterinei a II-a „Vechea cârmuire a lui Oleg" (1786).

[3] Voltaire scrisese „Istoria Imperiului Rus în timpul lui Petru cel Mare" (1759-1763).

Stolâghin ieșea basma curată. Prințul îl iubea, credea în prietenia lui, îi recunoștea superioritatea și, cu o naivitate copilărească, îi cerea lui Mișa sfatul în orice împrejurare anevoioasă.

Prințul era chipeș, rumen, gingaș, având din adolescență un aer bărbătesc; un puf fin îi mijea deasupra buzelor și o privire curată licărea în ochii săi albaștri; plăcea îndeosebi fetelor focoase și văduvelor tinere. Stolâghin, care se făcea remarcat nu atât prin frumusețea lui, cât prin vorba cutezătoare, prin curtenie și prin bârfeli, nu-i putea ierta prietenului statura lui înaltă, trăsăturile alese și se străduia de fiecare dată să-l pună în umbră prin vorbe de duh și ironii.

Îndeletnicirea lor, singura, era de a face ochi dulci femeilor; de la cele din palatele boierești până la croitoreasa de obârșie străină și la rusoaicele din suburbia Ohta, nimic nu le scăpa junilor noștri. Pe deasupra, prințul reuși să piardă de două ori sume foarte mari la joc, să dea o grămadă de polițe pentru o dragoste pătimașă, să bată niște rivali, să cadă din sanie fiind beat mort – într-un cuvânt, să facă tot ceea ce se chema, în acele vremuri fericite, serviciul în regimentul de gardă.

Când Stolâghin se convinse că, în ciuda elocinței prin care căuta să-l întreacă, prințul are mai multă trecere la femei, ba chiar cu prisosință, începu să-l îndemne să plece la Paris. Într-adevăr, era singurul lucru care le mai lipsea amicilor noștri.

Așa cum se obișnuia, la început principesa nici nu voia să audă de plecare; apoi, ea însăși le-a obținut concediul. Supravegherea copiilor a fost încredințată iarăși lui Dreillac, care între timp apucase să inițieze încă doi moșieri ruși în mitologia greacă și în istoria Franței. Cum, pe atunci, spre deosebire de zilele noastre, distanțele și depărtarea mai existau încă, ei au călătorit vreo două luni până la Paris.

...Poporul forfotea pe străzi[1], ici, colo staționa câte un grup,

[1] *Gherţen descrie Parisul în ajunul şi în perioada revoluţiei burgheze franceze de la sfârşitul secolului al XVIII-lea (vezi mai departe episodul cu luarea Bastiliei de către poporul revoluţionar, la 14 iulie 1789). Pentru distrugerea relaţiilor feudale şi a regimului absolutist monarhic, se ridica în ţară aşa-numita „pătura a treia”, adică burghezia înaintată a Franţei.*

citind sau ascultând ceva; strigăte și cântece, discuții cu glas tare, exclamații și gesturi amenințătoare – totul arăta acea exaltare febrilă, acea viață intensă, acea stare încordată și pasionată în care se afla Parisul vremurilor de atunci; ți se părea că până și pietrelor le bătea pulsul și că prin aer trecea un curent electric, care aducea în suflete mânia și neliniștea, dorința de luptă și de zguduiri, sau o seamă de probleme teribile și de rezolvări disperate – adică tot ceea ce-i frământa pe scriitorii secolului al optsprezecelea. Și toate acestea se iviră și pătrunseră în mintea călătorilor înainte ca dormeza[1] grea și prăfuită să se fi oprit în fața hotelului de pe strada Saint Honoré și două slugi iobage să înceapă a desface cataramele hamurilor...

Și iată-l pe Mihailo Stepanovici, pudrat și parfumat, îmbrăcat într-o haină brodată cu fireturi, purtând o sabie mică, și jartiere sub genunchi, tot numai dantele și lănțișoare, făcând spirite la Versailles, așa cum făcuse și la Petersburg; el discută despre *tiers état*[2]), îl preamărește pe Necker[3] și sperie prin îndrăzneala opiniilor sale primejdioase două marchize bătrâne, care de spaimă vor să plece la Berry, la moșiile lor. S-a făcut remarcat. Câteva vorbe de duh, bine aduse în conversație, au fost chiar repetate.

— Știți ce mă miră mai mult la acest *marquis hyperboréen*[4]? – zise odată, pe când da cărțile un abate în vârstă, cu fața uscățivă și gravă, – nu atât mintea-i ageră, că – slavă domnului – nu-i ușor să ne mai uimească cineva prin inteligența sa – nu; ceea ce mă uimește la dânsul este capacitatea de a înțelege totul și de a nu lua parte la nimic; pe el îl interesează deopotrivă viața care clocotește în preajmă ca și legenda lui Sesostris[5].

— Pare străin față de tot ce-l înconjoară, la fel cu „Scitul la

[1] Trăsură de călătorie, unde călătorul se poate întinde ca într-un pat. (N. trad.)

[2] Starea a treia (în limba franceză). (N. trad.)

[3] *Necker (1732-1804)* – ministrul finanţelor în timpul lui Ludovic al XVI-lea.

[4] Marchiz hiperborean (în limba franceză). În vechea Grecie, locuitorii din nord erau numiti hiperboreeni. (N. trad.)

[5] Împărat legendar al Egiptului antic.

Atena”, observă un savant.

— Da’ de unde, ripostă abatele. Scitul ar fi avut ceva al lui propriu, ceva sălbatic, pe când acesta seamănă la înfățișare și la vorbă cu dumneata și cu mine. Vă mărturisesc că aș fi în stare să urăsc un asemenea om, dacă nu mi-ar fi milă de dânsul. El este însă roada nesănătoasă a unei instruiri altoită pe o rădăcină care nu avea nevoie de ea. Fiți sigur că un astfel de om nu are niciun viitor.

— Dati-mi voie, din el va ieși un strașnic diplomat; chiar și la chip aduce cu Kaunitz[1].

— Într-adevăr seamănă, spuse râzând o doamnă în vârstă, care căuta să-și ascundă anii; și marchizul hiperborean fu dat uitării.

În timp ce Stolâghin ajunsese obiectul de discuție al saloanelor, prințul reușise să sufle o mică actriță fiului unui ambasador, să se bată cu acesta într-un duel cu sabia, să-l dezarmeze, să-l ierte și în aceeași seară, jucând cărți cu el, să piardă cinci sute de galbeni. În schimb, mica actriță s-a arătat foarte drăguță și foarte recunoscătoare față de cavalerul ei.

Călătoria prințului și a lui Stolâghin s-a terminat mai devreme decât gândiseră ei; vinovat a fost Dreillac. De Dreillac, pe care servitorii hanului îl numeau *monsier le chevalier*[2]*,* zâmbea aprobator și nu fără gânduri ascunse, când era vorba de „izbânzile umanității și triumful rațiunii asupra prejudecăților”; dar, ca tuturor înțelepților, îi plăcea mai mult siguranța decât izbânzile și mai mult decât triumful inteligenței și al rațiunii – liniștea. Și iată ce i s-a întâmplat. Cum vremea era minunată, de Dreillac se duse într-o dimineață la plimbare. Îndată însă ce ieși pe bulevard, auzi dindărăt un vuiet neobișnuit; se opri și, punându-și mâna streașină la ochi, începu să privească: mai întâi zări un nor de praf, apoi baionete și puști strălucind și în sfârșit deslușì o gloată dezordonată și pestriță. Înainte ca de Dreillac să se dumirească, un bărbat înalt și spătos, fără haină, cu mânecile suflecate, cu un drug greu de fier în mână, cu capul legat cu o

[1] *Kaunitz (1711-1794)* – diplomat austriac.

[2] Domnul cavaler (în limba franceză). (N. trad.)

basma roșie – ajungând în dreptul lui, îl întrebă cu un glas tunător: „Ești cu noi?” Dreillac, palid și pierzându-se cu firea, nu-și dădea seama ce putea să însemne refuzul de a răspunde; de aceea întârzia cu răspunsul; dar noua sa cunoștință se arătă nerăbdătoare, îl apucă de guler pe cavalerul nostru și, dând corpului său o mișcare foarte neplăcută, repetă întrebarea. În loc de răspuns, de Dreillac scăpă din mână bastonul; o doamnă politicoasă, de proporții respectabile și cu șuvițe cărunte care îi ieșeau de sub bonetă, îl ridică și, arătându-l gloatei din ce în ce mai numeroase, zise: „Ăsta-i un acaparator, un aristocrat; uitați-vă ce măciulie de aur și ce lucrătură; ce mai stați de vorbă; la felinar cu el!” „La felinar”, repetară câteva glasuri pe un ton liniștit si aprobator, având convingerea naivă că era într-adevăr necesar ca de Dreillac să fie spânzurat de felinar, că aceasta-i pur și simplu o axiomă. Vreo trei bărbați ieșiră înainte cu gânduri foarte haine, dar lucrurile rămaseră baltă, din pricină că nu se găsea frânghie; un băiețaș de vreo doisprezece ani se oferi să facă rost îndată de o funie. Dreillac profită de acest răgaz ca să spună: „Vai de mine, ce faceți? Din anii cei mai fragezi m-am hrănit cu scrierile marilor noștri scriitori și cu exemplele republicii romane și spartane”. „Bine, foarte bine!” – strigară câțiva oameni, care auziseră numai cuvântul „republică”. „Sunt cu voi – continuă oratorul încurajat – aparțin poporului, sunt din popor, cum să nu fiu cu voi?” – și grupul, care se oprise, o porni înainte, amenințător și sumbru, unindu-se la răspântii cu noi grupuri de pe celelalte străzi și înfrățindu-se cu ele. Multă vreme după aceea, a mai răsunat pe bulevard un vuiet, asemănător valurilor mării gonite de vânt spre țărmul stâncos, un vuiet care aci se stingea, aci răsuna falnic și înspăimântător.

De Dreillac reuși, sub pretextul cel mai nevinovat, s-o cotească după colț. Prinzând un moment fericit, când toată atenția celor din preajma sa se îndreptase spre un abate pe care-l împingeau înainte trei târgovețe, el o luă la fugă și sosi acasă pe jumătate mort, cu ochii stinși și cu haina ruptă.

Acasă, se culcă în pat, ceru să i se facă o tizană[1] și, pentru prima dată, recunoscu că ar fi dat mult ca să fie pe malurile barbare dar liniștite ale Nevei. Tizana îi făcu bine, omul începu să-și vină în fire și tocmai se pregătea să citească în Tit Liviu despre revolta poporului împotriva lui Tarquiniu cel Bătrân[2], când, deodată, răsună o salvă de arme, bubui un tun, o dată și încă o dată, și apoi se auziră niște împușcături răzlețe; din când în când se auzea toba și un zgomot îndepărtat; zgomotul, toba și împușcăturile păreau că se apropie. Pe stradă alergau „oameni în bluze", lucrători strigând *„À la Bastille, à la Bastille!*[3] În fața ferestrelor fu oprit un ofițer din regimentul Royal Allemand[4], tras de pe cal și înhățat. „O doamne, dumnezeule, iartă-ne și salvează-ne pre noi – bolborosea de Dreillac, trădând legea gravității și uitând că Plato îl numea pe dumnezeu „marele geometru". Deodată, își aminti că servitorii îi spun cavaler și își mai aminti de acel afurisit „de" din fața numelui său. „Toți oamenii – îi zise el valetului care intra ca să ia ceainicul – sunt egali, toți oamenii sunt frați și se pot deosebi între ei doar prin virtuți civice, prin dragostea față de popor și față de drepturile inalienabile ale omului".

Mihail Stepanovici se dusese să vadă luarea Bastiliei; nezărindu-l seara, de Dreillac era convins că fusese ucis și începea să se mângâie, mulțumit că găsise o frumoasă întorsătură de frază, cu care să-i împărtășească principesei trista veste, când Stolâghin apăru, prăpădindu-se de râs la gândul marii bucurii pe care o vor avea prietenii săi de la Versailles, auzind noutatea căderii Bastiliei.

Dreillac declară că nu mai rămâne la Paris și, cu toate discuțiile și rugămințile, bazându-se pe împuternicirea dată de principesă, își susținu părerea cu acea bărbăție pe care o

[1] Infuzie din ierburi uscate (N. trad.)

[2] Adică să citească în istoria Romei, scrisă de Tit Liviu (59 î.e.n. - 17. e.n.), despre răscoala împotriva regelui Tarquinius Superbus al Romei antice (secolul VI î.e.n.), care s-a terminat cu izgonirea lui şi cu proclamarea republicii.

[3] La Bastilia, la Bastilia (în limba franceză). (N. trad.)

[4] Regiment de cavalerie al gărzii regale. (N. trad.)

poate conferi numai o frică strașnică; nu era nimic de făcut, „copiii” se întoarseră. Ca prin farmec, odată cu ei ajunse pe Liteinaia și mica franțuzoaică; acum ea se agita de zor că să-și împodobească locuința și bătea din picioruș de necaz că lacheul Kuzma nu înțelegea nimic din ceea ce îi spunea ea.

Într-o seară, prințul îl găsi pe Mihail Stepanovici într-o discuție foarte aprinsă cu *mademoiselle Nina.* Prințul era prost dispus; se înfurie și se purtă aspru și ironic cu Stolâghin. Acesta ar fi cedat, dacă din nenorocire n-ar fi aruncat o privire în ochii strengărești ai micii franțuzoaice; ochișorii ei se prăpădeau de râs și, închizându-se pe jumătate, parcă spuneau: „Ce nemernic ești!” Această privire îl întărâtă. Cearta se lăți. Pierzându-și cumpătul, prințul îl aruncă pe Stolâghin afară și îl înjură în așa fel încât, de data aceasta, mica Nina nu înțelese nimic, iar Kuzma înțelese totul.

S-au bătut. Duelul s-a terminat cu te miri ce și mai nimic. Stolâghin l-a rănit pe prinț la obraz. Această imitare a soldaților lui Cezar în bătălia de la Farsala[1] nu cred să fi fost întâmplătoare; oricum, ea nu rămase fără urmări; rana de pe obraz nu putea fi ascunsă. Principesa află prin oamenii ei de duel și îi porunci lui Stolâghin să părăsească locuința.

Astfel, la vârsta de douăzeci și opt de ani, Stolâghin se pomeni pentru prima dată pe propriile lui picioare.

Obișnuit cu luxul din casa princiară, el se sperie atât de tare de sărăcie, deși putea trăi foarte cuviincios din veniturile sale, încât ajunse un zgârcit dezgustător. Își petrecea zilele și nopțile gândindu-se cum să se îmbogățească. Singura nădejde îi era moartea unchiului, dar bătrânul era sănătos tun, iar scrisul din răvașele lui dovedea o mână supărător de sigură.

Se apucă să-și îngrijească de moșie; unchiul său îi înmânase frânele conducerii, după plecarea lui din casa principesei, însă cum nu era prea îndemânatic și nici nu se pricepea în de-ale agriculturii, își pierdea vremea cu fleacuri.

[1] Bătălie între oştile lui Cesar şi ale lui Pompei (48 î.e.n), în timpul căreia Cesar a ordonat soldaţilor lui să-i lovească peste faţă pe ostaşii lui Pompei; bătălia s-a terminat cu înfrângerea oştilor lui Pompei.

Dar se vede treaba că omul acesta se născuse cu căiță, cum se zice. Bizuindu-se pe faptul că făcuse serviciul împreună cu tatăl său vitreg la Sevastopol și o cunoscuse pe maică-sa, un ofițer de marină în retragere începu să tot vină pe la el. Marinarul avea un proces și știa că prin legăturile lui Stolâghin îl putea câștiga. Ca să scape de el, Stolâghin îi făgădui că va vorbi cu unul și cu altul, și, bineînțeles, nu vorbi cu nimeni. Dar marinarul era deprins să aștepte cu răbdare momentul prielnic. El începu să vină zilnic la Stolâghin. Era refuzat, pleca; nu era lăsat să intre, se plimba pe lângă casă, până îl prindea pe stradă. În sfârșit, scos din sărite, Mihailo Stepanovici îi îndeplini rugămintea. Ofițerul era nespus de fericit.

„Cu ce ai de gând să te ocupi?” îl întrebă Stolâghin, întrerupând lunga și plicticoasa manifestare a recunoștinței lui marinărești. „Voi căuta un serviciu particular ca administrator de moșie”, răspunse marinarul. Mihail Stepanovici se uită la el și aproape că roși la gândul că până atunci nu-i dăduse prin minte să-l folosească pentru treburile sale. Într-adevăr, omul acesta se dovedi o comoară pentru dânsul.

Marinarul parcă scăpase cu viață înadins pentru chivernisirea gospodăriei lui Stolâghin; explozia vasului pe care se afla la Cesma[1] îl aruncase în aer; scăpase zobit, plin de răni, cu oasele fărâmițate; dar cu toate că în locul mâinii stângi nu avea decât mâneca prinsă de haină – și cu toate că îi lipsea o ureche și maxilarul i se mișca anevoie – acest feno-men chirurgical păstrase o energie fără preget, dar plină de venin, și o față zbârcită de slăbiciune și răutate. Era cinstit și plin de râvnă; n-ar fi înșelat pe nimeni, cu atât mai puțin pe omul căruia îi păstra recunoștință pentru un serviciu însemnat; dar multora tocmai această cinste și această râvnă li s-ar fi părut mai neplăcute decât pungășia.

Mihail Stepanovici îi propuse să se ducă să-i vadă moșia.

[1] Adică în timpul vestitei bătălii navale dintre flota rusă şi cea turcă (1770), în urma căreia vasele turceşti s-au retras în fundul golfului Cesma, unde au fost apoi nimicite de către marinarii ruşi.

Marinarul plecă.

V
Moștenitorul

Stolâghin tocmai îl aștepta din clipă în clipă pe marinar, să vină cu toate proiectele și planurile lui, când în locul său sosi scrisoarea, atât de strașnic ticluită, a lui Tit. El porni fără întârziere la Moscova, unde îl aștepta o nouă bucurie, pe care nici măcar n-o bănuise. Tit Trofimov și vătaful, veniți să-l salute pe noul stăpân, îi vestiră moartea Marfei Petrovna.

— Există cumva vreun testament? întrebă cu oarecare neliniște Mihail Stepanovici.

— Răposata mătușă a binevoit să lase numai o scrisoare pentru înălțimea voastră, răspunse Tit, scoțând portofelul.

— Cu asta trebuia să începi, nătărăule, se stropși Stolâghin, smulgând scrisoarea din mâna lui Tit.

La citirea ei, fața i se lumină; vedea limpede că moartea i-a secerat atât de neașteptat pe bătrâni, încât nu apucaseră să ia „niciun fel de dispoziții neghioabe”.

— De ce dracu’ ați venit amândoi? A rămas cineva în conacul de la țară? întrebă Mihail Stepanovici.

— Chelăreasa Agafia Petrovna, tătucule, și maiorul, unchiul răposatei mătuși, cu soția lui.

— Chiar ei o să fie primii care o să prade totul. Și actele unde sunt?

— În biroul răposatului boier; ușa este sigilată cu pecetea familiei și în coridor am pus un vătășel.

— Să fiți gata, că mâine plec la Lipovka.

— Poftiți, tătucă, răspunse vătaful, făcând o plecăciune adâncă. Caii așteaptă, troica mea este în curtea dumneavoastră și o să mai vină spre seară încă două troici țărănești la Rogovskaia.

— Bine, du-te. Iar tu, ei, Tit! ia în primire cu inventar, chiar acum, împreună cu Ilia Antipâci (așa se numeau rămășițele ofițerului de marină, reținute la Moscova de vestea morții lui Lev Stepanovici), tot ce-i în casă; m-auzi?

— Aud, tătucă, răspunse Tit cu o voce groasă.

A doua zi, boierul și primul său sfetnic porniră la moșia de lângă Moscova. La hotarul moșiei Lipovkăi, pe Mihail Stepanovici, îl așteptau oamenii de curte și o solie din partea țăranilor, cu pâine și sare. Vătaful și Tit Trofimov, care mergeau în frunte cu căruța, opriră dormeza și îi raportară lui Mihail Stepanovici că piatra aceea mare de hotar și șanțul de alături indică marginea proprietății sale. El ieși din caretă; supușii îi căzură la picioare. Un bătrân, cu părul ca neaua, cu barbă lungă și cu o față ca a statuilor lui Buonarotti[1], îi ieși înainte cu pâine și sare. Mihailo Stenanovici îi făcu semn lui Tit să primească prinosul și, cu tremur în glas, zise țăranilor că le mulțumește pentru pâine și sare, și nădăjduiește că ei își vor dovedi sârguința prin fapte:

— Ia spune, oamenii care plătesc obrocul mai au vreo datorie?

— Mai au ceva, tătucă, o nimica toată, răspunse vătaful.

— Dar tu ce-ai păzit? La mine să nu se audă cuvântul „datorie”, m-auzi? Și ce obroc mic plătesc! Nemaipomenit! Unchiul, fiind prea bătrân, a lăsat lucrurile așa. Eu cred, oameni buni, că e rușinos față de vecini să plătiți așa de puțin.

— Lesne pot plăti câte zece ruble mai mult de fiecare gospodărie, observă marinarul.

— Cred și eu! Sunt doar mujici din regiunea Moscovei! Vedeți ce zic oamenii?

— Cum o să binevoiască înălțimea voastră; cum o să vreți, tătucă, așa o să hotărâți, că noi, mujicii, avem îndatorirea să ne supunem, zise bătrânul, care semăna cu o statuie a lui Buonarotti și mujicii făcură iarăși o plecăciune până la pământ, mulțumindu-i pentru mărinimosul gând de a-i scăpa de rușinea unei dajdii atât de mici.

— Despre asta om vorbi mâine dimineață; să mi-i aduni pe bătrâni în curtea boierească.

— Da’ cu mutrele astea ce-i? urmă moșierul, adresând

[1] *Buonarotti, Michel-Angelo* (1475-1564) mare pictor, sculptor şi arhitect italian.

acest salut oamenilor de curte. De unde i-o fi adunat răposatul, că doar Tit seamănă a om? Cine-i omul în surtucul acela soios de nanchin, colo în dreapta?

— E pisarul, Vasili Nikitin, – răspunse vătaful, – adică, să vedeți, tătucă, la recensământ a fost înscris Lev, dar luându-l la curte, răposatul unchi a binevoit să-i zică Vasili.

— Până aici duhnește a vin! La mine o să uitați drumul cârciumii!

După această cuvântare, porni cu pași repezi pe drum, împreună cu marinarul, care mergea alături, cu capul gol; vătaful și Tit veneau ceva mai în urmă, fără să se privească unul pe altul, iar după ei, oamenii de curte, mujicii, dormeza și căruța. Nimeni nu zicea nimic; toți aveau o greutate pe inimă și nu se simțeau la largul lor. Cât străbătură satul, bătrânii și bătrânele împovărați de ani ieșeau din izbe și făceau temenele până la pământ; copiii, țipând și plângând, se ascundeau după porți; femeile tinere priveau cu groază de la ferestre; un câine îndrăzneț și chiar furios pe acest alai, se repezi în drum, lătrând de zor, dar Tit și vătaful se năpustiră asupra-i cu atâta furie, încât, vârându-și coada între picioare, o luă la goană și se potoli abia atunci când se băgă sub leasa de nuiele a celei din urmă lozniță. Așa au ajuns la casa boierească; aici îi așteptau preotul și soția lui, cu faguri din prisaca lor, diaconul cel uscățiv și chel și târcovnicii cu părul încâlcit, în care un pieptene n-ar fi intrat cu niciun chip. Maiorul orb și moldoveanca lui legată cu o basma albă și cu un șal negru al răposatei binefăcătoare pe umeri, îl întâmpinară în tindă pe noul stăpân al Lipovkăi.

Mihailo Stepanovici se purtă politicos cu toți, dar tuturor începu parcă să le pară și mai rău decât înainte după Lev Stepanovici. El îl rugă pe preot să facă o sfeștanie și apoi un parastas după mort; se interesă dacă țăranii postesc, și se duse, însoțit de marinar, în biroul sigilat. Găsi totul în ordine: și banii, și biletele de lombardare. Se spune că ar mai fi găsit și o însemnare, în care unchiul își exprima dorința de a dezrobi pe oamenii de curte, dar Mihail Stepanovici, făcând justa observație că unchiul, pesemne, s-a răzgândit, de vreme

ce n-a scris el singur declarația de dezrobire și că, în acest caz, slobozirea oamenilor ar fi fost împotriva dorinței răposatului – arse la lumânare acest bilet.

A doua zi, Mihailo Stepanovici îi vesti pe maior și pe soția lui că, îndeplinind cu sfințenie voința răposatei mătuși, care l-a însărcinat să aibă grijă de ei, le dăruiește două mii de ruble. Și le înmânã titlurile de lombardare (de la care procentele fuseseră încasate). Apoi le declară că, oricât iar dori, nu le poate lăsa – din diferite motive – camerele, și îi sfătuiește să se mute la Moscova. „S-ar putea ca Kirillo Vasilievici – adăugă el – să aibă mai des nevoie de doctor și, de aceea, trebuie să trăiască neapărat la oraș. „Moldoveanca ar fi vrut să-l roage pe Mihail Stepanovici să le îngăduie să rămână barem într-o izbă din cele hărăzite servitorilor, dar, văzându-i ochii de vasilisc cu genele roșcate, nu îndrăzni să mai zică nici cârc și se duse să-și împacheteze catrafusele.

Inspectând celelalte bunuri și dând ordin ca marinarul să fie ascultat în toate fără crâcnire, el plecă la Petersburg, iar după câteva luni plecă din nou în străinătate. Unde a fost, ce a făcut în decurs de patru ani? Greu de spus. Și ce anume îl lega de viața din străinătate?...

Când se întoarse la Moscova, marinarul îi prezentă socotelile; alții se ruinează călătorind, pe când Mihailo Stepanovici a găsit în toate o sporire a averii – și asta fără nicio greutate, aproape fără niciun fel de jertfă; marinarului îi dădea o nimica toată. Chiar și acum, întorcându-se din călătorie, el scăpă doar cu un ceasornic de aur din Northon, pe care-l cumpărase de ocazie și despre care îi povesti marinarului, ca să-i ridice valoarea în ochii lui, că aparținuse amiralului Elfingstone[1].

Mihailo Stepanovici trăia singur-singurel în marea și pustia casă de pe lauza. Ducea un trai mohorât; nu se întâlnea cu nimeni, ieșea rar, nu făcea nimic, era dezgustător de zgârcit și de o destrăbălare pe cât de ieftină și prozaică, pe atât de

[1] *Elfingstone* (sau Elfinstone) (1722-1785) – contraamiral; a servit în flota rusă, începând de la sfârşitul celui de al şaptelea deceniu din secolul al XVIII-lea.

tainică. În fiecare săptămână venea de la Lipovka marinarul și Stolâghin îl oprea pe câte două-trei zile sub pretextul diferitelor treburi, dar, de fapt, din nevoia de a avea lângă el un suflet de om. Pe oamenii săi de curte îi asuprea îngrozitor. Avea mereu înaintea ochilor imaginea casei princiare și râvnea să ajungă la ceva asemănător, dar fără să cheltuiască bani; dorința îi era însă cu neputință de împlinit; la fiecare pas văzând că nu reușește, turba și își vărsa focul pe slugi. Cu toată zgârcenia, nu se ocupa serios de moșie și numai uneori, și așa, nitam-nisam, se amesteca în administrația marinarului, răspândea urgia și groaza, punea să se radă capetele, pedepsea, lua la curte, împovăra cu munci cu totul fără rost – ici poruncea să se facă un drum, colo să se mute un șopron dintr-o parte într-alta – arătându-și astfel autoritatea, apoi lăsa iarăși pe seama marinarului cârmuirea țăranilor.

În afară de marinar, la Stolâghin venea de vreo două ori pe săptămână un zaraf deșirat și miop, îmbrăcat într-un surtuc nesfârșit; clipind din ochi și dând din umăr, el numea anapoda toate nestematele și toate lucrurile, ceea ce nu-l împiedica de fel să fie un fin cunoscător. Prin el își plasa Mihailo Stepanovici banii cu procente fabuloase... Nemulțumindu-se cu comisioanele obținute pentru adonișii fără nas, pentru noile antichități și tablourile vechi – zaraful se ocupa în timpul liber și cu plăcuta îndeletnicire de verigaș. Mihail Stepanovici nu voia să treacă drept cămătar, dar nici nu voia să-și fructifice capitalul pentru niște afanisite de cinci procente, cât se plătea pe atunci pentru lombard, așa că recurgea la serviciile zarafului. Cu toate precauțiunile sale, zaraful reuși să-l tragă pe sfoară pe Stolâghin. Începu un proces. Niciun secretar al senatului, niciun erou încărunțit printre cerneluri, citații și realgaruri[1], n-ar fi putut ghici vreodată cum se va termina procesul.

Stolâghin încredințase grija acestui proces unui avocat, vestit pe atunci la Moscova, Valerian Andreevici Tregubski, consilier de stat în retragere. Avocatul avea o fiică, modestă, cu frica lui taică-său, sălbatică din pricina singurătății și foarte

[1] Răşină folosită pentru netezirea locurilor rase pe hârtie.

drăgălașă. Ea îi căzu cu tronc lui Mihailo Stepanovici, căruia îi plăceau aventurile modeste, care nu atrăgeau după ele cheltuieli nesăbuite. Tânăra fată, cu totul neștiutoare și îndemnată mereu de bucătăreasă mergea, fără să-și dea seama, drept la pierzanie. Bucătăreasa consilierului de stat, care pentru douăzeci și cinci de ruble și pentru niște cercei de aur, mereu făgăduiți, dar neprimiți, îl ajuta pe Stolâghin, se sperie deodată de urmările pe care le-ar putea avea această legătură și, într-o seară, îmbătându-se puțin, povesti totul tatălui, afară, se înțelege, de amestecul ei. Bătrânul se convinse îndată de temeinicia celor destăinuite, precum și de faptul că, dacă era prea târziu să mai împiedice ceva, era tocmai timpul să îndrepte.

Ca să spunem drept, noutatea mai curând îl bucură decât îl întristă; totuși, el se repezi cu furie la fiică-sa, o certă amarnic, o trase de cozi după datina strămoșească și o încuie în cămară; într-un cuvânt, făcu totul ce-i poruncea dragostea de părinte jignit. Îndeplinindu-și această datorie grea, dar sfântă, el deveni din nou ceea ce era – avocat – și se apucă să facă o percheziție strașnică în camera fetei. Găsi și bilețele de dragoste, și diferite lucrușoare primite în dar, cercetă totul cu atenție, reciti toate bilețelele de câte două-trei ori. Cele citite îi făcură vădit plăcere. Luă scrisorile și se apucă să scrie și el. Scrise multă vreme, îndoind al treilea deget sub condei și aplecându-și tare ochiul drept peste hârtie. Ștergea, recitea, adăuga, mai tăia; în sfârșit, mulțumit de redactare, trase de vreo două ori tabac până ce începu să strănute și se apucă să transcrie pe curat.

După ce transcrise, luă o lumânare și se duse la fiica lui.

Biata fată, jignită, umilită, rușinată și plânsă, ședea într-un ungher. Bătrânul se așteptase la toate acestea. „L-ai ucis, – îi zise – l-ai ucis pe bătrânul tău tată. I-ai acoperit părul cărunt de rușine”; fata stătea mai mult moartă decât vie și șoptea cu buzele palide: „Iartă-mă, iartă-mă!” „Vino încoace! – strigă tatăl. Ia condeiul și scrie aici, hai!” „Tăticule!” „Cum? L-ai făcut pe tatăl tău de rușine și acum nu-l asculți, nu vrei să te supui? Scrie – dacă îți spun!” și îi dictă: „Fiica consilierului de

stat, Maria Valerianovna Tregubskaia”. Înnebunită și cuprinsă de friguri, fata așternu pe hârtie cele dictate; când tatăl îi luă condeiul, mâinile i se lăsară și ea căzu în genunchi în fața unui scaun gol, de care își rezemă capul. Respectabilul bătrân ieși, fără să zică nicio vorbă; crezuse că va fi nevoit să se prefacă mai îndelung, iar acum se simțea întrucâtva rușinat de o victorie atât de ușoară.

A doua zi, Stolâghin primi o scrisoare lungă de la consilierul de stat, în care i se spunea că Mihailo Stepanovici, prinzându-i copila în mreaja unor făgăduieli perfide, i-a dus-o la nenorocire și pierzanie, luându-i ultimul sprijin și ultima mângâiere, rănindu-l în adâncul inimii și, în sfârșit, că el găsește foarte nelămurită situația victimei, ademenită de dânsul. De aceea, el speră că Mihailo Stepanovici va legitima cu siguranță această faptă printr-o cununie binecuvântată de dumnezeu, redându-i fetei cinstea, iar lui liniștea conștiinței, care este mai presus de toate bunurile pământești. Dacă cumva (doamne păzește!) Mihailo Stepanovici nu dorește acest lucru, atunci el va fi nevoit, cu durere, să dea în vileag această chestiune și să ceară protecția legii, care priveghează, și a persoanelor suspuse, menite de dumnezeu și de monarh să-i ocrotească pe cei nevinovați și să-i înfrâneze pe cei puternici. Spre a-și întări plângerea, în afară de mărturia celor din casă, el va depune, cu durere în suflet, diferite documente, scrise de propria mână a lui Mihailo Stepanovici. În încheiere, părintele jignit socoti necesar să adauge că păcătoasa lui fiică este totodată și singura lui moștenitoare, atât a casei din cartierul Hamovniki, în al treilea cvartal, cu numărul nouăzeci și nouă, precum și a capitalului, care îi va reveni, atunci când domnul va voi să curme firul zilelor lui păcătoase.

Mihailo Stepanovici se înăbuși de mânie și groază: știa prea bine cu cine are de-a face, își închipui cheltuielile, împăcarea prin bună înțelegere, încercările de a împărți vina pe din două. La căsătorie nici nu se gândea, socotind-o cu neputință. În răspunsul său, el în ruga pe bătrân să nu dea crezare clevetirilor, asigurându-l că le va spulbera; spunea că acestea

sunt intrigile dușmanilor săi, care-l invidiază pentru viața liniștită și senină pe care o duce și, mai ales, căuta să-l convingă să nu se grăbească într-o chestiune de care depinde onoarea fiicei lui.

Dar nu degeaba fusese Valerian Andreevici avocat timp de patruzeci de ani; el își dădu seama că Stolâghin caută să câștige timp și că, prin urmare, el nu trebuie să-l piardă. Printre diferitele procese încredințate să le apere, era și un proces vechi și încâlcit, privitor la niște uzine metalurgice ale unui conte, care era la putere. Tregubski se duse la el și, deodată, în timp ce-l punea la curent cu mersul procesului, strânse buza de jos, își supse obrajii, făcu o mutră foarte caraghioasă și începu să verse lacrimi. Contele se miră, se neliniști, începu să întrebe; bătrânul îi ceru iertare, dând toată vina pe inima-i duioasă și pe durerea-i nemărginită, spunându-i în sfârșit întreaga poveste și arătându-i scrisorile lui Stolâghn și cererea fetei. Uitând cu totul amintirile – fără niciun rost în clipa aceea – ale propriilor lui aventuri, contele luă parte din toată inima la durerea nenorocitului părinte și îi zise la plecare: „Fii pe pace! Nemernicul acesta nu va scăpa cu una, cu două. Lasă scrisoarea fiicei dumitale la mine! Și caută să termini cât mai repede cu redactarea apelului în procesul meu”. Bătrânul se liniști.

După câteva zile, mareșalul nobilimii îl invită la el pe Mihailo Stepanovici într-o „chestiune urgentă și confidențială”. După ce se interesă de starea sănătății lui și de recolta grâului de toamnă, mareșalul nobilimii îl întrebă cum intenționează să încheie nesăbuita sa pățanie cu domnișoara Tregubskaia, adăugând că i s-au dat dispoziții ca să-l sfătuiască pe Mihail Stepanovici să termine această chestiune așa cum se cuvine unui nobil și unui creștin. Stolâghin se porni pe o serie de explicații. Mareșalul nobilimii le ascultă cu nespusă atenție și făcu observația că toate acestea sunt cu totul întemeiate, dar că el este totuși sigur că Mihailo Stepanovici nu va înșela încrederea persoanelor suspuse și se va purta ca un creștin și ca un nobil; că, de altfel, el îl roagă să-și dea osteneala să citească scrisoarea

primită chiar de dânsul în legătură cu această neplăcută poveste.

Mihailo Stepanovici, citi făcând fețe-fețe scrisoarea și o puse pe masă în tăcere.

— N-ați vrea acum, – îl întrebă mareșalul nobilimii, – să semnați această hârtie?

Stolâghin luă condeiul.

— Dați-mi voie, dați-mi voie! Vă rog! zise plin de zel mareșalul nobilimii, smulgându-i politicos condeiul din mână. Condeiul acesta nu-i bun. Iată, acesta e mult mai bun.

Stolâghin luă condeiul mai bun și, cu o mână cam tremurândă, semnă. Trebuie să credem că prima hârtie era foarte grăitoare și pe deplin convingătoare de necesitatea de a o semna pe a doua. Luându-și rămas bun, mareșaul nobilimii îi spuse lui Stolâghin că se bucură sincer și din toată inima că această chestiune s-a terminat în mod discret și că el s-a hotărât în mod atât de minunat, ca un adevărat patriot și creștin, să îndrepte fapta sa, mai bine zis, pasul făcut.

Peste o săptămână, Mihailo Stepanovici era însurat. Cu toate că Moscova este faimoasa patrie a căsătoriilor, sunt totuși sigur că de pe vremurile faimosului ospăț, în legătură cu care se pomenește pentru prima dată în letopisețe numele Moscovei și până în zilele noastre, n-a existat un om mai puțin dispus și mai puțin potrivit pentru viața de familie ca Stolânghin. Prin amestecul lor părintesc, superiorii binefăcători căutaseră să îndrepte acest cusur.

Anevoie ne putem închipui o situație mai grea, mai fără noimă și mai dureroasă decât cea a tinerei căsătorite, biata de ea! Trecând, prin voia celor de sus, de la închisoarea în care o ținuse acasă bătrânul om de legi – într-o casă străină, în care nimeni nu avea nevoie de dânsa, în care odată cu venirea ei nu se schimba nimic, situația de fapt i se înrăutățise. Stolâghin n-o ținea ca pe o soție, ci ca pe o roabă favorită. Ea nu avea nicio cunoscută; Stolâghin o oprise să-și mai primească rudele, care veniseră de vreo două ori de peste râul Moscova, ca să-i pizmuiască fericirea, iar ea în schimb nu voia să-și petreacă timpul liber cu nepoata

marinarului, pe care Stolâghin dorea s-o introducă în serviciul poliției conjugale secrete. Nu ieșea nicăieri; doar arareori Mihailo Stepanovici îi propunea să facă o plimbare în caleașcă, dar singură, și atunci el dădea vizitiului și lacheului instrucțiuni pe ce străzi să meargă.

Câțiva ani, ea trăi așa, abătută de mâhnire, jignită și neavând voie nici să crâcnească. Ființă bună, iubitoare, gata pentru orice devotament, ea se lăsă în tăcere pradă ursitei sale și, amintindu-și de suferințele prin care trecuse la tatăl ei, se gândea că așa trebuie să fie, că aceasta este soarta femeii pe lume.

Cea dintâi mângâiere ce se ivi în viața ei a fost micul Anatol, născut la un an după căsătorie; mai târziu, tot fiul i-a ajutat să se întărească, a educat-o și a descătușat-o.

Nașterea fiului a îmbunătățit întrucâtva situația Mariei Valerianovna. Stolâghin era mulțumit că pruncul îi semăna. Era atât de sastisit, în primele clipe de bucurie, încât îl întrebă pe Tit, zâmbind binevoitor: „L-ai văzut pe micuț?” Și când Tit răspunse că încă n-a fost învrednicit cu această fericire, el porunci doicii să-l arate lui Tit pe Anatol Mihailovici. Tit sărută piciorușele noului născut și, cu lacrimi de înduioșare în ochi, repetă de trei ori: „Tăticu în carne și oase, leit tăticu, portretul tăticului!”

Foarte mulțumit, Mihailo Stepanovici dădu imediat ordin ca oamenii să se ridice în picioare atunci când trece doica cu micul cocon; iar doicii, dimpotrivă, îi îngăduia să șadă chiar și în fața lui, lucru pe care, dealtfel, ea nu-l făcea niciodată, ascultând poveștele marinarului. Doica era din Lipovka. Cu două săptămâni înainte de a naște Maria Valerianovna, Stolâghin porunci marinarului să-i trimită spre alegere, împreună cu copiii lor, două, trei femei sănătoase și frumoase, care născuseră de curând. Marinarul trimise șase și măsura aceasta nu se dovedi defel inutilă: din pricina gerului năpraznic și a cojoacelor subțiri două din cele mai bune doici, trimise a cincea zi după naștere, răciră așa de tare, încât, după aceea, oricât le-a afumat bătrâna crescătoare de păsări cu kalgan și cu sabur, tot căpătară hidropizie; copilul celei de

a treia avu convulsii pe drum, probabil din pricina deochiului și, cu tot aerul curat și celelalte foloase ale drumului pe vreme de iarnă, muri în sanie, înainte de a ajunge la Repolovka, unde trăgeau de obicei cei din Lipovka; deoarece mamei, din această pricină, i se urcă laptele la cap, ea nu mai fu în stare să alăpteze. Rămăseseră pentru alegere alte trei, potrivit dorinței lui Mihailo Stepanovici. Dintre acestea, a ales el personal, împreună cu moașa, o femeie cu adevărat minunată. Fiind măritată, doar de trei ani, ea nu-și pierduse încă nici frumusețea, nici sănătatea și era albă ca un caș și rumenă ca o pâine coaptă. Te puteai bizui orbește pe această făptură care îndurase, nu numai fără urmări, dar chiar venindu-le de hac sărăcia, munca, hachițele părinților, muncile câmpului, bărbatul, două cumnate, vătaful moșierului, soacra și boierescul. La curtea boierească, doica ajunse, în două luni, de două ori mai grasă și mai rumenă, așa încât soacra ei, care venea câteodată de la țară, nu putea să n-o vadă cu ură, și, de fiecare dată, ieșind pe poartă, bombănea: „Ia te uită ce s-a puhăvit de atâtea bucate boierești. Lasă! Te-i întoarce tu acasă, și dăm noi jos grăsimea de pe tine! Așteaptă numai și ai să vezi!” Se zice că blajina bătrânică s-a ținut conștiincios de făgăduială.

Pentru oamenii de la curte, pruncul deveni un nou izvor de prigoană și nenorociri. Un zgomot în timpul somnului său, un curent, o ușă deschisă – toate acestea îl scoteau din fire pe Stolâghin. Ce-a îndurat biata dădacă, acea Nastasie, socotită drept pricină fără voie a morții lui Lev Stepanovici, este greu să ne închipuim. Doicilor li se îngăduia uneori să doarmă, dar Nastasia trebuia să vegheze zi și noapte. Ea se dezbrăca numai o dată pe săptămână, la baie. I se dădea ordin ca, vara, să nu fie muște în camera copilului; ea răspundea când copilul țipa, când, învățând să umble, cădea, când căpăta guturai, când îi ieșeau dinții... dar, pricepeți dacă puteți tainele inimii omenești... Nastasia iubea fără margini copilul care, prin existența lui, îi otrăvea întreaga viață și pentru care îndura atâtea suferinți morale și dureri fizice. Maria Valerianovna o răsplătea cât putea, și cu vorbe de mângâiere,

și cu daruri, dar simțea și ea ce răsplată neînsemnată îi dădea pentru pierderea oricărei liniști, pentru veșnica teamă, veșnica ocară și veșnica prigoană.

Atâta timp cât copilul fusese o dihanie mică, Minailo Stepanovici îl răsfăța nespus de mult; dar când, în ființa lui Anatol, începu să se ivească voința, dragostea tatălui începu să se prefacă în prigoană. Egoismul bolnăvicios al lui Stolâghin, caracterul său plin de hachițe, iritabil și răsfățat, nu putea suferi tot ce năzuia spre libertate; el stricase până și firea cățelului care se pripășise prin casă, încât bietul animal trecea pe lângă el cu coada între picioare și cu capul plecat, de parcă era bolnav de jigodie.

Maria Valerianovna, până atunci supusă și uitând de sine însăși – se dovedi femeie cu tărie de caracter și cu voință neînfrântă. Ea nu numai că se hotărî să nu lase să i se strice copilului caracterul, ceea ce ar fi fost de așteptat, dar, respectându-și menirea de mamă, se așeza pe o altă poziție acum. Mihail Stepanovici observă această împotrivire și se hotărî s-o înfrângă cu orice preț.

Anatol, acum copil de vreo cinci-șase ani, era martorul unor scene brutale și dezgustătoare; băiatul, nervos și gingaș, se agăța tremurând de poalele mamei și nu plângea, dar după aceea gemea nopțile prin somn și, trezindu-se, scuturat ca de friguri, o întreba pe dădacă: „Tata mai e aici? A plecat tata?” Maria Valerianovna simțea nevoia de a pune capăt acestei stări de lucruri, dar nu știa cum. Așa cum se întâmplă întotdeauna, împrejurările îi veniră într-ajutor.

În salon se afla o etajeră, pe care erau așezate tot felul de bibelouri, luate de la zaraf pentru a-l încuraja. Anatol, care se jucase de o mie de ori cu farafastâcurile acelea, se apropie de etajeră și luă o păpușă de porțelan.

— Nu pune mâna! îi strigă taică-său.

Anatol se uită la el cu spaimă, lăsă păpușa și, după două minute, o luă din nou. Mihailo Stepanovici se apropie de el, îl apucă de mână și îl smuci cu atâta putere, încât copilul căzu pe podea și se izbi la frunte, de-l năpădi sângele. Mama și dădaca se repeziră la el.

— Lasați-l! Astea-s prostii, hachițe! strigă tatăl.

Dădaca se opri, nedumerită, dar mama, nedând nicio atenție cuvintelor soțului ei, îl ridică pe Anatol și îl duse, zicând:

— Haidem, sufletelul meu, în camera copiilor! Tata-i bolnav.

— Ai auzit sau nu ce-am zis? întrebă Mihailo Stepanovici. Lasă-l!

— Nici gând! răspunse jignită mama. Nu poți lăsa un copil cu un om pe care-l apucă alte alea.

— Ce înseamnă asta? întrebă Stolâghin, tremurând de furie din tot trupul.

— Asta-nseamnă, – răspunse Maria Valerianovna, – că există o măsură în toate și dacă ți-ai pierdut mințile, datoria mea este să pun capăt influenței dumitale dăunătoare asupra copilului.

Mihailo Stepanovici n-o lăsă să termine și o lovi. Anatol scoase un țipăt și încremeni locului.

Ajungând în dormitor, Maria Valerianovna se aruncă în genunchi în fața icoanei și se rugă multă vreme, cu fața scăldată în lacrimi; apoi îl duse pe Anatol în fața icoanei și îl puse s-o sărute, îl îmbrăcă, își aruncă un șal pe umeri și, trimițând pe Nastia și pe jupânească să-i aducă ceva, chipurile, din odaia slujnicelor, ieși cu Anatol pe poartă, neobservată de nimeni, în afară de Efim. Se înserase; Maria Valerianovna nu ieșea aproape niciodată seara pe stradă, de aceea fu cuprinsă de teamă și groază; din fericire, un birjar care trecea fără pasageri, îi oferi serviciile; ea se așeză sfioasă, luându-l pe Anatol pe genunchi și porni spre casa tatălui ei. Coborând din trăsură, îi puse birjarului o rublă în mână și voi să intre pe poartă; dar birjarul o opri, crezând că i-a dat o monedă de cinci copeici și zise: „Stai, cucoană, se poate așa ceva?”, dar văzând că nu este o monedă de cinci copeici, ci o rublă, continuă pe același ton, fără să-și piardă cumpătul: „Se poate, o rublă pentru două persoane? Mi se cuvin cinci ruble, măi-cuță!” Ea îi mai aruncă o monedă și intră pe poarta aceea nenorocită, pe care, cu șase ani înainte, dumnezeu știe datorită căror farmece, ieșise la prima întâlnire cu omul pe

care soarta i-l hărăzise ca s-o chinuiască toată viața.

Când Mihailo Stepanovici își veni în fire, își dădu seama că întrecuse măsura. „Ei, ce să-i faci? își zise el. Așa mi-i firea! E timpul să se obișnuiască. Parcă mă supără înadins, *et ensuite elle devient impertinente*[1]. Nu-mi pot educa fiul după ideile mele!” Consolându-se cu asemenea cugetări, se duse în salon. Dar după față i se vedea că, oricât de convingătoare îi erau ideile, conștiința nu-i era cu totul împăcată... Salonul mare era pustiu și sumbru, luminat de două lumânări de seu. Se așeză pe divan – dar se simțea singur și îi era urât. „Senka!” strigă el și un băiat de vreo doisprezece ani, îmbrăcat căzăcește, apăru în ușă. „Spune-i Nastkăi să-l aducă pe Anatol Mihailovici!”

Feciorașul ieși, dar nu se întoarse multă vreme; se auzeau voci, șoapte și forfotă. Tit, palid ca moartea, stătea pe sală, Nastasia cu ochii plânși, îi explica ceva, Tit dădea din cap și zicea mereu: „Doamne dumnezeule, iartă-ne păcatele!” Peste câteva minute, feciorașul intră cu raportul: „Anatol Mihailovici nu-i acasă; cucoana a binevoit să-l ia cu dumneaei”.

— Cum... m... m... mm?

Feciorașul repetă.

— Ce tot îndrugi acolo? Trimite-mi pe Nastka și pe Tit!

Nastka și Tit intrară.

— Unde s-a dus cucoana? întrebă Stolâghin.

— Nu pot să știu! răspunse bătrâna, tremurând din tot trupul. Pe mine a binevoit să mă trimită după apă, iar dumneaei a binevoit să-și pună șalul galben; eu credeam că așa, de frig...

— Taci și răspunde numai la ceea ce te întreb! Dar tu, lotru bătrân, ce-ai păzit? Tu, Tit Trofimovici, supraveghetorul casei? Cine s-a dus după cucoană?

— Sunt vinovat, tătucă, Mihailo Stepanovici, dumnezeu mi-a luat mințile la bătrânețe! N-am văzut nimic!

— „Sunt vinovat, tătucă”, îl îngână Stolâghin, înfuriindu-se din ce în ce mai tare. Cheamă-i, nătărău bătrân, pe Kuzka și Oska și pe prostul de Efimka și pe vizitii! Oamenii se uitară cu

[1] Și apoi devine obraznică. (în limba franceză). (N. trad.)

groază unul la altul, căci știau prea bine ce înseamnă chemarea vizitiilor...

A doua zi dimineață, Tit, Nastasia și doi lachei se târau la picioarele Mariei Valerianovna, plângând amarnic și implorând-o să-i salveze. Stolâghin le dăduse poruncă s-o aducă pe cucoana cu fiul, sau să se pregătească să plece la casa de corecție și, apoi, în surghiun. Căruntul și grasul Tit plângea în hohote ca un copil, repetând întruna:

— O să ne omoare, măicuță! O să ne șteargă de pe fața pământului!

— Maria Valerianovna! zise Nastasia. Scapă-ne pe noi, ocrotitoarea noastră, sau oprește-mă pe mine aici!

— Eu nu mă întorc acasă! adăugă bătrânul.

— Am să mă arunc în apă, de pe Podul de Piatră. O dată moare omul!

Maria Valerianovna tăcu multă vreme. Îi era greu. Ea privi încă o dată aceste fețe pierdute și disperate, se sculă și zise cu voce tristă:

— Fie, am să vă scap, căci nu pot să îngădui să vă schingiuiască din pricina mea. Am să mă întorc acum, poate spre propria mea pieire. Numai, rugați-vă lui dumnezeu să nu fie spre pieirea micuțului!

— Măicuța noastră dragă, – zise Tit, – o să facem o slujbă maicii domnului „Iverskaia” și o să punem, întreaga curte, o lumânare de zece funți!

Maria Valerianovna se întoarse acasă, nu ca o soție vinovată și fugară, ci cu deplina conștiință a dreptății și a chemării sale de a fi apărătoarea fiului ei. Ea îi declară cu calm și hotărâre lui Stolâghin că s-a întors numai ca să scape de furia lui pe niște oameni cu totul nevinovați, dar că este decisă să nu-și mai sacrifice fiul hachițelor unui părinte care nu știe să se stăpânească.

— Oh! spuse Mihailo Stepanovici, prefăcându-se bolnav. Oh, *ma chère*[1], de ce folosești asemenea cuvinte? Urechile mele nu sunt obișnuite. Din pricina atâtor griji și a boalei (se plângea de un anevrism, pe care, dealtfel, nu-l avea), mi se

[1] Draga mea (în limba franceză). (N. trad)

întâmplă și mie să am zile negre; trebuie să fiu oprit cu blândețe și cu o vorbă bună, și nu zgândărit; eu însumi deplâng nefericita întâmplare. Și el se opri, copleșit chipurile de un profund sentiment.

Vorbele lui însă nu mai aveau nicio înrâurire asupra Mariei Valerianovna; întregul *prestige*[1] care îl înconjurase, dispăruse; ea se simțea cu atât mai presus, cu atât mai tare, încât începu s-o cuprindă mila față de dânsul.

După această istorie, Stolâghin începu să se poarte mai cuviincios. Maria Valerianovna locuia cea mai mare parte a anului, cu fiul ei, la țară; deoarece aceasta micșora simțitor cheltuielile, soțul nu se opunea. Moartea bunului bătrân – Valerian Andreevici – întâmplată după câțiva ani, încurcă din nou și distruse cu totul viața rânduită de Maria Valerianovna.

El muri curând după arderea Moscovei. Bătrânul rămăsese tot timpul războiului la Moscova, cumpărând pe un preț de nimica diferite obiecte de argint și aur, în parte de la francezi, în parte de la cazaci. După retragerea vrăjmașului, făcu o petiție pentru un ajutor bănesc, în vederea reparării casei arse de dușmanii afurisiți, de galii care năvăliseră împreună cu alte douăsprezece seminții. Deși petiția lui era cu totul nedreaptă, închipuiți-vă că a fost refuzat. Asta îl supără foarte mult, își mai târî zilele încă un an și muri, lăsându-i Mariei Valerianovna casa, giuvaerurile de aur și argint și un teanc gros de bilete de lombardare.

În timpul acesta, Maria Valerianovna se afla la Petersburg, unde se refugiase Stolâghin în timpul înaintării inamicului. Casa de pe lauza arsese. Marinarul o reconstruia încet, pentru că Stolâghin se zgârcea la bani. Înainte de a muri, bătrânul o chemase pe fiică-sa ca să-și ia rămas bun. Ea se duse, dar nu-l mai găsi în viață. Marinarul, care primise mai dinainte anumite instrucțiuni, dispunea de casa tatălui ei ca de o corabie cucerită. Maria Valerianovna nu spuse nimic, dar avu grijă să pună bine biletele de lombardare; Mihailo Stepanovici nu dădea aproape deloc bani pentru educația fiului și, oricum ea voia să aibă la îndemână, pentru orice eventualitate, un

[1] Prestigiu, autoritate (în limba franceză). (N. trad.)

capital.

Această împrejurare o desbină iarăși de soțul ei. Corespondența luă un ton amar. Văzând neînduplecarea soției, lui Stolâghin îi veni în gând să se folosească de prilejul că mama și fiul nu erau împreună și să obțină ce voia.

În fiece scrisoare îi cerea marinarului, ca totul să fie gata pentru sosirea lui, că dorește să vină de pe o zi pe alta și își mai întârzia plecarea, până va fi totul gata. Întorcându-se, în sfârșit, în casa sa de pe lauzia, el rupse orice legătură cu Maria Valerianovna, interzise cu strășnicie oamenilor s-o primească sau să meargă în casa ei. „Am fost nevoit să iau asemenea măsuri – zicea el – în interesul fiului meu; i-aș fi iertat orice, dar e o femeie atât de înăcrită, încât e în stare să zdruncine încrederea în principiile morale pe care le cultiv cu atâta greutate în inima lui Anatol”.

Se înțelege că nimeni nu-l credea, în afară de marinar, dar și acesta mai mult din disciplină și supunere decât din convingere și îl apăra pe Stolâghin cu următorul argument grăitor: „Oricum ar fi, ea-i soția lui Mihailo Stepanovici, iar Mihailo Stepanovici, oricum ar fi, este totuși soțul ei!...”

În loc de urmare

La începutul anului 1848, am trimis această parte a povestirii la Petersburg. Cu toate că a fost anunțată de două ori pe coperta unei reviste, nu s-a îngăduit tipărirea ei. De ce? Nu înțeleg; judecați și dumneavoastră! Aveți povestirea în față.

Tocmai atunci, în Rusia, boala numită cenzură se găsea într-o criză foarte acută. În afară de obișnuita cenzură civilă, pe vremea aceea, se instituise încă una – cenzura militară – alcătuită din generali, artileriști, șefi de stat major, ofițeri din suita majestății sale, platz-aghiotanți[1], și bau aghiotanți[2], un cneaz tătar și doi călugări ortodoxi, sub președinția

[1] Ajutor de comandant de garnizoană. (N. trad.)

[2] Ofiţer însărcinat cu paza edificiilor publice, a podurilor etc. (N. trad.)

ministrului marinei[1]. Această cenzură cerceta aceleași lucrări dar, odată cu lucrările, și pe autori și pe cenzori.

Această cenzură de asediu, conducându-se după regulamentul militar al lui Petru I și după Nomocanonul grecesc[2], a interzis tipărirea oricărei lucrări ale mele, fie și un articol despre utilitatea poliției secrete și a autocrației evidente, sau corespondența intimă cu prietenii despre foloasele iobăgiei, ale pedepselor corporale și ale recrutărilor[3].

Prin această interzicere, auditoriatul[4] imperial de cenzură îmi aminti că, pentru ruși, e timpul să tipărească în afara Rusiei, că noi nu avem de spus lucruri pe care le-ar putea lăsa să treacă cenzura militaro-juridică.

Neavând putința de a continua povestirea, vă voi împărtăși planul ei.

Aș fi vrut să înfățișez în Anatol un om plin de vlagă, energic, capabil, un om a cărui viață e anevoioasă, searbădă, falsă și lipsită de bucurii, din pricina contradicției permanente între năzuințI și datorie. El se străduiește și reușește de fiecare dată să-și supună voința răzvrătită acelui factor pe care-l socotește datorie și astfel își irosește întreaga viață în această luptă. El săvârșește acte eroice de uitare de sine și devotament, își înăbușă pasiunile și își sacrifică năzuințele, ajungând astfel la acea stare de tânjeală anostă, în care se găsește orice fire mediocră și neînzestrată. Forțele morale ale acestui om aveau să se irosească fără folos pentru alții și fără satisfacții pentru dânsul.

Acest caracter și mediul în care a crescut el, solul nostru natal sau, mai bine zis, mlaștina noastră natală, care trage la fund, care omoară încetul cu încetul, care înăbușă neapărat

---

[1] Gherţen vorbeşte de comitetul secret, instituit de Nikolai I peste cenzura obişnuită, şi alcătuit din persoane care nu aveau nicio legătură cu literatura (ministrul marinei, A. S. Menşikov, şi alţii).

[2] *Nomocanon* – culegeri de legi bisericeşti.

[3] Aluzie la cartea lui N. V. Gogol „Fragmente alese din corespondenţa cu prietenii“ (1847), criticată cu asprime în vestita scrisoare a lui V. G. Bielinski, pentru ideile ei reacţionare.

[4] Tribunal militar suprem în Rusia (înainte de reforma din 1867).

orice personalitate, oricât s-ar zbate ea – iată ce aș fi vrut să înfățișez în povestirea mea.

Chiar din fragedă tinerețe, Anatol este atras într-o ciocnire fatală cu datoria. În fața lui se manifestă în groaznica ei neghiobie, autoritatea părintească. El îl urăște pe Mihailo Stepanovici, dar își înfrânge dezgustul firesc și se supune acestui om, pentru că este tatăl lui.

Asuprit și prigonit, Anatol a găsit soluția pe care o găsesc toți tinerii cu inima iubitoare și curată: el a întâlnit o fată, pe care a îndrăgit-o sincer, deschis. Pentru a-și împlini fericirea, le lipsea un singur lucru – libertatea.

Veni și ea.

Mihailo Stepanovici muri în sfârșit, spre bucuria de nedescris a oamenilor săi de curte. Anatol, ca și Oneghin:

Apăsătoarea iobăgie
C-un bir ușor o-nlocui,
Mujicul soarte-și ferici[1],

iar marinarul, în vârstă de șaptezeci de ani, căzu la pat și nu se mai sculă din pricina acestui dezmăț; el repeta, dând trist din cap: „Toate se trag de la societatea biblică, numai de la societatea biblică, din Marea Britanie vin”[2].

Între timp, Anatol începea să se simtă istovit de dragostea lui; simțea că se înăbușă lângă Olenka: veșnicul ei gângurit de copilaș îl obosea. Sentimentul care-și găsește limita nu-i trainic; perspectiva largă este tot atât de necesară dragostei și prieteniei, ca și unei priveliști frumoase.

Olenka făcea parte din firile acelea plăcute, dar lipsite de profunzime și a căror dezvoltare spirituală are o margine; odată înflăcărate de un sentiment puternic, *se istovesc,* se opresc locului și nu pot merge mai departe.

Când Anatol se convinse că n-o mai iubește, se îngrozi de

[1] Citat inexact din „Evgheni Oneghin” de A. S. Puşkin (Cap. II, strofa 4).

[2] *Societatea biblică* – societate pentru editarea şi răspândirea bibliei în Rusia (1812-1826); a fost organizată cu participarea societăţii biblice din Londra.

răceala inimii și nerecunoștința lui; în nenorocire, nu găsise altă bucurie și mângâiere decât în dragostea ei, iar acum, liber, bogat, era gata s-o părăsească. Se înțelege că, după acest raționament, el se căsători cu dânsa.

Apropierea dintre oameni este un fapt psihologic; este ușor să iubești fără motiv și foarte greu să iubești pentru ceva anume. Când relațiile omenești, în afara celor de afaceri, nu se bizuie pe o simpatie liberă, ele n-au nimic trainic, se irosesc sau irosesc viața. A sta lângă un om numai din recunoștință sau din compătimire, din pricină că acest om mi-e frate, sau că celălalt m-a scăpat de la înec, pe când un al treilea ar cădea fără mine în apă – este una din cele mai grele cruci care pot apăsa pe umerii cuiva.

Câteva luni după căsătorie, Anatol era nefericit și, prin nefericirea lui, o distrugea pe biata Olenka.

Eroul meu (poate că dumneavoastră nici nu bănuiți acest lucru) era ofițer în regimentul de vânători-călare; curând după nuntă, el fu numit aghiotant al comandantului de corp de armată, care îi era rudă.

Comandantul de corp de armată nu era nimeni altul decât vechiul nostru cunoscut, prințul; prințul, care luase cu el, de la Paris, pe mica Nina, în timp ce poporul parizian lua Bastilia. El își făuri o carieră strălucită și se întoarse din campania anului 1815 cu pieptul plin de decorații de la toți domnitorii germani, pe care cazacii i-au repus în stăpânire, și cu calea lactee a stelelor rusești. Fusese rănit de două gloanțe și era dator vândut. Avea vederea slabă, pasul nesigur, nu auzea bine; totuși, își mai pieptăna părul-i cărunt *à la Titus*[1] încă cu oarecare *fion*[2]*,* își aranja tunica, se parfuma, își cănea mustățile, dădea târcoale domnișoarelor și, dumnezeu știe pentru ce, poate doar de ochii lumii, întreținea o actriță franceză.

Personajul mă interesa foarte mult. Aș fi vrut să-l conturez în mod deosebit. Prințul trebuia să aparțină acelui tip de oameni, pe cale de dispariție, pe care eu l-am cunoscut încă

[1] Ca Tit; este vorba, probabil, de împăratul roman Titus Flavius (41-81).
[2] Eleganță (în limba franceză). (N. trad.)

foarte bine și care găsesc că nu trebuie să fie dat uitării – tipul generalului rus din 1812.

De la Petru I, societatea rusă și-a schimbat moravurile de vreo patru ori. S-a vorbit foarte mult despre bătrânii de pe vremea Ekaterinei a II-a, dar în schimb, oamenii de pe vremea lui Alexandru parcă au fost uitați, ori pentru că sunt mai aproape de noi, ori din altă pricină; oricum ei sunt prea puțin aduși pe scenă, măcar că nu se aseamănă deloc cu actorii de astăzi din „albumele de amintiri” și cu personajele din „almanahurile lumii bune”.

Pe vremea Ekaterinei, în societatea înaltă a Petersburgului nu se formase o aristocrație, ci un fel de dregătorime în serviciul statului, înfumurată, mândră și abia de curând îmblânzită. Din 1725 și până în 1762[1], acești oameni au participat la toate răsturnările și la toate urcările pe tron; ei dispuneau de coroana rusă, căzută în noroiul finlandez, ca de un bun al lor, și știau foarte bine că picioarele tronului petersburghez nu sunt chiar așa de solide, și că nu numai fortăreața Petropavlovsk și Schlüsselburgul, dar și Pelâm și îndeobște Siberia nu sunt chiar așa de departe de palat. Un grup de complotiști, alcătuit din dregători bogați și având ajutorul ofițerilor din garda imperială și a doi, trei nemți vicleni, care pe față se lingușeau ca niște sclavi și se arătau plini de devotament – așeza pe cine poftea în locul țarului, trebuind doar să vestească, de acest lucru celelalte orașe ale imperiului; de fapt, poporului îi era indiferent numele celor care țineau cnutul, căci spinarea îl durea deopotrivă de tare.

Principesa de Anhalt-Zerbst, ridicată de Orlovi la rangul de împărătească a întregii Rusii[2], se pricepea, cu o vicleană dibăcie de femeie și curtezană, să reteze părul oligarhilor turbați de mânie și să le adoarmă pornirile sălbatice cu onoruri înalte, cu un zâmbet plin de bunăvoință, cu *suflete* de

[1] Adică de la moartea lui Petru I şi până la venirea pe tron a Ekaterinei a II-a; perioadă de răsturnări la curtea Rusiei.

[2] Aluzie la lovitura de la palat, în urma căreia tronul Rusiei a fost ocupat de Ekaterina a II-a fiica unui mic principe german (principesa de Anhalt-Zerbst – titlul ei înainte de căsătoria cu Petru al III-lea).

țărani, iar uneori chiar cu propriul *trup* al maiestății sale. Din ei s-a format, pe la jumătatea domniei Ekaterinei a II-a, dregătorimea despre care am vorbit. În oamenii aceștia se îmbina boieria patriarhală rusă cu spiritul de curte al Versailles-ului, „morga” distantă a aristocraților apuseni și vitejia atamanilor de cazaci, șiretenia diplomaților și ferocitatea sălbaticilor. Oamenii aceștia erau orgolioși ca rușii și cutezători ca francezii; se purtau politicos doar cu străinii; față de ruși se arătau uneori blânzi, alteori plini de bunăvoință, dar tuturor, până la gradul de colonel, le spuneau „tu”. Mărginiți și plini de ei înșiși, acești dregători păstrau un fel de simțământ al propriei lor demnități și iubeau pe mămuca împărătească și sfânta Rusie. Ekaterina a II-a îi cruța, le asculta cu îngăduință sfaturile, fără a socoti necesar să le urmeze.

Veacul apăsător și plin de ifos al acestor cârcotași bătrâni, cu peruci pudrate și mânjiți cu tutun de prizat, al acestor senatori și cavaleri ai ordinului sfântului Vladimir de gradul întâi, cu un baston în mână și cu lachei în spatele caleștii – veacul acestor bătrâni, care vorbeau cu voce tare, cu îndrăzneală și puțin fornăit, a fost retezat dintr-odată prin urcarea pe tron a lui Pavel Petrovici.

În primele douăzeci și patru de ore după moartea mamei sale, el făcu din luxosul, fastuosul, voluptosul serai al bărbaților, care se numea Palatul de Iarnă, o cazarmă, un corp de gardă, o închisoare, un *Exerzierhaus*[1] și o jandarmerie. Pavel era un om sălbăticit la Gatcina, care din situația lui dinainte abia mai păstra niște vagi porniri cavalerești; era un tigru de Bengal cu porniri sentimentale, pâclișit și îndrăgostit, veșnic iritat și veșnic iritabil; și cu siguranță că ar fi ajuns într-o casă de nebuni, dacă n-ar fi nimerit mai înainte pe tron.

El îi mazili pe bătrânii dregători, obișnuiți, în timpul Ekaterinei, cu tihna și respectul. Nu avea nevoie de oameni

[1] Încăpere pentru exerciții militare (instrucție) (în limba germană). (N. trad.)

de stat, nici de senatori; el avea nevoie de știc-junkeri[1] și de magazioneri militari. Nu degeaba a învățat Pavel în mohorâta sa reședință, timp de vreo douăzeci de ani, pe niște troglodiți, tirul nou și aruncarea cu espontonul[2]; el voia să treacă conducerea de la Gatcina la cârma imperiului rus și să domnească în ritm de marș.

Încă niciodată nu apăruse în Rusia autocrația într-o formă atât de simplă, atât de naivă, ca pe timpul lui Pavel. Era o harababură, un haos; *martemania*[3] lui, pe care a trecut-o tuturor copiilor săi, ajungea până la caraghioslâc, până la batjocură și, în același timp, atingea culmile tragicului; acest quasimodo[4] încoronat batea tactul cu mâna, îi lăcrimau ochii, se aprindea la față și era fericit, atunci când soldații mărșăluiau cum se cuvenea. Aceleași accese le avu mai târziu țareviciul Konstantin. Cruzimile lui Pavel nu erau justificate nici măcar de cerințele statului; despotismul lui era lipsit de sens, exaltat, zadarnic; pe cine punea el la cazne și pe cine surghiunea cu grămada, împreună cu procurorul său general Obolianov, și pentru ce? Nimeni nu știe. Dar pe dregători i-a strunit; ei au băgat-o pe mânecă și și-au dat seama că nu sunt decât niște servitori iobagi, ca și servitorii lor. Ei priveau cu groază cum împăratul „face glume nesărate”, cum îl trimite când pe unul, când pe altul, în Siberia; de aceea își făceau pe furiș bagajele și o porneau cu cai țărănești, în harabale, spre Moscova și la moșiile pe care le primiseră în dar de la răposata împărătească.

Acolo i-a și lăsat Alexandru după moartea lui Pavel; el nu socoti necesar să cheme de la moșiile lor pe bătrânii oameni de stat, cu atât mai mult cu cât se înfundaseră acolo, se leneviseră, căzuseră pradă toropelii, instituind pe moșiile lor mici curți, asemenea acelei a Ekaterinei. Alexandru se

[1] Grad intermediar în artilerie între sergent şi sublocotenent. (N. trad.)

[2] Sulița. (N. trad.)

[3] Expresie prin care autorul subînţelege paradomania împăratului Pavel. Expresia derivă de la Câmpul lui Marte, unde se ţineau parăzile militare. (N. trad.)

[4] Personaj din romanul lui Victor Hugo „Notre Dame de Paris” (1831), un om cu o înfăţişare nemaipomenit de monstruoasă.

înconjură de noua generație.

Generația, surprinsă în unitățile de gardă de vârtejul domniei lui Pavel, era vioaie și plină de forță. Evenimentele i-au desăvârșit educația. Glumă era oare Austerlitz-ul, Eylau-l, Tilsit-ul, războiul din 1812, Parisul la Moscova, Moscova la Paris?

Bătrânii ofițeri din unitățile de gardă se întorceau generali victorioși. Primejdiile, înfrângerile, biruințele, contactul cu armata lui Napoleon și cu ținuturile străine, toate acestea le formaseră caracterul; curajoși, blânzi, mărginiți, având cultul disciplinei și al copcilor încheiate, dar și cultul onoarei, ei au stăpânit Rusia până când a crescut generația lui Nikolai, generație de funcționari militari și de soldați civili.

Acești oameni nu numai că ocupau toate slujbele militare, dar și nouă zecimi din funcțiunile superioare civile, neavând nici habar despre îndatoririle lor și semnând hârtiile fără să le citească. Ei iubeau soldații și îi băteau cu bâta, până dădeau mâna cu moartea, pentru că niciodată nu le-a trecut prin cap că pe soldat poți să-l înveți fără să-l croiești cu bâta. Mâncau banii cu lingura și neavând bani proprii, îi cheltuiau pe cei ai statului; la noi, niciodată nu s-a considerat hoție furtul câinilor, al cărților și sfeteriseala banilor statului. Dar ei nu erau nici denunțători, nici iscoade, și îi apărau până în pânzele albe pe cei din subordinea lor.

Una din figurile cele mai reprezentative ale acestei epoci a fost contele Miloradovici[1], bărbat viteaz, strălucitor, înflăcărat, dar și nepăsător, căruia Alexandru i-a plătit de vreo zece ori datoriile; muieratic, risipitor, palavragiu, omul cel mai curtenitor din lume, idolul soldaților, acela care a ocârmuit câțiva ani Petersburgul, fără să-i pese de nicio lege, și care a fost omorât, ca un făcut, în prima zi a domniei lui Nikolai.

Atunci când Miloradovici fu adus rănit în cazarma corpului

[1] *M. A. Miloradovici* (1771-1825) – general, participant la războiul din 1812, guvernator general al Petersburgului. În ziua răscoalei decembriștilor, la 14 decembrie 1825, a fost rănit mortal de către decembristul P. G. Kahovski.

de gardă călare și când Arendt[1], cercetându-i rănile, era gata să-i scoată glontele, Miloradovici îi zise: „Ei, *ma foi*[2], rana e mortală. Am văzut destui răniți, așa că, dacă mai e nevoie să mi se scoată glontele, trimiteți după bătrânul meu doctor; mie nu îmi mai poate ajuta, dar bătrânul va fi mâhnit dacă nu-mi va face el operația". Într-adevăr, bătrânul doctor scoase glontele, în timp ce lacrimile îi curgeau șiroaie. După operație, aghiotantul îl întrebă pe conte dacă nu dorește să dicteze vreo dispoziție. Miloradovici ceru îndată un notar; dar când acesta sosi, el se gândi ce se gândi și zise în sfârșit: „Ei, frățioare, e o treabă foarte grea, așa că faceți voi totul cum se cuvine după lege; doar un singur lucru – un bătrân prieten al meu are un fiu, băiat bun, dar o minte tare înflăcărată! Știu că este amestecat în isprava asta, așadar scrie că, murind, îl rog pe țar să-l grațieze. Mai mult decât atât, *ma foi,* nu știu nimic".

Apoi muri și bine făcu.

Domniei șterse, mohorâte, a lui Nikolai nu-i trebuiau asemenea oameni, care răniți mortal, își amintesc de doctorul bătrân și murind, nu știu ce să treacă în testament, în afară de o rugăminte pentru fiul unui prieten. Îndeobște, acești oameni sunt neîndemânatici, vorbesc tare, fac zgomot, uneori contrazic, judecă brambura; e drept că sunt întotdeauna gata să-și verse sângele pe câmpul de bătaie și servesc până la capătul zilelor lor cu credință și devotament; dar pe atunci nu se prevedea un război în afară, iar pentru unul înăuntrul țării, nu erau în stare. Se spune că ori de câte ori intra la țar, contele Benkendorff[3] pălea – și – de! – omul se ducea la țar de vreo cinci ori pe zi, dar de un asemenea soi de oameni avea nevoie noul domnitor. Avea nevoie de unelte, și nu de ajutoare; de executanți, și nu de sfetnici; de ordonanțe și nu de ostași. Niciodată nu i-a trăznit prin minte ce i s-ar putea

[1] N. *F Arendt* (1786-1859) – medicul curţii.

[2] Pe cinstea mea (în limba franceză). (N. trad.)

[3] *A. H. Benkendorff* (1783-1844) şeful corpului de jandarmi şi conducătorul Secţiunii a III-a, în timpul lui Nikolai I.

încredința unuia din cei mai deștepți generali ruși – Ermolov[1] – și l-a lăsat să-și ducă zilele în inactivitate la Moscova.

Era nevoie de multă muncă, de strădanii și de timp, pentru a educa noua generație de funcționari cu însărcinări speciale, de corespondenți, de generali „ai condeiului” și de alți jandarmi, purtând diferite denumiri politicoase, pentru a ajunge la acel grad de perfecțiune și virtuozitate la care a ajuns acum guvernul de la Petersburg.

Da, piatra de moară a lui Nikolai a uzat, a fărâmat, a deformat tot ce era bun în generația lui Alexandru, tot ce păstra credința în viitorul apropiat at Rusiei; a meliță întreaga Polonie, a aninat pe nemții din regiunile baltice și biata Finlandă – și tot mai meliță, tot mai meliță...

Tatăl suferise de năbădăile autocrației, *delirium tyranorum*[2] la fiu, sminteala s-a prefăcut într-o *fièvre lente*[3] cronică. Pavel sugruma din răsputeri Rusia, și, în patru ani, a reușit să sucească gâtul, dar nu al Rusiei, ci al lui însuși. Nikolai strânge lațul încetul cu încetul, fără să se grăbească – astăzi trimite câțiva ruși în mine, mâine câțiva polonezi, astăzi nu se dau pașapoarte pentru străinătate, mâine se închid două, trei școli... iată al douăzeci și șaptelea an de când se tot căznește majestatea sa, de nu mai avem destul aer și ne înăbușim, dar el tot mai strânge lațul și, slavă domnului, până acum e sănătos.

În timpul domniei lui Nikolai, figura gălbejită, plină de răutate și fiere a lui Arakceev se mistuie gingaș – ca Rogneda plângând deasupra sicriului Anastasiei[4], dar școala lui dă

---

[1] *A. P. Ermolov* (1772-1861) – general; a fost rechemat de la postul de comandant al trupelor din Caucaz, fiind bănuit că ar avea legături cu decembriştii (1827).

[2] Nebunia tiranilor (în limba latină). (N, trad.)

[3] Febră (friguri) latentă (în limba franceză). (N. trad.)

[4] Gherţen îl compară pe crudul favorit din timpul lui Alexandru I – Arakceev – cu fiica cneazului polovţian Rogvolod, Rogneda, care, plângându-şi tatăl şi vrând să se răzbune pentru prizonieratul şi moartea lui, a încercat să-l omoare pe soţul ei – marele cneaz Vladimir (secolul X); *Anastasia* – Nastasia Minkina, amanta lui Arakceev, omorâtă de iobagi pentru cruzimea cu care se purta cu ei (1825).

roade, protejații și discipolii lui o țin înainte. O școală a scribilor, a copiilor de trupă și a magistraților militari, a afaceriștilor și persoanelor din suita țarului, a creaturilor incapabile, dar prompte, a ființelor lipsite de suflet, dar roase de ambiții, a oamenilor mediocri, dar a căror „râvnă doboară toate piedicile!”[1].

Oamenii aceștia își pot găsi locul în ministere și în convoaiele de condamnați, dar cu siguranță nu în povestiri[2]...

E greu de spus cum a ajuns Anatol în armată. De obicei asemenea lucruri se petreceau la noi doar întâmplător. Afară de asta, serviciul civil nu-i putea fi pe plac, iar conducerea destoinică a unei moșii nu era încă socotită o treabă serioasă; așa că-i rămânea doar cariera militară.

Ajuns aghiotantul prințului, Anatol murea de plictiseală. Când era junker, se desfăta cel puțin din punct de vedere fizic cu gimnastica manejului și cu instrucția. Ca aghiotant, mergea cu prințul pe la baluri și prânzuri și ședea, ore în șir, fără nicio treabă, în salonul acestuia. N-a fost însă nevoit să se plictisească multă vreme. O nouă și dureroasă ciocnire între voință și datorie îi spulberă orice urmă de urât. Atunci când toată lumea se aștepta mai puțin decât la orice la o campanie militară, Polonia se răsculă. Prințul primi ordinul să pornească cu corpul său de armată și să se alăture armatei lui Dibici. În armata lui începu activitatea. Prințul prinse inimă, uită de vârsta lui, zile întregi făcea călare inspecții și revizii. Ofițerii erau încântați că vor primi distincții și avansări rapide, soldații se bucurau că nu vor mai fi instrucții și nesfârșite inspecții în timpul campaniei.

Anatol, care păstra cu sfințenie visele tinerești din vremea studenției, dar mulțumindu-se să se laude singur pentru frumoasele-i simțăminte și pentru dorința lui sinceră de a-i vedea odată desrobiți pe țărani – nutrea o mărinimoasă simpatie pentru Polonia, împotriva căreia mergea acum ca

[1] Deviză pe blazonul de conte a lui P. A. Kleinmichel, unul din intimii lui Nikolai I.

[2] În prima ediţie, aici, au fost omise câteva pagini. Noi le redăm în forma în care au fost scrise, la Nisa, în 1851 (observaţia lui A. I. Gherţen).

dușman și călău, ca slugă a despotismului[1]. Dar ce putea face? Era prea târziu ca să-și dea demisia iar să susțină că-i bolnav ar fi însemnat a fi socotit un mișel. Se duse pe câmpul de bătaie cu un dezgust de neînfrânt, aproape cu remușcări, băgându-se în foc fără nicio nevoie; dar gloanțele îl ocoleau, iar vitejia lui ieși la iveală; prințul îi prinse chiar el pe piept crucea Sfântului Gheorghe. Camarazii îl pizmuiau.

La asaltul Varșoviei, generalul – contele Toll, se apropie cu prințul de primul bastion cucerit, îl sărută pe maior, îl felicită pentru decorația primită și apoi îl întrebă, arătând spre mulțimea de prizonieri: „Cine să ți-i păzească pe toți ăștia?" Maiorul, ținându-și batista pe rană, tăcea și privea cu o nedumerire plină de spaimă în ochii generalului. „În timpul asaltului este nevoie de fiecare soldat dacă toți ofițerii vor face așa de mulți prizonieri ca dumneata, jumătate din soldați nu vor participa la atac!" zise Toll, făcând un semn cu mâna și apoi adăugă: „Înțelegi?"[2] Maiorul înțelegea, dar nu scotea nicio vorbă. Toll se încruntă și, întorcându-se spre Anatol, îi zise cu jumătate de glas: „Domnule aghiotant, mi se pare că maiorul a slăbit din cauza rănii. Spune-i căpitanului că *il faut en finir avec les prisoniers*!"[3] Anatol rămase încremenit; mâna i se lipise parcă de chipiu. „Ce mai aștepți? Spune că am dat ordin să fie împușcați!" Apoi, i se adresă prințului: „Aghiotantul dumitale nu-i prea prompt!" și întorcând calul, îi arătă cu ocheanul niște operațiuni de asediu.

Căpitanul dădu ordinele necesare și zise maiorului și lui Anatol: „Despre mine, aș prefera să mai atac o dată bastionul, dar să tragi într-un om dezarmat, asta nu-i treabă. Ei – strigă el – Fedoseev, scoate oamenii!" Anatol vru să dea pinteni calului, dar fu oprit de o coloană de voluntari, care porniseră la asalt, cu cântece și strigăte de „ura!" Îndărătul

[1] Relatez aici planul povestirii mele, aşa cum mi s-a conturat în minte. Se înţelege că nu aş fi putut să vorbesc despre Polonia şi despre răscoală, altfel decât prin aluzii. (Nota lui A. I. Gherţen).

[2] Această întâmplare reală mi-a fost povestită chiar de ofiţer (Nota lui A. I. Gherţen).

[3] Trebuie să isprăvim cu prizonierii (în limba franceză). (N. trad.)

său, răsunară cuvintele răspicate ale comenzii și aproape în același timp se auzi salva puștilor. Anatol se întoarse – vreo douăzeci de prizonieri zăceau pe pământ scăldați în sânge, unii morți, alții încă zbătându-se, și tot atâția vii și ușor răniți stăteau la zid. Unii, înnebuniți de groază, râdeau spasmodic, în hohote, strigau și plângeau, doi-trei citeau cu glas tare rugăciuni în latinește, alții, palizi, cu dinții încleștați, priveau cu mândrie spre călăi. Printre ei era și un tânăr cu părul bălai; el își pironi ochii săi mari și albaștri asupra lui Anatol; în privirea lui se deslușea, pe lângă dojană, atâta dispreț, încât Anatol își lăsă capul în jos. Soldaților le tremurau mâinile, iar subofițerul Fedoseev, ca să salveze măcar onoarea zicea: „Măi, șapte vieți au într-înșii polonezii ăștia!” dar și el era palid și nu se simțea în apele lui.

„Rândul doi, îna-inte! Foc!” comandă căpitanul. Puștile țintiră și traseră. Lui Anatol i se făcu negru înaintea ochilor, se clătină și dădu pinteni calului, dar calul se ridică deodată pe picioarele dinapoi și se trânti la pământ – schija unei bombe rusești rănise bidiviul și îi zdrobi lui Anatol umărul; un nou detașament de voluntari trecea prin fața rănitului, în cântece și ținându-se țanțoș pe cai. Anatol își pierdu cunoștința.

După vreo șapte săptămâni, Anatol se însănătoșea, într-un spital militar; rana i se tămăduia, dar în schimb întâmplarea cu prizonierii nu-i dădea pace. În tot timpul bolii, el pomenise mereu, în aiurările sale, de niște ochi albaștri, care se uitau țintă la el, în timp ce căpitanul comanda: „Rândul doi, îna-inte!” Rănitul întreba unde este omul acela, cerea să-i fie adus, voind să-i lămurească ceva, apoi repeta cuvintele lui Fedoseev: „Măi, șapte vieți au într-înșii polonezii ăștia!”

Prințul, căruia îi părea foarte rău de aghiotantul său, spunea că pesemne primise o lovitură la cap și de aceea vorbea fără șir; dealtfel, nădăjduia că se va face bine și dădea drept exemplu diferiți oameni care fuseseră răniți la cap în 1812 și 1813.

Anatol demisionă și plecă la băi. Părăsi Varșovia, slăbit din pricina rănii și cu sufletul zdrobit. Ochii albaștri ai polonezului îl urmăreau. De câteva ori i se păru că întâlnise pe tânărul

martir care poate că scăpase de la moarte; i se părea că recunoaște aceeași schimă de dojană, de tristețe neliniștită și dispreț, amestecată întrucâtva și cu milă. De mai multe ori, voise să se apropie și să ia de mână pe câte un necunoscut, ca să-i povestească cum a ajuns el pe câmpul de bătaie. Dar rănile polonezilor erau încă prea proaspete; nu venise încă vremea să se înțeleagă unul pe altul și să se împace, așa că Anatol pregeta, temându-se de un răspuns tăios.

La Poznan, se dădu jos din caleașca aflată în popas și porunci ca ea să-l urmeze îndată ce se vor înhăma caii, iar el o porni pe jos. La câțiva pași de târgul acesta, într-o mică firidă, se afla o madonă, în fața căreia se ruga în genunchi un tânăr polonez –i se păru că-i același și poate că într-adevăr era. Nefericitul, în vârstă de vreo douăzeci de ani, semăna mai curând cu un mort răpus de o boală grea și pe care uitaseră să-l îngroape, decât cu o ființă vie. Era în manta militară, mâna îi era prinsă cu un bandaj, maxilarul și urechea, înfășurate, iar buzele uscate și vinete, precum și paloarea albă a chipului erau o mărturie a frigurilor și a pierderii sângelui. Tocmai se strecurase peste graniță și era încă stăpânit de bucuria de a se fi salvat; Anatol intră în vorbă cu dânsul. La început, rănitul tresări, fără să-i ascundă că îi este neplăcut să aibă de-a face cu un rus.

Anatol nu voia să scape această întâlnire; îl luă de mână și îl rugă să-l asculte. Îi vorbi multă vreme și cu înflăcărare; mirat, polonezul îl asculta cu luare aminte, îl privea țintă, și, adânc zguduit, îi zise la rândul său: „Ai venit ca porumbelul pe arcă, vestind apropierea țărmului – și asta tocmai în clipa când am părăsit patria și încep o viață de peregrinări. În sfârșit, dușmanii noștri încep să-și primească pedeapsa, tabăra lor se destramă. Și dacă un ofițer rus vorbește așa ca dumneata, aceasta înseamnă că încă nu-i totul pierdut!”

Anatol era fericit; ei plecară împreună.

Câte umilințe, câtă nepăsare și jigniri n-a trebuit să îndure Anatol în timpul acestei călătorii! Pentru fiecare emigrant polonez, călătoria era pe vremea aceea un șir de sărbătoriri, de întâmpinări pline de simpatie; în schimb, pe fiecare rus,

popoarele îl priveau cu ură ascunsă, ca pe un complice al lui Nikolai. De vreo două ori, ca să nu întâmpine neplăceri din partea mulțimii întărâtate, contele Xaveri fu nevoit să-l dea pe Anatol drept polonez. Reala lipsă de dragoste față de ruși își are origina în vremurile acelea, și noi o datorăm lui Nikolai.

În această întâlnire a lui Anatol cu contele Xaveri, voiam să înfățișez firea noastră rusă, largă dar neînfrânată, multilaterală, dar împrăștiată, față în față cu firea poloneză, așezată, încercată, unilaterală, care nu propășește, dar stă ferm pe solul ei. Anatol avea intențiile cele mai frumoase, dar ele se arătau mai mult negativ și niciodată nu se limpezeau. În viața lăuntrică a polonezului, totul era precizat, hotărât; el mergea pe drumul său, fără să se întoarcă la punctul de plecare, fără să supună fiecare pas al său unei critici nesfârșite, fără să se lase pradă îndoielilor. În felul de a gândi al polonezului era o vădită inconsecvență, o discontinuitate, dar aceasta nu-i slăbea activitatea lui energică și, mai cu seamă, nu constituia o piedică pentru dânsul. Era catolic și revoluționar, aristocrat și răzvrătit, om de lume, în înțelesul pe care-l dăm noi cuvântului și polonez de rasă. Curajos și fanatic în chestiunile de onoare, complotist de nădejde, era de o naivitate și o nepăsare de copil, așa încât viața lui, cu toată greaua-i situație, se desfășura mai ușor și mai lin decât viața lui Anatol, care nu avea nicio nenorocire din afară.

Făcându-i cunoștința cu iezuiții polonezi, contele Xaveri avea să pună deplină stăpânire pe Anatol. Austeritatea ordinului acestora și calmul exterior ce-l dovedeau și sub care păreau înăbușite toate îndoielile și patimile, în afară de credință și de zel pentru cauza prozelitismului[1], aveau să-l impresioneze puternic. Anatol căuta un sprijin sufletesc, căci era prea stingher, prea numai cu el însuși, fără niciun țel anumit, fără nicio treabă. Soția îi murise; cu neamurile sale avea prea puțin în comun, ca și cu viața de la Moscova în genere – nu exista nicio legătură puternică, nici vreun interes sau vreo speranță comună între el și ceilalți. Același fel de viață, care a format generația Oneghinilor, Ciațkilor și a

[1] Convertire la o nouă credință. (N. trad.)

noastră, a tuturor...

Adeseori ne uimește seriozitatea convingerilor religioase ale unui catolic sau ale unui protestant; ea trebuie să-l fi uimit și mai mult pe Anatol. Pe vremea educației lui, nu existau încă slavofili ortodoxi, nici ortodoxie polițistă; nu exista nici convertirea silnică a uniților[1], nici moaștele lui Mitrofan din Voronej și nici pelerinajul prin locurile sfinte – din străinătate și din țară – al lui Muraviov[2], nici trezirea spirituală a lui Gogol[3], iar Iazikov[4] încă mai scria cântece bahice și nu numai că nu scria irmoase și condace[5], dar nici nu citea așa ceva. Biserica, făcând cu sfiștocul semnul de har al sfântului duh la botez, îl lăsa apoi pe om în pace și își ducea și ea traiul în liniște.

Dar dacă educația religioasă nu era la modă, cea civică devenea pe zi ce trece tot mai grea; din pricina ei, oamenii erau deportați în Caucaz său luați la oaste. De aici, acea apăsătoare stare de lâncezeală spirituală, care îi îmboldea pe oamenii cu suflet viu către un țel precis. Pe protestanții care trec la catolicism îi socot smintiți... dar în ruși n-am să arunc cu piatra; ei pot trece la catolicism din disperare, atâta timp cât în Rusia nu va începe o epocă nouă.

Viața lui Anatol deveni mai ușoară, atunci când trecu pragul mânăstirii și se supuse încercărilor aspre ale noviciatului. Limanul liniștit, care-i cheamă pe cei trudiți, i se arăta în față; el asculta, nu discuta și, spre seară, obosit de muncă, de studiul stăruitor al limbii latine și de diferite slujbe de dimineață și de seară, adormea liniștit.

---

[1] Este vorba de convertirea silnică la ortodoxie a ţăranilor din guberniile apusene, aparţinând aşa numitei biserici unite.

[2] *N. Muraviov* (1806-1874) – autor de lucrări religioase şi de cărţi despre călătorii prin „locuri sfinte"; în special, cartea despre pelerinajul său în Palestina (1830).

[3] Este vorba de cartea lui „Fragmente alese din corespondenţa cu prietenii".

[4] *N. M. Iazâkov* (1803-1846) – poet din al treilea deceniu al secolului al XIX-lea; a scris o serie de versuri liber-cugetătoare; mai târziu, s-a apropiat de slavofili şi a devenit un poet al orientării mistico-religioase.

[5] Forme ale cântării bisericeşti.

Dar biserica nu-i cheamă numai pe cei trudiți, ci și pe cei săraci cu duhul. Aici, în fața altarului catolic, voiam eu să înfățișez ultima lui bătălie cu *datoria.* Atâta timp cât au durat încercarea, învățătura, munca, totul a mers bine, dar odată cu primirea lui în frăția lui Isus, s-a trezit din nou într-însul vechiul dușman – scepticismul: cu cât privea mai mult din culise fastuoasa și tainica atmosferă a catolicismului, cu atât găsea mai puțină credință, și un nou șir de suferințe chinuitoare începu pentru el. Dar aici soluția era și mai cu neputință de găsit decât în războiul polonez. Oare nu el singur, de bunăvoie, își pusese cătușele? Se hotărî să le poarte până la capătul vieții.

Posomorât, slăbit, strivit sub povara conștiinței amare a groaznicei greșeli săvârșite, călugărul Stolâghin își îndeplini ca un automat, timp de câțiva ani, datoria, tăinuind față de toți lupta lăuntrică și suferințele lui.

Ochiul de inchizitor al superiorului le descoperi însă. Temându-se de viitor, el interveni la Rotgan[1] și obținu o misiune de onoare pentru Stolâghin, la Montevideo. Și moștenitorul lui Stepan Stepanovici și al lui Mihailo Stepanovici, stăpânul moșiilor din județele Mojaisk și Ruzsk, plecă cu primul vas, dincolo de ocean, ca să propovăduiască o religie în care nu credea, și să moară de friguri galbene...

Acesta era planul meu.

Nisa, toamna anului 1851.

NOTĂ: Gherțen a început să lucreze la povestirea „Datoria înainte de toate” în anul 1847, curând după plecarea sa în străinătate (în ianuarie 1847). În toamna aceluiași an, el îi citise, la Paris, un fragment din această povestire lui Bielinski, iar în ianuarie 1848, trimise la Petersburg „prima parte”, adică primele cinci capitole. „Datoria înainte de toate” era destinată revistei „Sovremennik”, ai cărei cititori fuseseră încunoștiințati că revista va publica „un nou roman” al lui Iskander (pseudonimul literar al lui Gherțen). Cenzura îi

[1] Conducătorul ordinului iezuiţilor în deceniul al patrulea şi al cincilea din secolul al XIX-lea.

interzisese, însă, povestirea, iar în curând chestiunea publicării în Rusia a operelor lui Gherțen, rămas în străinătate ca emigrant revoluționar, căzu pentru mai multe decenii.

Pregătindu-se, în 1849, să înceapă editarea de cărți ruse în străinătate, Gherțen intenționa să includă povestirea aceasta în culegerea operelor sale. Totuși, intenția nu a fost realizată în vremea aceea. În 1851, Gherțen a încercat să editeze în Germania „Datoria înainte de toate" – în limba germană – și a alcătuit planul dezvoltării ulterioare a evenimentelor povestirii – „În loc de urmare" (ediția germană a „Datoriei înainte de toate" a apărut abia în 1887, după moartea scriitorului). Povestirea a fost publicată pentru prima dată de către Gherțen în culegerea „Povestiri întrerupte" (Londra 1854). Noi publicăm textul revizuit de autor și apărut în a doua ediție a culegerii (1857).

Povestirea „Datoria înainte de toate" ar putea fi integrată în lucrările beletristice ale lui Gherțen din al cincilea deceniu al secolului XIX, publicate în Rusia. Problema sărăcirii morale a nobilimii ruse, diferitele aspecte din viața țărănimii iobage, prigonită și lipsită de drepturi – îl pasionează pe scriitor.

Cele cinci capitole terminate ale povestirii înfățișează istoria unui neam de moșieri, neamul Stolâghinilor, începând de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Ele trebuiau să fie o introducere ingenioasă la povestirea despre personajul central – Anatol. În fața cititorului se perindă o seamă de tipuri îngrozitoare și odioase de moșieri feudali.

Gherțen arată că viața lâncedă a cuiburilor moșierești de neam nu este compatibilă cu nicio mișcare, cu nicio dezvoltare. Acolo, razele luminoase pătrund numai din afară. Gherțen o zugrăvește pe mama lui Anatol ca pe o ființă dârză și plină de curaj. Lupta pe care o duce pentru fiul ei, împotriva soțului despotic, o schimbă. „Maria Valerianovna, până atunci supusă și uitând de sine însăși, se dovedi femeie cu tărie de caracter și cu voință neînfrântă. Ea nu numai că se hotărî să nu lase să i se strice copilului caracterul, ceea ce ar fi fost de așteptat, dar, respectându-și menirea de mamă, se așeză pe o altă poziție acum". Tocmai fiul ei Anatol este chemat să

meargă împotriva tradițiilor familiei.

Gherțen nu intenționa să sublinieze câtuși de puțin, prin cronica neamului Stolâghinilor, trăsăturile eredității biologice în firea lui Anatol. Scenele din viața diferitelor generații de Stolâghini au, la el, un caracter social foarte viu conturat. Tocmai de aceea Gherțen se interesează în mod deosebit de acele condiții noi, sub influența cărora s-a format tânărul Stolâghin. Una din aceste condiții, de care a avut parte eroul său în copilărie, Gherțen o vede în relațiile reciproce ale lui Anatol și ale maică-si cu slugile iobage.

Creând o seamă de tablouri satirice ale orânduirii feudale ruse, Gherțen, ca un adevărat scriitor democrat, nu uită niciodată de soarta poporului, aflat sub stăpânirea dinastiilor moșierești. Chiar din primele rânduri ale povestirii, se pomenește de „izbele pe jumătate dărăpănate și aplecate într-o rână, cu acoperișuri stricate și proptite în pari". Efimka, rândașul, care de peste o jumătate de veac nu s-a despărțit de mătura lui, așa de trainic i-a „orânduit" boierul soarta; dădaca Nastasia, care îl iubea cu abnegație pe micul Anatol, deși nașterea copilului i-a adus numai „pierderea oricărei liniști", „veșnică teamă, veșnică ocară și veșnică prigonire"; nefericitele doici, moarte în drum „din pricina gerului năpraznic și a cojoacelor subțiri", ca și multe alte jertfe ale samavolniciei moșierești, rămân în amintirea cititorului.

Dar Gherțen deslușește în popor și o capacitate de protest, forme mai eficiente de protest decât răzvrătirea spontană a lui Mitka-bărbierul. Nu întâmplător, după moartea soțului ei, Stepan Stepanovici, Akulinei Andreevna „i se păru mai sigur să se mute la Moscova" (trebuie să ținem seama că Gherțen credea că își va vedea povestirea publicată în presa rusă, supusă cenzurii, și, deci, despre multe lucruri el nu putea vorbi fățiș).

În ceea ce privește evenimentele ulterioare, Gherțen s-a mărginit, în această povestire, după cum s-a spus, la un scurt conspect, numit „În loc de urmare". În acest conspect sunt deosebit de interesante caracterizările vii și de o mare pătrundere ale moravurilor rusești de la curte, din secolul al

XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, de la epoca lui Petru la epoca lui Nikolai I. Momentele din viață înfățișate de Gherțen constituie fondul istoric – larg și multilateral – pe care trebuia să se desfășoare povestirea soartei lui Anatol.

„Aș fi vrut să înfățișez în Anatol, scrie Gherțen, un om plin de vlagă, energic, capabil, un om a cărui viață e anevoioasă, searbădă, falsă și lipsită de bucurii, din pricina contradicției permanente între năzuințI și datorie... Forțele morale ale acestui om aveau să se irosească fără folos pentru alții și fără satisfacții pentru dânsul". Astfel se ivește din nou, în creația lui Gherțen, tema intelectualului nobil rus, a așa-numitului „om de prisos". Spre deosebire de Beltov, eroul romanului „Cine-i de vină?", Anatol are o fire lăuntric activă, energică; totuși, tragedia lui constă în aceea că este cu totul lipsit de o concepție înaintată asupra lumii, iar energia îi este îndreptată pe un făgaș greșit, năzuind la întruchiparea ideii de „datorie", greșit înțeleasă. Însăși noțiunea de „datorie", așa cum subliniază Gherțen în epigraful povestirii, are, la Anatol, caracterul unei necesități exterioare, formale. Participarea la înăbușirea răscoalei poloneze din 1831 ascute în el lupta dintre „voință" și „datorie"; Anatol nu poate fi „călău", „slugă a despotismului" și, după ce este rănit, își dă demisia, pentru ca, la primul prilej, să întindă mâna unui polonez. Dar conștiința „datoriei" sale nu-l duce la lupta împotriva realității din vremea lui Nikolai. „El căuta un sprijin sufletesc, căci era prea stingher, prea numai cu el însuși, fără niciun țel anumit, fără nicio treabă". Calea de mai târziu a lui Anatol i-a fost inspirată lui Gherțen de soarta lui V. S. Peciorin, profesor din Moscova, care, dezamăgit de ideile sociale înaintate, s-a dedicat căutărilor religioase, iar mai târziu a trecut la catolicism. Anatol devine călugăr, dar în curând „un nou șir de suferințe chinuitoare începu pentru el". Povestirea trebuia să se termine cu plecarea peste ocean a acestui moștenitor al moșiilor familiei Stolâghin „ca să propovăduiască o religie în care nu credea și să moară de friguri galbene".

Gherțen nu și-a realizat planul. În primul rând, pentru că problema oamenilor „de prisos" devenea, cu fiecare an ce

trecea, ani plini de furtunoase evenimente revoluționare, o realitate din trecutul istoric al intelectualității înaintate ruse. Realitatea revoluționară de la sfârșitul celui de al cincilea și al șaselea deceniu al secolului al XIX-lea și activitatea lui Gherțen însuși îi ridicau în față cu totul alte probleme.

Dar chiar și în formă neterminată, povestirea lui Gherțen și, mai ales, primele ei capitole, care redau în mod realist orânduirea feudală a vieții, au o însemnată valoare artistică.

Demascarea aprigă și pasionată a cumplitei samavolnicii, a desfrâului și decăderii morale a moșierilor despotici, care umple paginile povestirii lui Gherțen, continuă în literatura rusă glorioasa tradiție a lui Radișcev. Povestirea lui Gherțen despre trecutul unui neam de moșieri țintea spre viitor, arătând că pieirea acelei orânduiri sociale, care a generat felul de viață bestială a Stolâghinilor, este de neînlăturat. Genul „cronicii de familie” a nobilimii căpăta la Gherțen un nou conținut, conturat pentru prima dată în „Istoria satului Goriuhino” a lui Pușkin. Ca și pe Pușkin, pe Gherțen îl interesează, în primul rând, problema destinului social al nobilimii ruse. Gherțen însă a mers mai departe decât Pușkin; satira lui ducea la hotărâtoare concluzii revoluționare. Darea în vileag – atât de vie – a moravurilor moșierești, stilul povestirii, însăși construcția personajelor pot fi privite ca o netăgăduită prevestire a satirei lui Saltâkov-Șcedrin din romanele-cronici „Domnii Golovliov” și „Din hronicul Poșehoniei”.

TRAGEDIE ÎN FAȚA UNUI PAHAR CU GROG

Ție, draga mea Tata[1] îți dedic această povestire, în amintirea întâlnirii noastre la Neapole.

28 septembrie 1863

Forme, siluete, țărmuri se ivesc și se pierd fără contenire, urzindu-și firele lor de umbră și lumină în canavaua tabloului

[1] Fiica mai mare a lui Gherțen – Natalia Alexandrovna Gherțen (1844-1936).

ce se mișcă odată cu noi.

Această lume care se perindă prin fața noastră este într-o necurmată și deplină mișcare și totuși ea pare *neclintită.* Pesemne că pe lângă noi se deapănă însăși *veșnicia* și de aceea priveliștea nu are nici capăt, nici sfârșit. Așa se și răsfrânge veșnicia în om. Dacă în gândirea abstractă există norme și legi în viață nu sunt însă decât licăririle unor arătări abia perceptibile și ale unor forme trecătoare.

Dacă în fiecare firicel de iarbă, prins în vârtej, sunt aceleași cauze, aceleași forțe ca și în cutremure sau răsturnări – la rândul ei, furtuna într-un pahar cu apă, de care s-a râs atâta, nu este nici ea prea străină și prea îndepărtată de furtuna mării, așa cum s-ar părea la prima vedere.

I

Eram în căutarea unei case în afara orașului. Fiindu-mi lehamite de aceleași întrebări și răspunsuri, am intrat într-o cârciumă în fața căreia străjuia un stâlp de care era agățat portretul lui George al IV-lea[1], îmbrăcat într-o mantie ca aceea a craiului de tobă, pudrat, cu părul încârlionțat și cu obrajii smeurii. Chipul lui George al IV-lea, desenat pe o foaie mare de tablă și atârnând ca un felinar, amintea călătorului de cârciuma alăturată, nu numai prin prezența sa acolo, ci și prin zăngănitul verigelor de care era prins.

Din tinda cârciumii, se zăreau grădina și pajiștea cu popicăria. Mă îndreptai într-acolo, unde totul era după cuviință, adică așa cum trebuia să fie la o cârciumă din afara Londrei: mese și bănci sub acoperișuri de ostrețe, împodobite cu plante agățătoare, ornamente din scoici, în formă de ruine, straturi cu flori orânduite astfel ca să formeze o figură sau o literă. Mici negustori ședeau la mese cu nevestele (poate că nu chiar cu ale lor) și beau vârtos bere. Vânzători de prăvălie și lucrători jucau popice, fără să-și scoată pipele din gură, aruncând cu niște bile mari și grele ca ghiulelele de tun.

Așezându-mă sub bolta de viță, comandai un pahar cu

[1] *George al IV-lea* (1762-1830) – rege al Angliei.

grog.

Un chelner grăsun, îmbrăcat într-un frac ponosit și strâmt, cu pantaloni negri, lustruiți, dădu din cap și se întoarse îndată într-altă parte, de parcă ar fi dat strechea într-însul, strigând: „John, rachiu și apă la număru' opt". Un flăcău neîndemânatic și ciupit de vărsat, de ți-era mai mare sila să-l privești, aduse o tavă și o așeză în fața mea.

Oricât de repede fusese mișcarea chelnerului celui grăsun, mi se păru totuși că fața lui îmi era cunoscută. Mă uitai din nou după el și văzui că stătea cu spatele la mine, rezemându-se de un copac. Mai văzusem chipul acesta undeva... dar unde – oricât îmi frământam mintea – nu-mi puteam aminti. În sfârșit, chinuit de curiozitate și prinzând clipa în care John alerga după bere, chemai chelnerul.

— *Yes*, sir![1] – răspunse chelnerul care se găsea în preajma copacului și care, asemenea unui om hotărât să facă un pas greu și de neînlăturat, sau asemenea unui comandant nevoit să predea fortăreața – se apropie de mine cu un aer curajos și măreț, fluturând șervetul murdar.

Tocmai acest aer măreț îmi arătă că nu mă înșelasem și că aveam de-a face cu un vechi cunoscut.

...Cu trei ani în urmă, mă oprisem pentru câteva zile la un hotel aristocratic de pe *Isle of Wight*[2]. În Anglia, asemenea hoteluri nu se disting nici prin vinuri bune, nici prin bucătărie aleasă, ci prin atmosfera și decorul lor, și – în primul rând – prin personalul de serviciu. Chelnerii își îndeplinesc acolo slujba cu ifosele unor consilieri de stat din vremurile de odinioară sau ale actualilor șambelani ai curților de *serviciu* germane[3].

Waiter[4]-ul-șef de la *„Royal Hotel"* era un om căruia nu îi ajungeai nici cu prăjina la nas; se purta semeț cu clienții și foarte pretențios cu cei care locuiau acolo; uneori, catadicsea să fie îngăduitor doar cu cei într-adevăr deprinși cu viața de

[1] Da, domnule! (în limba engleză). (N. trad)
[2] Insula Wight. (N. trad.)
[3] Definiţia ironică a numeroaselor principate suverane germane.
[4] Chelner (în limba engleză). (N. trad.)

hotel. Dimpotrivă, pe cei nedeprinși cu această viață, pe novici, nu-i răsfăța, ci le-o tăia scurt, dintr-o privire, dacă aceștia își luau îndrăzneala să-l întrebe: „cum se poate ca un cotlet cu cartofi și brânză cu lăptuci să coste cinci șilingi?" Fiecare lucru pe care îl făcea era bine chibzuit, căci el nu săvârșea nimic la întâmplare. După felul în care își întorcea capul și privea, și după tonul cu care răspundea: *„yes sir",* puteai afla de-a fir-a-păr vârsta, starea socială și banii cheltuiți de domnul care îi ceruse să-l servească.

Odată, șezând singur într-un salon cu fereastra deschisă, l-am întrebat dacă acolo este îngăduit fumatul. El se depărtă de mine și privind cu tâlc în tavan, îmi răspunse cu un glas ce tremura de indignare:

— Nu vă înțeleg, *sir.* Ce-ați întrebat, *sir?*

— Am întrebat dacă se poate fuma aici, zisei eu, ridicând glasul, procedeu cu care reușești întotdeauna în Anglia, când ai de-a face cu asemenea dregători, iar în Rusia cu cei de la instituțiile de stat.

Acesta, însă, nu era un dregător de duzină; el își îndreptă corpul, nu-și pierdu de loc cumpătul și îmi răspunse de parcă ar fi fost Karatâghin[1] în roiul lui Coriolan[2]:

— Nu știu! În serviciul meu, *sir,* n-am mai pomenit una ca asta; n-am avut a face cu persoane ca dumneavoastră; trebuie să mă interesez la *govenor*[3]*...*

Nu mai spun că guvernatorul a dat imediat dispoziția ca pentru o asemenea cutezanță să fiu condus în înăbușitoarea *smoking-room*[4], unde am refuzat să mă duc.

Cu toată firea lui semeață și cu tot sentimentul mereu treaz al demnității sale și al demnității *„Royal Hotelului"* – *waiter*-ul-șef a devenit binevoitor față de mine – dar asta nu datorită meritelor mele personale, ci obârșiei mele: a aflat că sunt rus. N-aș putea spune dacă știa că noi exportăm cânepă prelucrată, untură, grâu și lemn din pădurile statului, dar în

[1] *V. A. Karatâghin* (1802-1853) – celebru artist dramatic rus.
[2] Tragedie de W. Shakespeare.
[3] Administrator (în limba engleză). (N. trad.)
[4] Cameră de fumat (în limba engleză). (N. trad.)

schimb știa prea bine că Rusia exportă în străinătate un număr uriaș de principi și conți și că aceștia au foarte mulți bani (toate acestea petrecându-se înainte de 19 februarie 1861[1].)

Fiind un aristocrat prin convingeri, prin situația socială și prin instinctele sale – el a luat act cu plăcere că sunt rus și dorind să se ridice în ochii mei și să-mi fie pe plac, mi s-a adresat odată, jucându-se grațios cu o frunză de iederă care se strecurase deasupra ușii dinspre grădină, cu următorul discurs:

— Acum vreo cinci zile l-am servit pe marele duce al dumneavoastră; tocmai sosise cu alteța sa, marea ducesa, de la Osborne.

— Da?

— Alteța sa, *His Highness,* a luat *lunch*[2]-ul. *Archduc-ul*[3] dumneavoastră este un tânăr foarte mărinimos, adăugă el, închizând ochii în semn de încuviințare.

Încurajându-mă în felul acesta, el a ridicat apoi capacul de argint, care ținea caldă conopida.

La plecare, i-a arătat cu degetul cel mic portarului, sacul meu de voiaj, dar și atunci vrând să-mi dovedească bunăvoință, mi-a luat din mână carnetul cu însemnări și l-a dus el până la *cab*[4]. Luându-mi rămas bun, i-am dat o *halfcrown*[5] – peste ceea ce plătisem pentru serviciu; deși n-a observat-o, moneda, ca prin farmec, i-a alunecat în buzunarul vestei, atât de albă și de scrobită, cum nu cred că am obține vreuna de la spălătoresele noastre.

...— A! zisei eu, șezând în boschetul din grădina cârciumii, chelnerului care îmi aduse chibrituri. Suntem cunoștințe vechi!...

Într-adevăr, el era.

— Da, am ajuns aici, zise *waiter*-ul, care nu mai aducea de loc nici cu Karatâghin și nici cu Coriolan.

---

[1] Adică înainte de aşa zisa „eliberare a ţăranilor“.
[2] Prânzul (în limba engleză). (N. trad.)
[3] Marele duce (în limba engleză). (N. trad.)
[4] Trăsură (în limba engleză). (N. trad.)
[5] Jumătate de coroană (în limba engleză). (N. trad.)

Părea un om zdrobit de o mare durere; înfățișarea lui, fiecare trăsătură a chipului exprimau o suferință de neîndurat. Omul era răpus de o mare nenorocire. De aceea, nici eu nu mai eram în apele mele. Obrajii lui, odinioară dolofani și rumeni, bine hrăniți cu bucatele de carne de la *„Royal Hotel”,* umflați ca pepenele, gata să pocnească, îi atârnau acum scofâlciți, conturând oarecum mușchii feței; favoriții lui negri, rași până la jumătatea obrazului și rotunjiți destul de reușit spre buze, rămăseseră singurele vestigii ale altor vremuri.

Omul tăcea.

— Nu mi-aș fi închipuit niciodată una ca asta! zisei eu ca un neghiob.

Mă privi cu aerul unui răufăcător prins asupra faptului și apoi cuprinse cu privirea grădina, băncile de lemn, berea, popicele, vânzătorii și lucrătorii. Pesemne că în amintire îi reînvia masa îmbelșugată pe care o servise arhiducelui și arhiducesei, ruși și unul și altul; își amintea cum stătuse aplecat și plin de venerație în preajma lor, privind în grădina plantată după *keepsake*[1] și îngrijită ca un buduar... îi reînvia în minte sufrageria cu puzderia de vase și cupe inutile, cu perdelele groase și grele de mătase, îi reînvia propriul său frac, impecabil croit, și mănușile albe cu care ținea tava de argint, pe care prezenta socoteala, ce avea darul să cășuneze necaz călătorilor fără experiență.

Iar aici – tărăboiul jucătorilor de popice, pipele de lut ars, *ginwater*[2]-ul plebeu și veșnica bere *draft*[3].

— Ei, *sir,* alte vremuri erau atunci, – îmi zise el, – și altele acum!...

— *Waiter!* – strigă un vânzător puțin cam cherchelit, bocănind cu cana de cositor în masă, – *un pint*[4] de *half an*

[1] Ediţie ilustrată de lux. Aici în sensul de „model”.
[2] Rachiu (în limba engleză). (N. trad.)
[3] Bere din butoi (în limba engleză). (N. trad.)
[4] Măsură pentru lichide, conținând cam 93 centilitri (în limba engleză). (N. trad.)

half[1] dar mai repede, *please*[2]!

Vechiul meu cunoscut îmi aruncă o privire și se duse după bere. În privirea lui era atâta umilință, rușine și dispreț față de sine însuși, ceva atât de înnebunitor, premergător sinuciderii, încât mă trecu un fior. Vânzătorul începu să facă plata cu monede de aramă, iar eu întorsei capul, ca să nu văd gologanul dat pe deasupra, ca mulțumită.

Zăgazul era rupt și omul dorea să-mi vorbească despre răsturnarea care l-a aruncat de la *„Royal Hotel”*, la „George al IV-lea”. Se apropie de mine, fără să-l fi chemat, și-mi zise:

— Mă bucur foarte mult că vă văd sănătos.

— Slavă domnului!

— Cum de v-a dat prin gând să vă plimbați prin meleagurile *noastre?*

— Caut o casă.

— Case sunt destule; uitați una colo, la vreo zece pași spre dreapta, și încă o alta. Cât despre ceea ce s-a întâmplat cu mine, asta-i într-adevăr nemaipomenit.

Tot ce am agonisit de la cea mai fragedă vârstă, totul s-a dus pe gârlă, până la ultimul *farthing*[3]*...* Cu siguranță că ați auzit și dumneavoastră despre falimentul băncii Tipperary[4]. Acolo mi-am pierdut tot ce am avut. Am aflat din ziare; la început nu mi-a venit să cred, apoi m-am repezit ca un nebun la *solicitor*[5], dar acesta mi-a zis: „Renunțați la orice demersuri: nu puteți salva nimic, ba veți cheltui și ultimul ban pe care îl mai aveți; ca să vedeți că asta-i realitatea, vă rog să fiți așa de amabil și să-mi plătiți pentru consultație șase șilingi și șase pence”. Am umblat, am rătăcit pe străzi, am hoinărit o zi întreagă, frământându-mă ce-i de făcut? Să mă arunc de pe stâncă drept în mare? Să mă înec și să-mi înec copiii? În clipa când am dat ochi cu ei, gândul ăsta m-a îngrozit. Apoi am

[1] Juma-juma, adică porter şi bere în cantităţi egale (în limba engleză). (N. trad.)

[2] Te rog! (în limba engleză). (N. trad.)

[3] Monedă măruntă engleză.

[4] Falimentul băncii Tipperary s-a petrecut în 1855.

[5] Om de legi căruia îi este îngăduit să practice dreptul, dar nu și să pledeze în fața instanțelor (în limba engleză). (N. trad.)

căzut la pat, ceea ce în meseria noastră este cea mai mare nenorocire; după o săptămână m-am întors la slujbă; se înțelege, arătam ca un om sfârșit, iar pe dinăuntru mă râcâia parcă o rană. De vreo două ori, governorul îmi făcu observații, spunându-mi că am o figură posomorâtă, că acolo nu se vine de la înmormântare, că oaspeților nu le plac mutrele triste. Odată, în timp ce serveam un prânz, am scăpat un platou. De când mă știu nu mi s-a întâmplat așa ceva. Clienții au râs cu hohote, iar seara patronul m-a chemat de o parte și mi-a zis: „Ar fi bine să-ți cauți un alt loc; la noi nu pot servi oameni care își pierd cumpătul” „Cum? – i-am răspuns eu – doar știți că am fost bolnav”. „Atunci caută-te, aici nu este loc pentru *asemenea* oameni”.

Din vorbă în vorbă, s-a iscat o ceartă între noi; ca să se răzbune pe mine, mi-a făcut o faimă prin toate hotelurile că sunt bețiv și scandalagiu. Oricât m-am zbătut, n-am mai găsit niciun loc. Atunci mi-am schimbat numele, ca hoții, și am început să-mi caut un loc, măcar provizoriu, dar n-am găsit nimic. Între timp, totul, chiar și cerceii și broșa soției, pe care i le dăruise ducesa, la care stătuse patru ani în funcția de *Upperlady's maid*[1] – totul fusese amanetat. Am fost nevoit să-mi amanetez până și îmbrăcămintea – și asta-i la noi lucru principal, căci fără haine bune nu te primește în niciun local mai ca lumea. Am servit uneori pe la diferite bufete ocazionale, și ducând viața asta de vagabond, am ajuns un prăpădit. Nici eu nu știu cum de m-a primit patronul de aici, de la „George al IV-lea”... și el aruncă o privire plină de dezgust fracului ponosit pe care-l purta... — Pot câștiga o bucată de pâine pentru copii, iar nevastă-mea... acum... – se opri o clipă, – spală rufe pentru alții. Nu aveți cumva nevoie, *sir,* de o spălătoreasă? Poftiți adresa... Spală foarte bine. Înainte, însă, niciodată.... niciodată... ea... dar ce să mai vorbim – parcă oamenii săraci își pot alege meseria? Numai să nu ajungi să ceri de *pomană* – dar e așa de greu...

Lacrima ce-i tremura în geană străluci și îi pică pe pieptul, care acum nu mai era acoperit cu o vestă scrobită, tare ca

[1] Prima jupânească (în limba engleză). (N. trad.)

scoarța de copac sau ca un emaliu alb pus pe alamă.

— *Waiter!* strigă cineva din partea cealaltă.

— Yes, sir!

Plecă. Plecai și eu.

II

Demult nu mai văzusem o durere atât de sinceră, atât de copleșitoare. Era vădit că acest om se lăsa doborât de greutatea loviturii care-i distrusese existența și desigur că nu suferea mai puțin decât toate mărimile acelea căzute, refugiate din toate părțile lumii pe țărmul englez...

Nu suferea mai puțin?... Așa să fie oare? Oare nu suferea el de zece ori, de o sută de ori mai mult decât Ludovic-Filip[1], de pildă, care a locuit în apropiere de „George al IV-lea”?

Îndeobște, oamenii mari au parte de suferințe mari, în fața cărora secole întregi rămân uimite de groază și milă. Dar aceștia au totuși o seamă de resurse și leacuri. Loviturile de topor pe care le primește stejarul răsună în întreaga pădure; copacul rănit le înfruntă, scuturându-și coroana, pe când iarba tăiată de coasă cade valuri, valuri, și noi, fără să ne dăm seama, o călcăm în picioare, umblând după treburile noastre. Am fost martorul atâtor nenorociri, încât am ajuns cunoscător, ba chiar expert în asemenea lucruri, și de aceea mi s-a strâns inima la vederea chelnerului scăpătat – și asta tocmai eu care văzusem atâția *cerșetori celebri*[2]*.*

...Știți dumneavoastră ce înseamnă oriunde și mai ales în Anglia cuvântul cerșetor, *beggar*[3], când îl rostește chiar omul cu pricina? Acest cuvânt cuprinde totul: excomunicare și moarte civilă, disprețul lumii, scoaterea în afară de lege și de judecată... lipsa oricărei apărări, pierderea tuturor drepturilor... chiar și a dreptului de a cere ajutor aproapelui

[1] Rege al Franţei, detronat în 1848 şi refugiat în Anglia.

[2] Gherţen vorbeşte de numeroşii emigranţi politici pe care i-a întâlnit la Londra, oraş care în al şaselea şi al şaptelea deceniu devenise centrul emigraţiei internaţionale.

[3] Cerşetor, milog (în limba engleză). (N. trad.)

tău...

...Venind de la „George al IV-lea”, omul acesta se întorcea acum trudit și jignit în cămăruța lui, hăituit de amintirile sale, cu rana deschisă în piept. Și acasă îl întâmpina prima jupânească a ducesei, ajunsă din pricina lui spălătorească. De câte ori, probabil, prea slab pentru a-și pune capăt vieții, adică de a-și lăsa copiii să moară de foame, nu și-a căutat el ușurarea în singura mângâiere a celor săraci sau aflați în suferință și anume în gin, în ginul mult ponegrit, care a luat asupra-i atâtea poveri, atâtea amărăciuni și atâtea vieți, a căror prelungire ar fi însemnat doar suferință fără de scăpare, doar durere într-un mormânt nevăzut...

...Toate acestea or fi cum or fi – dar de ce omul cu pricina nu s-a ridicat deasupra nenorocirii sale? De fapt, nu este o mare deosebire între a fi lacheu împopoțonat la *„Queen's Hotel”*[1] și modest servitor la „George al IV-lea”.

Aceasta este adevărat pentru un filozof, iar el era servitor la cârciumă – și printre servitori rar se află filozofi – îmi amintesc numai de doi: Esop și J. J. Rousseau[2], și încă acesta din urmă și-a părăsit meseria în anii tinereții. Desigur că nu mai încape discuție: ar fi fost mult mai bine dacă el *ar fi putut* fi mai presus de nenorocirea lui, dar dacă nu *a putut?*

— Dar de ce nu a putut?

Ei asta ar fi mai bine să-i întrebați pe Macaulay și pe Lingard[3] sau pe alții, iar eu mai bine am să vă povestesc cândva despre alți *cerșetori.*

Da, am cunoscut o seamă de cerșetori celebri și tocmai pentru că i-am cunoscut, aveam de ce să-l compătimesc pe servitorul de la „George al IV-la” și nu pe ei.

NOTĂ: Această povestire a fost publicată pentru prima dată

[1] Hotelul Reginei (în limba englezi). (N. trad.)

[2] Esop (secolul VI înainte de era noastră) vestit fabulist grec, a fost sclav; Rousseau a servit câtva timp în tinereţe ca lacheu.

[3] *Thomas Macaulay* (1800-1859), *Lingard* (1767-1851) istorici burghezi. Gherțen ironizează mărginirea concepțiilor lor politice.

în culegerea «Din „Kolokol”[1] și „Poliarnaia Zvezda”[2] » – Londra 1864. Noi am reprodus textul acestei ediții.

„Tragedie în fața unui pahar cu grog” este o lucrare de mare importanță pentru înțelegerea metodei de creație a lui Gherțen – scriitorul. Scurta întâlnire descrisă, episodul acesta care ar părea neînsemnat, sunt privite de scriitor ca o manifestare obișnuită a fenomenelor curente ale vieții. „Dacă în fiecare firicel de iarbă prins în vârtej, scria însuși Gherțen, sunt aceleași cauze, aceleași forțe ca și în cutremure sau răsturnări – la rândul ei, furtuna într-un pahar cu apă, de care s-a râs atâta, nu este nici ea prea străină și prea îndepărtată de furtuna mării, așa cum s-ar părea”.

Această lucrare este o minunată ilustrare a profundului democratism al lui Gherțen și constituie o dovadă că atitudinea lui față de realitatea contemporană, mai cu seamă față de realitatea Occidentului burghez, își avea drept criteriu situația pe care o ocupa în această realitate omul simplu, obișnuit, – acea „iarbă” care tăiată de coasă, „cade valuri, valuri” și pe care „noi, fără să ne dăm seama, cum scrie Gherțen, o călcăm în picioare, umblând după treburile noastre”.

[1] „Clopotul”. (N. trad.)
[2] „Steaua polară”. (N. trad.)